

*Concursul
Tânărului
European*

**O SĂPTĂMÂNĂ
LA BRUXELLES**

magazin istoric

SERIE NOUĂ — SEPTEMBRIE 1994

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVIII — nr. 9 (330)
septembrie 1994

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, strada Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 615.02.00, in-
terioare 406, 917

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan
Lăcustă (responsabil de număr), Dorin
Matei, Doina Pascu, Marian Ștefan
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram, Mădălina Albu
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundația Culturală Magazin
Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IM-
PRIMERIA „CORESI” — București, di-
rector general Dumitru Constantinescu;
director economic M. Vlădeanu; director
M. Soare

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Adevărul — singura armă a istoricului: Al. Papiu-Ilarian	2
Munții-zel ai Daciei și ai Galiei: Ion Conea	3
1944. Pagini de jurnal: Ioan Hudiță	7
În București, acum 50 ani	14
Necunoscuta Bodnăraș: Gh. Iavorschi	18
Întrevederea Armand Călinescu - Nae Ionescu: A.D. Baranga	20
Din istoria colaborării S.S.I. — Abwehr: Cristian Troncotă	28
Un pionier al dreptului penal internațional — Eugen Aroneanu: F. M. de Balasy	33
1937. Împreună cu Nicolae Titulescu: Savel Rădulescu	34
România între tranzițiile și adaptare: Stephen Fisher-Galați	40
Februarie 1945. 300 000 de germani din România sub amenințarea deportă- rilor sovietice: Dinu C. Giurescu	42
Enigmele Cetății Albe: Ștefan S. Gorovei	44
File de cronică — familia Conachi: Paul Păitânea	48
Semit — din istoria unui cuvânt: Mireille Hadas-Lebel	51
1946. Dialog epistolar G.T. Kirileanu - principesa Ileana	53
Frankfurt am Main — un destin istoric: Pierre Monnet	55
Intrigi și intriganți de la începutul veacului trecut: D. Hincu	58
Cel mai secret nume din NKVD: Pavel A. Sudoplatov	62
Morți din ambiția lui Stalin: Boris Medovoi	69
Din însemnările aviatorei americane: D.B. Tanner	71
Duelul — o modă condamnată: E. Bourassin	76
Hitler și Franco față în față: Vasile Șandru	81
Legiunea străină — istorie și profesionalism: J.P. Bernier	85
• Cărți sosite la redacție... 27, 91 • Concursul Tânărului European. O săptămână la Bruxelles... 41 • Curierul F.C.M.I.... 84 • Istoria și școala... 89 • Rebus istoric... 93 • Dialog cu cititorii	94

AL. PAPIU-ILARIAN

Adevărul —

singura armă a istoricului

Când m-am apucat de lucru, nu-mi erau necunoscute piedicile cu care are a lupta istoricul. Dacă C. Sallustius s-a putut plânge cât e de greu a scrie istoria „pentru că, mai întâi, după cum zice el, limba se cuvine să corespondă faptelor și să fie demnă de ele. A doua, pentru că dacă spun faptele cele rele ale oamenilor, cei mai mulți te inculpă de invidie și ești plăcut numai când vorbești de fapte virtuozose e [și] glorioase pe cari fiecare le crede ușoare”.

Cu atât mai mult le simte un român aceste greutăți, mai vârtos, când scrie istoria timpului de față, unde are de a face cu persoane cari se află încă în viață...

Cu mult mai tare simte un român cealaltă greutate acceptată [arătată] de Sallustius, greutatea din punctul considerațiilor generale, mai ales când scriu faptele oamenilor ce se află între noi e [și] mai vârtos când românii din imperiul Austriei, până acum fără viață publică și fără publicitate de tipar, nu s-au învățat încă a-și vedea faptele date în judecăți publice.

Aici, prin urmare, mi se poate întâmpla și mie ce zise Sallustius că unii să-mi impute invidia ver [ori] voința de rău, alții să mă inculpe de lingușitor și parțialitate. Dar eu luai blancia [balanța] în mână și aruncau într-o cumpănă toate considerațiile personale, iar în cealaltă cumpănă pusei însemnătatea evenimentelor din anii 1848 și 1849, importanța docu-

mentelor relative la aceste evenimente și emolamentul [emulația] gintei noastre, în fine, scopul ce mi l-am propus de la început: să las posterității române o icoană vie și adevărată a acestor mari evenimente, la care au luat parte și românii ca factori principali și cari sunt scrise în inima mea și a tuturor românilor.

După ce mă convinsei că aceste din urmă cumpănesc pe cele dintâi, alegerea nu-mi fu grea; călcăi peste considerațiile personale și mă înarmai cu singura armă cu care te poți înarma în istorie: cu Adevărul.

Spre a scrie o istorie adevărată a întâmplărilor din anii din urmă, nu se cere decât ochi sănătoși, studiu în culegerea documentelor, bunăvoință, amore de adevăr și

inimă de a-l spune.

Evenimentele acestea se petrecură sub ochii noștri și sunt încă în via memorie a oamenilor. La unele am luat eu însumi parte de-a dreptul, prin urmare pot zice că am scris ceea ce văzurăm cu toții.

De la mine n-am adaus nimic și critică încă nu am făcut decât unde era neapărat de lipsă [nevoie]. Am lăsat la o parte și caracteristica persoanelor, care de altminteri se cere în orice istorie pragmatică pentru că multe întâmplări se explică numai din caracterul oamenilor ce intră la medi-locul [mijlocul] ca actorii. Dară în locul acela am lăsat pretutindeni ca faptele să vorbească ele de la sine și am produs [prezentat] în tot locul documente spre întărirea lor.

Adevărul fiindu-mi legea supremă și lucafărul întru toate, l-am scris fără șială și l-am spus amicului și inamicului într-o formă fără părtinire.

Cu toate însă că m-am adoperat [strădui] cu toate puterile a-l afla și a-l spune, să poată să afle cineva și în acest op [volum] erori și soferi de cari nu e scutit nici un lucru omenesc; însă acestea din urmă le voi plini, cele dintâi le voi îndrepta cu toată promptitudinea îndată ce mi se vor descoperi cu inimă amatoare, nu din studiu [părtinire] și din mânie, care nu merită nici un preț.

(Prefață la Istoria românilor din Dacia Superioară, tom. II, Viena, 1852; fragmente)

MUNȚII-ZEI AI DACIEI ȘI AI GALIEI

ION CONEA

Geografie și istorie românească se intitulează volumul publicat în vara lui 1944 de Ion Conea (1902-1974; Magazin istoric, nr. 5/1987), unul dintre geografil noștri de seamă, cu importante contribuții și în istoriografie, îndeosebi în ceea ce privește istoria veche și medie a românilor (cetățile dacice din munții Orăștiei, începuturile statelor feudale, familia Basarabilor întemeietori etc.).

Am ales din această carte — astăzi raritate bibliografică — paginile pe care autorul le închină Daciei și Galiei, locuitorilor acestor străvechi țări care, deși aflate la extremitățile de apus și de răsărit ale continentului, prezintă multe similitudini. Între dacica Sarmizegetusa, capitala lui Decebal, și galica Gergovia, unde Vercingetorix a rezistat, în 52 î.Chr., atacul condus de Cezar, I. Conea evidențiază asemănări care și-au pus amprenta pe o întreagă istorie.

Câteva cuvinte despre acest volum. Reunește studii, articole, conferințe ale autorului din anii

'30-'40. „Dedic această carte — menționează I. Conea — în care am pus inimă, ardelenului cu inimă mare, dr. Camil Manuila, care vizitând cetățile dace din munții Stelului — grandioasă îngemănare de geografie și istorie autohtonă — a cerut să fie trecută asupra-i dezgroparea integrală a uneia din ele — cetatea muntelui Piatra Roșie”.

Volumul se afla sub tipar în aprilie 1944, când în urma bombardamentului aliat, între alte edificii bucureștene, a fost avariata și tipografia „Cărții Românești” (Magazin istoric, nr. 2/1992). În acest dezastru, notează Ion Conea, „toate clișeele cărții, împreună cu altele multe încă au pierit: blete victime nevinovate ale bombardamentului aliat din 4 aprilie 1944”. Își au și cărțile, într-adevăr, soarta lor!

Dar să revenim la paginile dedicate de I. Conea similitudinilor de civilizație și istorie daco-galice, intitulate, în volum, Sarmizegetusa și Gergoviei, comună închinare și pe care le reproducem în intenția de a repune în circuitul istoriografic actual și alte pagini mai puțin știute sau uitate din opera înaintașilor.

Atât titlul cât și subtitlurile ne aparțin. (I.L.)

Drumurile care merg...

La „College de France”, Camille Julian ținea cândva una din acele prelegeri ale lui, la care nici măcar jumătate din publicul venit să-l asculte nu putuse încăpea în sală: *Virtuțile eterne ale Galiei*. Era vorba, în ea, de virtuțile istorice și politice ale acelui organism geografic care odinioară se numise Gallia, care astăzi se cheamă Franța. Caracterizarea de organism aplicată pământului cuprins între hotarele numite cândva de Cezar nu e a noastră — și nu e nici de azi, ci este veche și se datorește lui Strabo, geograful grec de la începutul erei creștine: „Galia este, spusese acesta, un organism construit ca după dorință, parcă în virtutea unei previziuni inteligente”. Încă de pe atunci se observase, așadar, cât de unitar e pământul Franței; pe cât de variat în construcția lui de amănunt, pe atât de unitar încheșat, totuși, în totalitatea lui: Galia e una din acele „patrii predestinate”, cărora nimic nu le lipsește spre a-și ajunge loru-și sub toate raporturile — opere ale zeilor, domiciliile ideale popoarelor.

„Acest cuvânt, acest nume de Galia — spunea istoricul — este, ca toate acele nume care fac corp cu regiuni naturale precis conturate — este o forță eternă, o putere în timp și spațiu, care poruncește oamenilor, care călăuzește pe șefii de popoare, care stăpânește destinele. Atunci când natura a zămislit și modelat Galia și când istoria a sancționat faptul, atunci... a apărut pe pământ o forță imperioasă ce nu mai putea să piară și căreia regii oamenilor trebuiau să i se supună...”

Etrange et mystérieuse puissance que celle de ce mot de Gaule!” [Stranie și misterioasă puterea acestui cuvânt — Galia!].

Unitatea Galiei provenea, mai ales, din concordanța râurilor și a fluviilor sale. Pri-

viți, în adevăr, și vedeți ce simplă e schema râurilor ei. Șase din ele pleacă în forma unui semi-evantai spre Ocean, spre vest și nord: Adour, Garonne, Loire, Seine, Meuse, Moselle. În partea cealaltă — se îndreaptă spre Mediterana o singură dar puternică și foarte lungă arteră, formată din Saône și Rhône, alergând dinspre nord spre sud și aproape atingându-și izvoarele cu ale celor șase pornite de dincolo. Trebuie să recunoașteți că aceasta constituie în adevăr o capodoperă — în fața căreia știau ei de ce se extaziau geografii greci, experți — heleni, ce erau — în sesizarea și prețuirea frumuseții — și... nu putem să nu ne oprim și să întrebăm: nu este, oare, și mai în-raze-dispusă, nu e și mai simetrică și, deci, și mai capodoperă,

harta apelor românești?

Nu pleacă acestea tot dintr-o inimă geografică de munți, în care unele — cum e Oltul și Mureșul — aproape că stau să-și atingă chiar izvoarele? Nu sunt ele un imens și măreț evantai rotund de ape? Dar apropierea dintre cele două patrii se poate continua. Iată-l pe istoricul francez vorbind, după fluviu, despre munții și Podișul Central al Galiei: „Dar natura, ar spune cineva care s-ar mulțumi doar cu o superficială privire a hărții Galiei, a pus un greu obstacol între cele două familii de fluviu, între aceste «drumuri care merg» — cum le spunea Pascal; n-a ridicat ea, acolo, spinările Munților Centrali, pe ale Micilor Pirinei, ale Cevenilor, ale Morvanului, ale Vosgilor? Este, cu alte cuvinte, pe această linie, ca un fel de perete stâncos, zidit să despartă două aspecte nu numai ale pământului, dar și ale cerului, orizontul oceanic de cel mediteranean: iată Galia — ar spune acela — despărțită în două părți, pe care munții le împiedică a se uni” (ce mai obiecție, bună de împrumutat de unii vecini ai noștri și... de oferit Carpaților și nouă; dar nu, fiindcă... iată că vine răspunsul): Vercingetorix-martirul.

„Liniștiți-vă, răspunde Camille Julian. Strămoșii noștri nu fugeau de munți; pe ei, munții în loc să-i despartă îi uneau: ei trăiau în și PRIN munți. Munții erau vatra securității lor militare și vatra fraternității lor religioase. Doar și latinii chiar, înainte de a se grupa în valea Tibrului, își aveau centrul de întâlnire cu zeii lor pe munții vecini — și Jupiter, înainte de a se instala aproape de fluviu, și-a avut reședința mult timp în vârful muntelui Albanus.

Treceți în revista orașele mai însemnate ale Galiei vechi: ele odihneau pe vârful înalte de munți: Gergovia pe un pînten de munte în Auvergne, Bibracte pe o terasă în Morvan — și, mai sus de cât Bibracte și Gergovia, mai aproape de cer, veți contempla, în vârful muntelui

Puy-de-Dôme, reședința divinității supreme a triburilor galice. Pentru că acolo, în aceste masive, înalte, puternice și dominatoare, s-au format și au trăit cele mai puternice triburi ale Galiei independente, acelea care au luptat cel mai mult pentru realizarea unității naționale a acestei Galii: Eduii din Morvan și Arvernii din Podișul Central.

Muntele forma ca un sâmbure de rezistență, el era ca un enorm și natural donjon în jurul căruia se constituiau și se îngrămădeau societățile politice. Vercingetorix, campion și martir al întregii Galii, a fost fiul celui mai înalt munte al acesteia. Iar cel mai mare zeu al Galiei devenite romană tot pe muntele Puy-de-Dôme își avea reședința; acolo se ridicase templul cel mai bogat și cel mai mult vizitat: până într-atâta își exercita muntele forța lui de coeziune asupra pământurilor învecinate...

Pentru Galia, așadar, munții erau zei. Și, evident, erau în cult mai ales munții în care natura apărea sub aspectul ei cel mai grandios. Muntele Beuvray, căruia eduii îi spuneau *Bibracte* și pe care aceștia aveau să-și ridice capitala lor, era o zeiță — așa cum ne spune clar o inscripție. Iar Puy-de-Dôme, vestitul munte din Podișul Central, era și el un zeu: *Dumios* sau *Dumias*. Munții, patru gali, erau fortărețe naturale, loc de refugiu și erau ca niște rugăciuni de piatră înălțate spre cer".

Aceasta, acolo în Galia. Iar dincoace, în Dacia noastră, lucrurile erau neverosimil de la fel. Adică exact la fel. Ajunge să spunem în loc de gali, dacii: în loc de Dumios, Cogaeonum; Burebista, în loc de Luern sau Bituit; Decebal, în loc de Vercingetorix; Argedava ori Sarmizegetusa, în loc de Bibracte sau Gergovia — și să rămână restul textului neschimbat; așa de departe, de *intim*, merge similitudinea între ce era dincolo și ce dincoace. Era de așteptat, spun istoricii Franței, ca tribul arvernilor din

munții Podișului Central (era să spun: transilvan), era de așteptat ca țara lor de munți în centru să ajungă a guvernarea Franța sub gali; țara lor era centrul geografic al Galiei și deținea cele mai înalte locuri ale acesteia: în cuprinsul ei se înălța acest Puy-de-Dôme, în vârful căruia oamenii, adoratori ai piscurilor înalte, erau invincibili atrași spre a-și căuta acolo zeul..., ea avea locurile de refugiu inviolabile, ea cuprinsul dominator al platourilor Gergoviei, totul făcut ca pentru a adăposti și ține strâns o națiune. „*În acele vremuri de credință, în care omul vedea și simțea peste tot în natură expresia unui gând divin, el putea cu adevărat spune că această țară de munți pe care o numim azi Auvergne (după numele, păstrat, al Arvenilor gali cari o locuiau) fusese zidită de zei spre a servi de soclu Galiei și de tron regelui ei*”...

Mai e nevoie, oare, să ne întrebăm unde era Auvergne a noastră, unde inima etnică, politică și militară a Daciei? Unde munții cu cetățile și capitalele lui Burebista și Decebal? În oarecari munți ai Transilvaniei, desigur!

În aceia, anume, din cari Streiul își culege izvoarele și cărora el le formează, după aceea, hotarul dinspre vest; din care și Lotrul își culege o parte din ape; din care pleacă (și pe care-i mărginește după aceea dinspre est) și cea apă pe care greșit o numim cu numele străin de Sebeșul, când numele ei românesc este Frumoasa (a descris-o și și-a făcut casă, pe valea ei, sub Surianul și Vârful lui Pătru, Mihail Sadoveanu). Aci, în acești munți, ERA INIMA. Ca și gali, așa și dacii: ei nu se temeau de munți și nu fugeau (ba dimpotrivă!) de ei. La fel cum dincolo munții nu rupeau țara în două ci, dimpotrivă, o adunau și o închegau în unitate, așa Carpații adunau și închegau într-o unitate la fel întreaga făptură rotundă a pământului — dacii ieri, românesc astăzi.

În munții dintre Gorj și re-

giunea Orăștiei — și mai ales pe fațada lor nordică — își aveau dacii cetățile pe vârfuri și versante, își aveau altarele, templele în care-și venerau zeii și practicau cultul soarelui „prin focuri mari, adevărate incendii” de care se luminau toți munții, până la mari depărtări.

Neinvins vreodată

Noi credem, azi, că dacă, în zilele noastre, mai ales câmpiile sunt populate și munții oarecum părăsiți, credem că așa era și pe atunci. Ci nu. Au fost perioade de timp, în istoria omului și a poporului dacic, în care mun-

• În pp 3-5: cronică dacică pe Columna lui Traian din Roma

ții și dealurile de sub strașina lor erau, în primul rând, casă și spațiu... să-i zicem vital, omului. Sunt, și în destulul formelor de relief ale pământului, se succed (mai bine spus) perioade de înălțare cu perioade de cufundare în somnolență, de cădere din prestigiu. Dar omul de la munte îți va arăta și astăzi urme de vechi arături pe înălțimi și-ți va spune că „sunt de când cu *puédia*, de când gemeau de lume munții” — pentru că omul din Carpați nici astăzi nu privește și nu judecă pământul cu ochi și minte de București sau de Caracal, ci cu ochi și minte de om și de neam carpatic, așa cum (și de aceea, în primul rând, nu ne înțelegem noi cu ei) vecinii noștri din spre apus privesc istoria cu ochii nomadului de stepă, care e înclinat să vadă în orice munte un hotar (deși, când e vorba de munții Apuseni, închid ochii și se fac că... nu-i văd).

Cine nu vrea să înțeleagă cât de carpatic era neamul dacilor și cât de mult adevăr zace în cele ce scria istoricul roman: „Dacii țin munții, în timp ce pe șesurile din jur cutreieră barbarii în goana cailor”, — acela să meargă la **Orăștie**; de acolo să plece pe valea cu același nume spre munți, să se oprească la Costești și, tot mai în munte, să treacă la Luncani, la Piatra Roșie, la Vârful lui Hulpe — și să se oprească cel mai mult la cetatea cea mare, *Capitala* de la Grădiștea Muncelului. Va vedea cum cetățile dace stau cu zecile în munții de acolo și se întrepătrund din toate părțile cu caștele romane în care legionarii Romei poposeau înainte de asaltul asupra cutărei sau cutărei dintre fortărețele cu care Decebal umpluse munții de acolo. Va vedea că acesta și Burebista au fost în adevăr doi din marii regi ai lumii vechi europene; va vedea,

acolo, una din cele mai puternice și mai impresionante capitale ale acestor lumi — și va înțelege de ce Camille Julian, în a sa *Istorie a Galiei*, nu putea scrie decât astfel despre daci și Burebista:

„Un trib modest, la început. Dar — un complex de împrejurări fericite și câțiva șefi abili făcură din daci, pe vremea lui Pompei, cea mai mare putere a Europei... Olbia, care rezistase la cinci secole de asalturi barbare, fu cucerită și distrusă — și de atunci înainte dacii, stăpâni ai țărmului Mării, ai gurilor marilor fluvii (din nord-vestul Pontului Euxin) și stăpâni peste pământurile roditoare din sudul Rusiei, putură ridica pretenții pentru un rol suveran. Pe Dunăre în sus, urcară spre Europa Centrală; înfrânseră repede pe galii-scordisci din părțile Belgradului de azi; cuceriră Câmpia panonică de la ultimii stăpânitori ai celțului Segovese; înfrânseră pe boii din Boemia și pe noricii din Stiria; galii fură și ei bătuiți în lupte sângeroase... Din Viena și până la Odessa imperiul dacilor stăpânea cele mai valoroase drumuri și cele mai importante vaduri de comerț, ca și pământurile cu solul și subsolul cel mai bogat din Europa Centrală. În jurul lui Burebista și al lui Deceneu dacii delirară de entuziasm și de încredere în puterile lor, vreme de trei decenii. Iar Burebista (în lunga lui domnie glorioasă, de aproximativ 30 de ani) nu fu învins nici măcar o singură dată: «Il ne fut vaincu pas une seule fois»”.

Sau, și mai bine, să... întoarcem și să vorbim așa: un astfel de rege și un astfel de popor nu puteau să aibă, drept capitală, cine știe ce umilă așezare umană, așezată într-o oarecare modestă vale miăstinoasă. Ci, așa cum impunătoarele ruine de la Grădiștea Muncelului o arată (ruine ce se odihnesc la

1 250 m altitudine), o capitală în adevăr măreață — unică pe vremea aceea în Europa, vrednică de acel rege și de acel popor de eroi, pe care Burebista îl oțelise în vântul largului și îl călise în gustul și experiența orizonturilor mari. Cetatea și capitala aceea erau ale unui rege care zidea dintr-o mare perspectivă, în timp și spațiu, pentru o seminție de oameni născută să nu mai piară.

La un secol și jumătate după Burebista, rege în această glorioasă capitală era Decebal, cel care se luptă din ea (și din celelalte cetăți, cetăți și bastioane ce se răsfrău cu zecile pe munții din jur, acoperind și apărând cetatea-mamă din inimă munților) împotriva lui Traian, așa cum Vercingetorix, dincolo, se luptase din Gergovia împotriva lui Cezar... A, Gergovia! — cea mult mai modestă decât Sarmizegetusa, dar pe care cultul pentru istoria națională a francezilor a făcut-o de mult celebră, în timp ce Sarmizegetusa dăcică... cine s-o știe de peste hotare, când noi înșine — încă — nu ne-o cunoaștem?

Suntem datori să dezgropăm până la ultima piatră aceste ruine, în care stă închis un trecut de nepieritoare glorie — și suntem datori, după aceea, să le facem cunoscute și altora, mai ales aceloră, cărora trebuie să le respingem disprețul și să le ucidem amenințările. A ignora acest trecut înseamnă a-ți suprima singur istoria, înseamnă a trăda România. Să ne dăm, drept aceea, cât mai mulți întâlnire, în vara aceasta și în toate cele ce vor să vină, acolo în munții de la izvoarele Streiului, ale Lotrului și ale Frumoasei, adică acolo unde — cum spunea mareșalul Pétain acum două veri în fața ruinelor Gergoviei, — „l'Histoire prend ses sources” [istoria își trage izvoarele]. ■

Un fruntaș național-țărănist depune

mărturie în fața istoriei

● Mihalache a avut curajul să-l contrazică pe mareșal ● Pentru rege, Maniu este un bun cunoscător de oameni ● Există și probleme prea subtile pentru rege? ● Unde va fi ascuns Antonescu și cine îl va păzi? ● Mareșalul ar putea provoca o adevărată baie de sânge ● Câteva sandviciuri și două sticle de bere ● Cred că regele nu mai poate da înapoi. ● Dacă mai așteptăm ne trezim cu rușii la București.

IOAN HUDIȚĂ: PAGINI DE JURNAL

Așa cum s-a putut constata și din fragmentele publicate în numărul anterior, ofensiva declanșată de comandamentul sovietic pe frontul Iași-Chișinău, incapacitatea forțelor germano-române de a stăvili înaintarea inamicului în Interiorul României au pus în fața tuturor perspectiva dramatică a transformării celei mai mari părți a teritoriului național în zonă de operații și instituirea unui regim oficial de ocupație militară sovietică, cu eventualitatea unui guvern gata făcut la Moscova și adus la București. Dacă până atunci opoziția democratică făcuse eforturi deosebite pentru a realiza o desprindere a României din alianța cu Germania înaintea prăbușirii rezistenței militare româno-germane, după declanșarea masei ofensive sovietice totul a trebuit rezolvat înainte ca armata roșie să ajungă la București.

Câteva secvențe din prima fază a acestei curse contra-cronometru în care s-a angajat opoziția din România au fost urmărite de cititori în numărul trecut al revistei. De astă dată, vom afla ce s-a întâmplat în zilele de 22 și 23 august 1944, până în momentul arestării celor doi Antonescu. Reamintim că întreruperile de text (referirile la fapte colaterale sau de familie și universitate) au fost marcate prin trei puncte, iar completările noastre prin paranteze drepte.

Dan BERINDEI

1944

Marți, 22 august. La opt și jumătate plecăm la București cu Leucuția, Ghiță Pop și Maniu. La locuința acestuia ne aștepta Borcea să ne spună că Sănătescu vrea să ne vadă la 11.30 la locuința lui Lupu. Voi fi numai eu prezent, întrucât la această oră Maniu vede pe Dinu Brătianu; el va veni ceva mai târziu. El [Borcea] îmi spune că din ceea ce a vorbit cu Sănătescu în dimineața aceasta a

înțeles că el e f. optimist în privința atitudinii mareșalului, „fiind convins că el va ceda la rugămintea regelui, bucuros că scapă de răspundere într-un moment atât de grav”. Sănătescu crede că Antonescu și colaboratorii săi apropiați se vor retrage în Elveția. I-am răspuns lui Borcea că mă îndoiesc mult de resemnarea lui Antonescu și de dispoziția lui de a demisiona de bună voie. „Ce ne facem atunci, zice Borcea, căci Sănătescu nu este omul

care să-l forțeze pe mareșal să cedeze puterea?”. „În cazul acesta, i-am răspuns eu râzând, poate face acest lucru regele, căci e acum major și are și el un cuvânt de spus în treburile țării”. „E f. riscant”, continuă prietenul meu. „Știu, a fost răspunsul meu, dar se poate omletă fără ouă sparte?”

...La 11.30 văd pe Sănătescu la locuința lui Lupu. El a venit însoțit ca de obicei de Borcea. La 10 el a văzut pe Antonescu, care se va duce

la rege, la ora unu. A vorbit cu el doar 10 minute, rămânând să continue discuția la Palat, în fața regelui. Sănătescu are impresia că Antonescu „este încă optimist în aprecierea situației de pe front”. „Pe ce se bazează el, continuă Sănătescu, nu știu; el ne va da lămuriri la ora unu; în orice caz, situația din Moldova e f. gravă, rușii apropiindu-se, în dimineața aceasta, de Vaslui, în timp ce trupele noastre dintre Iași și Pașcani se retrag în dezordine spre Siret”. Sănătescu vrea să-l întreb pe Maniu cum vede el constituirea noului guvern, pentru cazul că Antonescu s-ar arăta dispus să demisioneze. El a avut o discuție în acest sens cu regele, care rămâne la hotărârea lui că șefii partidelor din Bloc trebuie să facă neapărat parte din noul guvern. „Fără ei, continuă Sănătescu, regele refuză categoric să-și ia răspunderea formării unui nou guvern”. Îi explic din nou lui Sănătescu punctul de vedere al nostru în această chestiune, însă nu cred că l-a convins. La 12 sosește Maniu, pe care-l pun repede în curent cu situația, Sănătescu grăbindu-se să fie la Palat înainte de sosirea lui Antonescu. Maniu îi explică pentru ce nu e bine ca el și Dinu Brătianu să facă parte din noul guvern care trebuie făcut numai din militari, întrucât el are misiunea de a încheia armistițiul și nu pacea. Sănătescu îi răspunde că regele consideră necesar ca cei doi lideri să facă parte din noul guvern, altfel neputând să-și ia răspunderea. Cum timpul trecea și Sănătescu sta cu ceasul în mână, Maniu l-a rugat să aranjeze cu regele o întrevedere în după-masa aceasta, fie cu el fie cu mine. Sănătescu crede că cu mine e mai ușor, întrucât cu Maniu s-ar expune regele prea mult față de Antonescu, „care și așa îl suspectează de ajuns”. Îmi va comunica el prin Borcea când voi fi primit de rege. Maniu îl îndeamnă pe Sănătescu „să fie ferm și să-și formeze un guvern numai din militari și pe cât po-

sibil reprezentând toate curentele din armată”, asigurându-l încă odată de tot sprijinul său și al lui Dinu Brătianu.

Plec cu Maniu la Mihai Popovici, unde ne așteptau Mihalache și Ghiță Pop. Maniu a văzut la 11 pe Gh. Brătianu la Dinu Brătianu. Acesta i-a spus că după el a intrat la Antonescu, Mihalache. La întrebarea lui Gh. Brătianu „dacă n-ar fi bine să demisioneze?”, mareșalul i-a răspuns: „Nici nu mă gândesc; continui războiul pe linia fortificată Focșani-Galați-Brăila și aștept să văd ce fac turcii, cărora le-am cerut să intervie urgent pentru salvarea Balcanilor de bolșevism”. Gh. Brătianu e ca de obicei dezorientat. Vrea să plece în Elveția, dacă rușii se apropie de Capitală.

Mihalache a stat la Antonescu o jumătate de oră, între 10.30 și 11. Acesta i-a spus aceleași lucruri ca și lui Brătianu, explicându-i mai pe larg pentru ce el crede că turcii vor intra curând în război. „Ei vor intra în război contra Germaniei, împinși de englezi, cari vor ca ei să ocupe Balcanii înainte de a ajunge rușii la Dunăre; acest lucru convine și nemților, care au posibilitatea, astfel, să se retragă onorabil din Grecia și Iugoslavia și să folosească trupele de acolo pe alte fronturi, mai importante pentru ei”. Antonescu i-a explicat în continuare că noi trebuie să rezistăm alături de nemți „cu orice preț, cel puțin până ajung turcii la Dunăre și ne asigură spatele dinspre bulgari”. Mihalache a avut curajul, de data aceasta, să-l contrazică, spunându-i că el personal nu crede posibilă intrarea turcilor în război, „acum la spartul târgului”. „Antonescu și-a apărut puternic teza lui, continuă Mihalache, spunând la un moment dat că el are informații importante în această chestiune despre care nu poate vorbi încă”. „Să dea Dumnezeu să aveți dreptate, i-a răspuns Mihalache, însă eu nu cred și sunt convins că jucați o carte f. primejdioasă

pentru țara noastră”. „Eu știu ce fac, d-le Mihalache, i-a răspuns mareșalul, și sunt oricând gata să răspund în fața națiunii mele de politica pe care am dus-o și voi duce-o până la capăt”.

„Am ieșit de la el, spune Mihalache, complet dezorientat; instinctul îmi spune că mergem spre catastrofă, însă Antonescu este atât de senin și de convins că el se află pe drumul drept nu noi, încât eu nu mai știu singur ce să cred; cum d-ta, d-le Maniu, ai văzut totdeauna mai clar decât mine, în astfel de probleme, eu plec chiar acum la Dobrești și declar că sunt de acord cu orice măsură ce vei lua pentru salvarea țării din situația catastrofală în care se află ea astăzi”. „Dragă d-le Mihalache, i-a răspuns Maniu, bunul d-tale simț și judecata d-tale de om sănătos la cap te ajută să vezi mai clar situația decât el, care este un trăznit, un maniac dezechilibrat, care-și ia fanteziile drept realitate și care, după ce a nenorocit atâta lume, puțin îi pasă dacă face praf și din ce a mai rămas din biata noastră țară”.

La ora două, Mihalache a plecat la Dobrești, iar noi am rămas să continuăm dejunul. Pe la 3 îmi telefonează Borcea că „ne putem întâlni la ora 4, la locul convenit”, așa cum eram, înțelegi. Eram înțeles cu Maniu încă de dimineață asupra celor ce trebuia să spun regelui.

La ora 4 fără zece am intrat în Palat pe ușa din Știrbei Vodă, unde era pe vremuri biroul lui Urdăreanu. Regele mă aștepta în camera din fundul culoarului din partea dreaptă. „Îmi pare f. rău că nu pot vedea pe dl. Maniu, începe regele, căci nu vreau să supăr pe dl. mareșal Antonescu, dar sper să-mi recapăt curând libertatea de a vedea oricând, pe cine vreau eu”. Ultimele cuvinte le-a spus pe un ton apăsător și f. iritat. „Cum apreciază dl. Maniu situația?”, mă întreabă regele, căci dl. mareșal pretinde că ea nu este încă disperată și că mai putem rezista”. L-am explicat cum vedem noi situ-

ația, repetându-i sumar dis-
cutăia noastră de acum două
ore și ceva de la Mihai Po-
povici, insistând în special
asupra aprecierilor făcute de
Maniu despre Antonescu, în
răspunsul dat lui Mihalache.
Portretul marelui făcut de
Maniu i-a plăcut mult regelui
care, cu o față radioasă, a
spus: „Dl. Maniu este un f.
bun cunosător de oameni”.
Am înțeles din toate aceste
observații făcute de rege că
el continuă să nu-l înghită pe
Antonescu și că dorește sin-
cer să scape de omul care l-a
umilit, ținându-l sub controlul
său. „Dl. Maniu și noi tot bi-
roul partidului, am continuat
eu, suntem de părere că nu
mai este nici un ceas de pier-
dut pentru a împiedica intra-
rea trupelor rusești în Capi-
tală și dacă Antonescu nu
acceptă încetarea imediată a
ostilităților, el trebuie înlătu-
rat cu forța, eventual, areș-
tându-l; aici începe rolul
Maiestății Voastre, în care noi
nu ne putem amesteca,
având toată încrederea în ge-
neralul Sănătescu și în cei-
lalți militari din Casa Regală”.
„Dificultatea este, răspunde
regele, că și Sănătescu își
face încă scrupule în privința
arestării marelui, deși
i-am asigurat președinția
noului guvern, dar sper să-l
conving până la urmă, când
va vedea și el că nu există
altă soluție”.

Am trecut apoi la chesti-
unea pentru care venisem la
Palat, ca să-i explic încă
odată regelui pentru ce șefii
partidelor politice nu trebuie
să facă parte din noul gu-
vern, el trebuind să fie con-
stituit numai din militari, în-
trucât are misiune limitată,
aceea de a încheia armisti-
țiul. Am rămas cu impresia
că regele n-a prea înțeles
subtilitatea acestei probleme
și de aceea a trebuit să-i ex-
plic mai larg, pentru ce re-
prezentanții politici ai națiunii
nu e bine să figureze într-un
guvern care e forțat să re-
cunoască pierderea Basarabiei
și Bucovinei de Nord. „Când
am armata germană în țară și
eu nu pot conta pe armata
română, cum își poate ima-
gina dl. Maniu că eu pot face

un guvern fără el și ceilalți
șefi de partide de a căror
prezență am absolută nevoie
ca să pot alina națiunea și
mai ales armata, care are și
ea bisericiuțele ei; spune, te
rog, d-lui Maniu să nu-mi
facă dificultăți, căci Basara-
bia și Bucovina de Nord, ori
cu el ori fără el în guvern, tot
pierdute sunt pentru un mo-
ment”. I-am răspuns că, după
mine, ar exista totuși o solu-
ție intermediară, însă că
aceasta este numai părerea
mea, aceea ca șefii de par-
tide să facă parte din guvern
ca simpli miniștri de stat, fără
portofolii, lucru care ar per-
mite intrarea unui număr cât
mai mare de generali, cari să
poată alina întreaga armată în
desprinderea de nemți. „Iată
o soluție la care nu m-am
gândit, zice regele, și care
pare acceptabilă; sper s-o
admită și dl. Maniu, pe care-l
rog să mi-o confirme prin Li-
culescu Buzzești, cel mai târ-
ziu mâine sau poimâine, în-
trucât sunt decis să termin
toată povestea asta cel mai
târziu sâmbăta viitoare”.

Înainte de a pleca, regele
m-a rugat ca în afară de noi
și de Dinu Brătianu nici un
membru din Bloc să nu fie
pus în curent cu planul său.
„Mă întreb, chiar, zice el,
dacă nu e imprudent să fie ți-
nut în curent și Dinu Bră-
tianu, nu că m-aș îndoi de el,
dar de teamă să nu scape
vreo vorbă față de Gh. Bră-
tianu, prietenul marelui; cât
despre socialiști și mai
ales de comuniști trebuie să
ne ferim ca de foc”. „Aveți
perfectă dreptate, Maiestate,
i-am răspuns eu, comuniștii,
ca agenți ai Moscovei, au
acum tot interesul ca des-
prinderea de nemți să nu se
producă, pentru a permite
trupelor sovietice să ocupe
restul țării prin arme și să ne
impună și nouă, ca și poloni-
lor, un guvern provizoriu gen
Lublin”. „Îmi pare bine că și
d-stră sunteți de aceeași pă-
rere cu mine”, a spus regele,
strângându-mi mâna caldu-
ros și rugându-mă să tran-
smit „sănătate și toate urările
de bine d-lui Maniu, omul de
bază al politicii mele”.

Audiența a durat exact o

oră. La 5 și un sfert am ajuns
la Maniu, pe care l-am pus în
curent pe scurt, rămânând să
discutăm chestiunea mai pe
larg, la Snagov, în seara
aceasta.

La ora 6 m-am dus la se-
diința Blocului, care s-a ținut
astăzi acasă la C. Zamfi-
rescu, în spatele Academiei
de comerț. Au fost prezenți:
Bebe Brătianu, C. Zamfi-
rescu, eu, Ghiță Pop, Con-
stantinescu-Iași, Lotar Rădă-
ceanu și Romulus Georo-
ceanu. După o scurtă dare de
seamă a lui Georoceanu referi-
tor la organizarea comite-
telor patriotice, s-a trecut la
discutarea situației militare
din Moldova și Basarabia.
Georoceanu a ținut să re-
marce că după două luni de
la încheierea Blocului, „Parti-
dul comunist n-a trimis decât
șase delegați la cele peste
120 de comitețe din Capi-
tală”. Constantinescu i-a ră-
spuns că „partidul său fiind în
plină reorganizare n-a voit să
riste trimițând delegați nesi-
guri, dar că în caz de nevoie
se vor trimite oameni în toate
comitețele unde va fi nevoie”.
„Recunoaște, d-le Con-
stantinescu, i-a spus Bebe
Brătianu, că în cazul unei
mișcări de stradă partidul
d-tale nu vine cu nici o par-
ticipare serioasă”. „În stadiul
în care se află acum frontul
din Moldova, i-a răspuns
Constantinescu, cred că pro-
blema unei mișcări de stradă
este cu totul depășită și noi
trebuie să ne așteptăm la so-
sirea în Capitală a trupelor
sovietice în câteva zile”.
Ghiță Pop și cu mine am gă-
sit că nu mai era nevoie să-i
răspundem, ca să nu înveni-
năm și mai mult raporturile
cu partidul comunist și am
tăcut. Rădăceanu n-a scos o
vorbă în tot timpul sedinței.
Ghiță Pop are cele mai
proaste păreri despre el. Eu
nu-l cunosc suficient însă și
mie mi se pare puțin sus-
pect...

Ghiță Pop a rămas în Capi-
tală. Maniu, eu și Leucuția
ne-am întors pe la ora opt
seara la Snagov. Pe drum am
discutat chestiunea intrării în
guvern a șefilor partidelor din
Bloc, ca miniștri fără portfo-

lii. Maniu opune rezistență, deși recunoaște că și regele are dreptate, având nevoie de o acoperire onorabilă în fața țării și, mai ales, a Aliaților. „Pe această, răspunde Maniu, îi vom informa noi la timp că guvernul Sănătescu are în trecut girul meu și al celorlalte partide din Bloc și le vom explica anglo-americanilor pentru ce noi nu facem parte din el; totuși, dacă regele va insista mult, atunci va trebui să cedez, deși știu că nu e bine.

Am discutat apoi chestiunea locului unde am putea ține în siguranță pe Antonescu și pe ceilalți arestați până la consolidarea noului guvern. Problema e destul de grea și de delicată. Sub o pază militară e primejdios; într-o închisoare obișnuită nu e sigur că n-ar putea scăpa, într-o casă particulară, cine-i poate păzi și avea grijă totodată de ei ca hrană și cazare și mai ales cine poate asigura izolarea lor completă până la limpezirea situației; o evadare a lui Antonescu cât timp situația noului guvern nu este încă bine consolidată ar fi o catastrofă, el putând încerca o rezistență cu ajutorul prietenilor săi și mai ales al nemților. La această discuție, în afara de Maniu și de mine, au mai luat parte Leucuția și Mănuila, cumnatul acestuia. „Să știți că aceasta este în adevăr o problemă și noi ar fi trebuit s-o discutăm din timp cu regele, zice Maniu; ea ar fi de competență exclusivă a lui Sănătescu, dacă el ar fi un om hotărât în chestiunea arestării; probabil că regele și cei din jurul său, în curent cu arestarea, trebuie să se fi gândit la o soluție; în nici un caz cei arestați nu pot fi menținuți în Palat, unde nemții ar putea încerca eliberarea lor, cum au făcut cu Musso-lini”. Maniu e hotărât să discute mâine dimineață cu Buzzești această chestiune. Prin- tre soluțiile preconizate de noi în seara aceasta au fost două mai potrivite, una la locuința de la țară a colonelu- lui Sfetcu, iar cealaltă la văduva lui Costică Mihaiescu, la Sălcuța, unde cei arestați ar putea fi supravegheați de

trei, patru membri din tineret- ul nostru de partid, sub con- ducerea lui Ilie Lazăr sau Corneliu Coposu. Maniu în- clină mai mult spre această soluție, neavând completă încredere în colonelul Sfe- tescu. Rămâne să ne înțelegem mâine cu Buzzești, având întâlnire cu el la ora 9. Nu mai avem timp să ascultăm radio...

Miercuri, 23 august. Cine ar fi putut prevedea la ora 8.15 dimineață, când am ple- cat noi la București — Maniu, eu, Ilie Lazăr și Leucuția — că astăzi vor avea loc eveni- mente atât de mari și de neașteptate? Iată cum s-au produs ele, în ordine crono- logică, notate obiectiv de un martor ocular și participant la ele, care, înainte de a fi om politic, sunt istoric respec- tuos de adevăr, așa cum îl cunosc eu. Am ajuns la locu- ința lui Maniu la 8.45 dimi- neață. El a rămas la locuința sa, unde îl așteptau Solomon, Cezar Simionescu și Georo- ceanu. Leucuția și Ilie Lazăr m-au condus până aproape de Ateneu, de unde m-am dus pe jos până la locuința lui Lupu din strada Episco- piei. La 9 precis, a sosit Ni- culescu Buzzești. I-am expli- cat că Maniu va mai întârzia o jumătate de oră. „Nu-l pot aștepta atâta timp, căci nu dispun decât de 10 minute; ne putem revedea mai târziu, după ora 12, tot aici, îmi spune Buzzești; tot planul nostru este amenințat să fie dat peste cap de hotărârea, neprevăzută de noi, luată de Antonescu de a pleca pentru câteva zile la Predeal ca să scape de săcăielile și presiu- nea oamenilor politici; el nu va fi deci în Capitală sâmbătă 26, așa cum credeam noi; să vedem dacă nu ne putem executa planul astăzi, în loc de sâmbătă”. Buzzești mi-a spus să-l informez pe Maniu că la Președinție au sosit două telegrame, una de la Știrbei și alta de la Crețeanu, de la Ankara, în dimineața aceasta, între 7 și 8. Știrbei anunță că „Aliații nu dispun de nici o forță aerportată pentru a fi transportată la București și că ei ne invită să

ne adresăm Sovietelor pentru acceptarea armistițiului și să avem toată încrederea în ele!” Crețeanu informează pe Antonescu că turcii nu intră în război, rămânând mai de- parte neutri și nici nu-și pot lua nici un rol de mediator între noi și Aliați pentru o eventuală ieșire din război. Buzzești a fost însărcinat de Antonescu să comunice aceste știri regelui, lucru pe care el l-a făcut la 8.30-8.45, în dimineața aceasta. El s-a înțeles cu regele să-l cheme la Palat azi după masă, în jur de ora 5, înainte de a pleca la Predeal, pentru a-i da și lui informații despre situația frontului nostru din Moldova și Basarabia.

Înșind pe ușă, Buzzești îmi spune: „Dacă nu reușesc să-l aduc pe Antonescu în după masa aceasta la Palat, Dum- nezeu mai știe ce va ieși din planul nostru, deoarece sâmbă- tă e posibil să ne trezim cu rușii în București”. După un sfert de oră, ajung la Maniu. Camera lui zisă birou și dor- mitorul erau pline de lume. Generalul Negrei făcea o expu- nere a situației militare. L-am invitat pe Maniu în sala de baie pentru a-i comunica cele aflate de la Buzzești. În momentul când să trecem la comentarii, a sosit Borcea să ne spună că Sănătescu vrea să ne vadă la ora 11, în str. Episcopiei. E ora 10 și 10 mi- nute. Maniu își ia rămas bun de la musafiri și pleacă cu mașina lui Leucuția, pentru a face ocolurile necesare, ca să scape de urmărirea celor doi agenți cari stau mereu în fața locuinței sale. Eu plec cu Borcea pe jos pentru a ajunge la locul de întâlnire la timp. Ajungem la 10.45, iar după noi, la 10 minute, vine Maniu, cu Leucuția. Sănă- tescu a sosit la 11 și cinci. El a văzut în dimineața aceasta, între 9 și 10, pe Antonescu la Snagov, unde acesta locu- iește în cursul verii, când nu se poate duce la Predeal. A discutat cu el situația din Moldova, pe care Antonescu o găsește „f. gravă”. Rușii au atins deja Siretul în regiunea Pașcani - Ruginoasa - Roman, iar vârful armatei care a

ocupat Iașul se afla la 9 dimineața la Bărlad și, deci, până seara va fi la Tecuci. „Armata noastră, ca și trupele germane, se retrag în grabă și dezordine pentru a se regrupa pe linia Focșani-Galați-Brăila, unde, crede Antonescu, vor opri sigur înaintarea rușilor”. Sănătescu l-a combătut, arătându-i că „o rezistență pe această linie nu e posibilă mai mult de 4-5 zile, că trupele noastre sunt obosite și demoralizate, iar cele germane nu mai luptă aproape deloc, căutând să-și salveze viața”. Antonescu l-a recunoscut că, în adevăr, în privința trupelor germane, el „are în parte dreptate”, dându-i ca exemplu atitudinea grupului de 15-16 divizii germane din regiunea Chișinău-Tighina-Cornești care, „a manevrat atât de prost încât riscă să fie înconjurat și făcut prizonier”. „Deci, l-a răspuns Sănătescu, tot frontul germano-român din Basarabia e pe punctul de a se prăbuși; atunci la ce mai poate servi rezistența noastră pe linia Focșani-Brăila, plus riscul de a transforma Muntenia în teatru de război cu totul inutil?” Antonescu l-a răspuns că „o rezistență, de încă 7-8 zile ar putea fi salvatoare, întrucât e hotărât să trimită mâine-poi-mâine pe Mihai Antonescu la Ankara pentru a arăta situația disperată în care ne aflăm și să ceară intervenția Turciei pentru salvarea noastră și a Balcanilor de bolșevism”. Argumentele lui Antonescu nu l-a convins deloc pe Sănătescu care l-a sugerat ideea de a forma imediat un guvern național, care „numai el singur și-ar putea lua răspunderea situației în aceste împrejurări atât de grave”. „Acesta este și gândul meu, i-a răspuns Antonescu, însă nu pot face nimic până nu voi avea răspunsul precis al guvernului turc, chestiune de 3-4 zile maximum”. „Ce ne facem, în aceste condițiuni, d-le Maniu?, întreabă el, căci dacă mai așteptăm ne trezim cu rușii în București”. „Eu vă spun de mult ce trebuie făcut, însă d-ștră și regele Mihai vă potrivești mereu fantezii

Trupe sovietice pe străzile orașului Iași

ilor acestui om dezechilibrat și nu vă debarasați de el ca să scăpați odată țara de un nebun care o duce la dezastre; Antonescu trebuie chemat la Palat și regele să-i ceară ori acceptarea imediată a armistițiului, ori să fie arestat pe loc și să vă însărcineze pe d-ștră cu formarea unui guvern militar care să ordone încetarea ostilităților; nu mai trebuie pierdut nici un minut, dacă vrem să mai salvăm ceva din țara aceasta”.

„D-le Maniu, i-a replicat Sănătescu, eu, ca militar și ca prieten al lui Antonescu, îmi vine f. greu să mă decid pentru acest pas, deși îmi dau perfect de bine seama că nu este altă soluție dacă el se încapățânează să continue războiul; să văd ce zice și regele”. „Scrupulele d-ștră vă onorează, d-le general, i-a răspuns Maniu, însă în cazul de față *salus republicae suprema lex...* [salvarea poporului să fie legea supremă — n.n.]; după ce guvernul își va consolida situația și armistițiul va fi încheiat, d-ștră n-aveți decât să-i dați drumul să plece în străinătate, dacă vă faceți atâtea scrupule față de el”.

Sănătescu, a plecat la 12 fără 10. Noi am rămas să așteptăm pe Niculescu Buzzești, care a sosit la 12 și un sfert. E congestionat la față și f. emoționat. „Dacă avem noroc, începe el, sper să scăpăm de Antonescu chiar azi

după masă la 5, întrucât l-am convins să treacă neapărat pe la Palat înainte de a pleca la Predeal, deoarece regele ține neapărat să discute cu el situația din Moldova și Basarabia; Antonescu a acceptat cu atât mai ușor cu cât el se instalează pentru câteva zile la Predeal; el vrea totodată să-l convingă pe rege ca să se întoarcă și el la Sinaia, unde este mai sigur decât în Capitală, care va fi și bombardată din moment ce se organizează rezistența noastră pe linia Focșani-Brăila; am comunicat această știre regelui acum un sfert de ceas, care e încântat; mă reîntorc la Palat pentru a lua cu el și cu colaboratorii lui militari ultimele măsuri în legătură cu arestarea”.

Maniu, Leucuția și cu mine l-am felicitat călduros pentru inițiativa lui atât de importantă de a-l convinge pe Antonescu să se ducă la Palat și pentru rolul său decisiv în menținerea regelui pe linia fermă de a termina azi cu dictatura marelui. Noi nu uităm că regele este încă un copil, lipsit de experiență și supus influențelor anturajului său. De aceea toată nădejdea noastră este în Buzzești, om inteligent, curajos, plin de tact și inițiativă. Maniu și cu mine l-am atras atenția asupra locului unde va fi menținut Antonescu și colaboratorii lui apropiați, după arestare. Înainte de a răspunde la

întrebarea noastră, Buzești a ridicat chestiunea celor care trebuiesc arestați. Maniu a pronunțat numele lui Mihai Antonescu, al generalului Pantazi, ministru de război, al generalului Piki Vasiliu, subsecretarul de stat la ordinea publică, și al generalului Tobescu, comandantul jandarmeriei. Buzești s-a declarat de acord, adăugând și numele lui Alexeanu, fostul guvernator al Transnistriei și prieten devotat și fanatic al Antoneștilor. „După câte știu, a spus Buzești, regele are intenția să-i țină în Palat pe cei arestați, câteva zile, până ce noul guvern va găsi o închiisoare sigură pentru deținerea lor; de altfel, această chestiune cade în sarcina militarilor care fac parte din complotul nostru”. Maniu l-a rugat să vorbească cu regele și să-i atragă atenția asupra acestei chestiuni care e f. serioasă și să nu riscăm a-i vedea eliberate de către partizanii lor sau chiar de nemți, care dispun de forțe importante în București. Buzești crede că regele va trebui să plece din Capitală, imediat după arestarea Antoneștilor și după citirea proclamației către țară, la radio, în care va anunța încetarea ostilităților și formarea noului guvern. „Dacă regele părăsește Capitala, lucru pe care eu îl găsesc necesar, am spus eu, atunci cei arestați nu pot rămâne în Palat din motive de siguranță și trebuiesc duși undeva, într-un loc sigur, până la limpezirea situației; în cazul că regele nu are o soluție în această chestiune, noi ne putem lua răspunderea să găsim o casă sigură pentru deținerea lor timp de câteva zile”. Buzești va discuta problema aceasta cu regele și ne va pune în curent cu hotărârea luată, îndată după ce vor fi arestați Antoneștii. Înainte de a ne despărți, Niculescu Buzești ne-a rugat pe Maniu și pe mine să pregătim textul unei proclamații pe care regele va trebui s-o citească la radio.

Pentru a scăpa de supravegherea agenților Siguranței, noi am hotărât să nu mai ie-

șim din locuința lui Lupu și să așteptăm telefonul lui Buzești, care ne va ține în curent cu mersul evenimentelor. Leucuția a plecat pentru a ne trimite ceva de mâncare, prin cineva de încredere, el fiind prea cunoscut de agenții Siguranței, rămânând acasă la el, în Schitu Magureanu, ținând legătura prin telefon. El va lua imediat contact cu Ghiță Pop pentru ca acesta să informeze pe Cezar Simionescu și pe Georoceanu de cele hotărâte pentru ora 5 la Palat. Conform celor stabilite cu aceștia, încă cu câteva zile în urmă, comitetele noastre patriotice din Capitală trebuie să fie în stare de alertă încă cu o oră înainte de momentul când trebuie să intervină acolo unde va fi nevoie. Pentru motive de siguranță totală, șefii acestor comitete nu pot fi preveniți mai înainte.

După plecarea lui Buzești, la unu fără 10 și a lui Leucuția, imediat după el, Maniu și cu mine ne-am pus să redactăm un proiect de proclamație. În ultimul moment, Buzești ne-a spus că, dacă va avea timp va încerca și el să redacteze un text de proclamație și vom vedea împreună la care ne vom opri. După ce am discutat cu Maniu chestiunile ce trebuiesc atinse în proclamație, am redactat timp de o jumătate de oră textul ei, rămânând să-l punem la punct cu Buzești, îndată ce va fi nevoie. Textul meu a fost aprobat de Maniu, fără nici o modificare. Tot timpul cât am redactat textul proclamației, Maniu s-a plimbat nervos prin cameră, îngrijorat la culme de modul cum va evolua situația la Palat. Teama lui este să nu se întâmple ceva care să-l împiedice pe Antonescu să se ducă la Palat și astfel tot planul nostru să cadă în apă. „Dacă în ultimul moment, zice el, Antonescu află de cursa care i se pregătește și-n loc să vie singur la Palat se duce cu o gardă, așa cum a procedat în 1940 cu Carol, și-l arestează pe rege, în cazul acesta țara noastră e pierdută. căci Antonescu, în

ura lui fără margini, ar provoca imediat o adevărată baie de sânge cu noi toți care am pus la cale arestarea lui”. „Dacă neamul nostru mai are un dram de noroc, i-am spus eu atunci arestarea Antoneștilor va reuși și-n câteva ore câte ne mai despart de acest eveniment, vom putea răsufla ușurați, cu conștiința îndeplinirii îndatoririlor noastre de români patrioți și curajoși; nu mă tem de răspundere, deși am familie și copii; în caz că am eșua, țin capul sus, convins că mi-am făcut datoria față de neamul meu și că las copiii și întregii familii un nume bun, de român curat”. Maniu, cu lacrimi în ochi, mi-a strâns mâna cu căldură și m-a îmbrățișat. Era ora două și un sfert. Mai sunt două ore și jumătate până la terminarea calvarului nostru moral.

După 5 minute a sosit Borcea cu un pachet de sanviciuri și două sticle de bere. Am mâncat mai mult în silă, căci nici eu și nici Maniu nu aveam poftă de mâncare. Borcea a plecat imediat, lăsându-ne singuri. Maniu s-a întins pe patul lui Lupu din dormitor, iar eu m-am așezat pe fotoliul de lângă telefon, așteptând să ne cheme Buzești. Niciodată în viața nu mi s-a părut că timpul trece atât de greu. Pe la două jumătate, Maniu a ațipit vreo 10 minute. „Încă nimic?”, întrebă el, ridicând ușor capul. „Absolut nimic, căci este de-abia trei fără un sfert; mai avem două ore și ceva de așteptat”. I-am răspuns eu, rugându-l să-și continue somnul. A mai ațipit vreo 15 minute după care s-a dat jos din pat și s-a dus la baie să se spele pe cap. Am preparat apoi două cești mari de cafea pentru amândoi, pe care le-am băut lângă telefon. Ne întrebăm amândoi unde vor fi ajuns la ora aceasta avangărzile rușesti și la ce se vor fi gândind în clipa aceasta regele și Antonescu. Facem amândoi socoteala că în caz de eșec numai noi 7 persoane din partid am răspunde cu capul nostru, Maniu, eu, Ghiță Pop, Leucuția, Ilie La-

zăr, Cezar Simionescu și R. Georgeanu, în timp ce ceilalți prieteni ai noștri stau liniștiți în acest moment și-și văd de treburile lor. Mihalache și Lupu, la Dobrești, Mihai Popovici se află de câteva zile la prietenul său D.R. Ioanănescu, la Greaca, pentru a face „o cură de struguri”. Cât despre ceilalți șefi de partide din Bloc, Dinu Brătianu e la moșia sa din Argeș, iar Titel Petrescu nu știu dacă mai este în Capitală, căci ieri spusese lui Ghiță Pop că pleacă pentru câteva zile la țară, unde se află familia lui. La fel nu știu nimic de Pătrășcanu, dacă se află în localitate, căci nu l-am văzut de mult și nici pe la Maniu n-a mai dat.

E ora 4 și nu primim încă nici un telefon. Mai avem o oră de așteptare. Toată neli-niștea noastră e datorită lipsei de energie a lui Sănătescu, căci dacă el ar fi mai ferm în hotărârea de a termina odată cu Antonescu nici capul nu ne-ar dura! Regele e mai hotărât decât el. Teama noastră este ca nu cumva în ultimul moment regele și Sănătescu să nu se lase convinși de Antonescu, care le-ar putea promite orice numai să se vadă scă-

pat din Palat și, odată liber, să aresteze el pe rege și pe toți complicitii săi. Pentru o astfel de eventualitate, Maniu e hotărât să rămână în țară, înfruntând orice risc; el însă mă roagă să fac imposibilul să mă ascund până ce voi putea pleca în străinătate. „Noi, zice el, trebuie să avem pe cineva care să conducă, în cazul acesta, lupta noastră în afară; mai târziu poate l-aș convinge pe Mihalache și pe Lupu să te urmeze și ei”. „Desigur, i-am răspuns eu, decât să fiu executat de Antonescu e preferabil să plec în afară, lăsându-mi chiar și familia în voia soartei”. Timp de o oră discutăm aceste ipoteze și soluțiile cele mai potrivite în caz de eșec. Suntem amândoi de acord că Antonescu și-a ales f. bine omul care să-l plaseze pe lângă rege, om prestigios, dar moale și loial, în care să poată avea toată încrederea că va feri pe suveran de orice influențe primejdioase.

Pe la 4.30, în fine, telefonul începe să sune, Buzești ne comunică vestea: „Ică e în Palat de la 3.30, iar Antonescu e în audiență la rege în momentul de față, totul merge strună. El crede că la 5 totul va fi gata”. El ne va

telefona...

Pe măsură ce ne apropiem de ora 5, Maniu se uită mereu la ceas, el este din ce în ce mai nervos. „Se apropie momentul decisiv, zice el, că va face Sănătescu când regele îi va anunța lui Antonescu că este demis și arestat?; după cât este el de moale și de nehotărât, mă tem să nu facă vreo greșală care să pună pe suveran într-o situație grea și tot planul arestării să eșueze”. „Cred că regele nu mai poate da înapoi, fiind în joc și situația lui personală și apoi mai trebuie contat și pe militarii din jurul său, cari au tot interesul să reușească arestarea, căci altfel ar plăti cu capul lor participarea la un complot nereușit”. „Într-un moment hotărâtor ca acesta, răspunde Maniu, e mare lucru să nu-și piardă omul capul, nenorocire de care nu scapă f. mulți oameni, iată de ce mă tem eu, Sănătescu fiind un om slab iar regele un copil fără experiență”.

N-am mai avut timp să-mi răspund, căci Niculescu Buzești ne-a comunicat la telefon: „Totul s-a sfârșit conform planului...” „Uf!”, a exclamat Maniu... ■

ABONÂNDU-VĂ ASTĂZI — CÂȘTIGAȚI MÂINE! Pentru că

● Magazin istoric, la fel ca toate publicațiile din România, este confruntat continuu cu majorările prețurilor la hârtie, manoperă tipografică, difuzare, energie, transport etc.

● Pe această spirală a prețurilor de cost scăderea T.V.A. la hârtie aduce o înlăsurare pe care presa română a numit-o cât se poate de corect „o gură de oxigen”.

● Magazin istoric acordă substanțiale facilități abonaților săi oferindu-le posibilitatea de a-și procura revista la un preț cu mult mai mic decât la vânzarea liberă, redacția suportând — datorită ajutorului sponsorilor noștri — diferența dintre prețul unui exemplar la abonament — 360 LEI și vânzarea liberă — 650 LEI, începând de la 1. septembrie.

● Magazin istoric rămâne pentru cititorii și abonații săi cea mai îndrăgită, cea mai răspândită și cea mai fierbinte carte de istorie lunară.

DECI NU UITAȚI

De la 1 septembrie 1994, prețul unui exemplar Magazin istoric este până la sfârșitul anului:

● la vânzare liberă — 650 LEI (trei luni — 1950 lei)

● la abonament — 360 LEI (trei luni — 1080 lei)

PENTRU A CÂȘTIGA MÂINE — ABONAȚI-VĂ ASTĂZI!

SEPTEMBRIE
1944

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

• Profesorii universitari care au semnat memoriul din aprilie 1944 în favoarea armistițiului [Magazin istoric, nr. 2/1967, 7/1984], sunt invitați să treacă la Biblioteca secției de matematică a Facultății de științe pentru a semna adresa de omagiu către M.S. Regele care va însoți copia de pe acest memoriu depusă la Palat.

• Cea dintâi premieră teatrală sub noul regim: comedia Amantul de carton de J. Deval, la Teatrul „Regina Maria”, cu Tanti Cocea, Radu Beligan, Marcel Anghelescu, Cornel Țăranu, regia Sică Alexandrescu.

• Se atrage atenția tuturor comercianților sau altor agenți economici asupra obligativității de a primi la plată rubla și leul de ocupație [Magazin istoric, nr. 2/1991]. Cei ce se vor abate vor fi imediat arestați și judecați de urgență de către Curtea Marțială a Comandamentului Militar al Capitalei.

• Adresele câtorva ministere: Interne, str. Academiei; Externe, str. Romană; Agricultură, bd. Carol; Culturii naționale, str. Spiru Haret; Economiei naționale, Calea Victoriei; Justiției, bd. Elisabeta; Muncii, Piața Lahovary; Sănătății, str. Plevnei; Război, Piața Valter Măcăineanu.

• Sub titlul Desteptii culturii naziste, Dreptatea publică numele intelectualilor români care, făcând parte dintr-o Asociație culturală româno-germană, „s-au oferit să

Urmărind presa acestei luni septembrie din urmă cu cinci decenii, voi preciza mai întâi că numărul „surselor”¹ aflate la dispoziție sporește cu noi publicații, cum sunt: *Semnalul* (director Sebastian Șerbănescu, apărut la 2 septembrie), *Tribuna poporului* (George Călinescu, 15 septembrie), *Desrobirea* (Octav Livezeanu, 16 septembrie), *Curierul israelit* (17 septembrie), *Curierul* (Augustin Popa, 18 septembrie), *Ultima oră* (N. Deleanu, 19 septembrie), *Scânteia* (redactor responsabil Miron Constantinescu, 21 septembrie, după ce între 1931-1940 apăruse clandestin).

Evenimentele frontului sunt cunoscute (*Magazin istoric*, nr. 9/1991), încât nu voi insista asupra lor. Să reținem doar faptul că, la început de septembrie, trec prin Capitală unitățile Diviziei „Tudor Vladimirescu”, formată din foști prizonieri români în U.R.S.S.

Bucuria revederii este imensă, „emoția a fost indescriptibilă”, notează *Ecoul* din 2 septembrie. Oștenii scrie același ziar, sunt „admirabil echipați cu uniforme sovietice și înarmați cu material american”.

Universul, din aceeași zi, consemnează că ostașii români „cântă din toată inima: — Foare verde peliuță! — Ural Ural strigă lumea entuziasmată. — Suntem morții de la Stalingrad și din Coltul Donului, de acum doi ani!, strigă ostașii”.

„Luptând alături de armata roșie împotriva aceluiași inamic comun”, notează *L'Indépendance Roumaine* (articol reprodus de *Semnalul* din 15 septembrie), „România nu uită nimic din glorioasele fapte de arme ale diviziilor sovietice în acest război. Ea știe sacrificiile asumate de aceste oștiri și știe, deasemenea, partea care se cuvine ei, în victoria comună a națiunilor”.

S-a văzut ulterior ce parte i-a fost rezervată României după „victoria comună” din 1945 — partea învinsului.

La Moscova este semnat, la 12 septembrie, Armistițiul. La întoarcere, membrii delegației prezintă, vineri 15 septembrie, în ședința Consiliului de Miniștri, un raport asupra celor discutate și stabilite la Moscova, raport care după cum se știe a generat o discuție critică față de condițiile impuse. La sfârșitul ședinței, Ghiță Pop, fost ministru al Ardealului, secretar general al P.N.T., membru al delegației, împărtășește vizariștilor „câteva din impresiile personale încercate cu prilejul vizitei la Moscova”.

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

O nouă
apariție
în „fabrica
de gazete”
de pe Sărindar

Tancuri
sovietice
pe Calea
Victoriei

care par dictate de noile raporturi cu U.R.S.S. Iată ce consemnează, între altele, reporterul *Dreptății* din 17 septembrie: „Am mai fost la Moscova acum 26 ani, spunea Gh. Pop. Era un oraș de vreo două milioane locuitori. Astăzi numărul locuitorilor Moscovei se ridică la peste patru milioane. Aceste milioane de ruși conflucrează neobosiți la înfrumusețarea capitalei lor”.

Întrebat cum au fost primiți la Moscova, răspunde: „Minuat. Încă o dată s-a dovedit o minciună afirmația că la Moscova nu poți vedea decât ceea ce vor rușii: am circulat liberi, după bunul nostru plac, am vizitat orașul, prăvăliile, cinematografele, teatrele. Cele două săptămâni pe care le-am petrecut la Moscova au fost într-adevăr splendide”.

Scriind despre relațiunile noastre cu Uniunea Sovietică, în *Curierul* din 27 septembrie, Corneliu Coposu arată că „problema nu poate avea caracter de oportunitate sau de *aranjamente diplomatice*, lipsite de substanță. Ea trebuiește adâncită și așezată pe bazele unei *adeziuni sincere, oneste și leale*. Mai mult: ea trebuie să intre în însăși organicitatea politicii noastre viitoare, ca o parte *esențială* a condițiunilor de existență românească.

E bine, prin urmare — continuă autorul — să fim înțeleși de la început: România și poporul român vor trebui să caute nu numai aranjamente politice de bună vecinătate și de perfectă loialitate, ci și o *apropiere caldă* de sufletul marelui popor rus, în care vor găsi comori întregi de bunătate și omenie”.

La 25 septembrie, orele 15, regele Mihai I are o întrevedere cu reprezentanții presei străine din București. „Primirea ziariștilor — scrie *Timpul* din 29 septembrie — a fost cinematografiată în grădina Palatului Regal. La sosire, Majestatea Sa regele a rostit declarația către presa străină, care a fost publicată în ziare”.

După ce a răspuns întrebărilor ziariștilor străini, suveranul „a stat de vorbă îndelung cu fiecare dintre oaspeți. Domnii Morev și Lubo, reprezentanții agenției TASS, bucurându-se de atențiunea deosebită a suveranului”.

Mihai I precizează: „Aveam de gând să rupem lanțurile ce legau România de Germania încă cu mult înainte de 23 august. În cursul lunii iunie am prezentat celor trei principale puteri un plan amănunțit în acest sens.

Este evident — conchide Mihai I — că ofensiva armatei ruse care a imobilizat considerabilele forțe germane în Moldova și Basarabia a constituit o condiție esențială succesului acestei acțiuni”.

Cronică mărunță

cloroformeze națiunea”. „A fost nevoie — scrie ziarul amintit — de concursul des-
teptilor pentru ca Ion al Marghioalei să-și lase oasele în Caucaz, iar Anghelache Pîti-
goi să moară pentru civiliza-
ție”.

● „Un fenomen de o covâr-
șitoare importanță se petrece
de câțiva timp în târgul ilegal
al valutei străine — scrie Ul-
tima oră din 29 septembrie.
Așa-zisa bursă neagră a de-
venit supărător de activă din
cauza câtorva bande organi-
zate de traficanți. Postați cu
deosebire pe lângă Bursa de
efecte și acțiuni, precum și
prin unele pasagii (Hanul cu
tei, Vilagros, Galerile Blandu-
duzel, str. Gabroveni etc.)
acești traficanți se amestecă
printre comercianții cari își
văd onest de treburile lor și le
imprimă un spirit de panică și
neîncredere cu privire la ur-
cările excepționale ce ur-
mează a interveni la valutele
străine, dolarul, lira sterlină,
napoleonul etc. În același
timp, indică firilor slabe nu
numai plasamente sigure, dar
și extraordinar de rapide po-
sibilități de câștig de pe o zi
pe alta”.

● Constantin Titel-Petres-
cu propune instituirea și con-
vocarea unei Adunări consti-
tuante formată din 100-120
membri numiți de cele patru
partide din B.N.D.

● Concert de jazz la sala
„Palladium”; își dau concurs-
ul: Virginica Popescu, Ovi-
diu Teodorescu, Colea Răutu;
prezentare — N. Gărdescu.

SEPTEMBRIE
1944

Regele
Mihai I
întreținându-se
cu gazetari
străini

Cronică mărunță

• Reapar anticarii ambulanți pe străzile Capitalei. „Bucureștiul — scrie Ultima oră — își reia aspectele, își reia pitorescul care-l făcea să fie deosebit dintre ceilalți. Capitala își revine, iar coloritul vioi al coperților de cărți înșirate pe ziduri pare asemenea unui stindard arborat la zile mari. Cartea e iarăși liberă, la îndemâna oricui, păstrând încă mirosul pivnițelor în care a fost zăvorâtă patru ani”.

• Referindu-se la jertfele evreilor (intr-un articol chiar astfel intitulat), Scărlat Callimachi scrie în *Curierul israelit* din 24 septembrie: „Nu trebuie să desmințim, astăzi, bunul renume pe care l-am câștigat în trecut și, mai cu seamă, trebuie să ne arătăm demni de epoca de mâine. Orice acțiune care ar putea aminti acești ani rușinoși de barbarie hitleristă, orice greșală politică, ar putea deveni fatale însăși existenței poporului român. De aceea, trebuie să veghem mereu. În mâinile noastre purtăm sămânța adevăratului românism național de mâine”.

• Un grup de tineri național-țărăniști adresează o scrisoare lui Iuliu Maniu, prin care solicită aducerea în țară a osemintelor lui Nicolae Titulescu, „acum, când s-au sfârșit lanțurile dictaturii și s-au rupt legăturile nenorocite cu Germania, care l-a dușmănit într-un chip atât de sălbatic pe marele d-voastră prieten”.

Sa poposim acum și în „uzina de informații a opiniei publice”, cum numește *Timpu* din 14 septembrie, Săringarul, strada cu redacțiile principalelor gazete bucureștene, „un imens laborator în care se elaborează fazele diverse ale «ultimei ore»”.

Și aici, ca și în alte medii — sau poate chiar mai mult, între gazetari — sunt evidente împărțirile între slujitorii aceleiași bresle: cei „cu conștiința liniștită” și ceilalți, „pătați”.

„Cel cu conștiința liniștită — notează reporterul ziarului amintit — coboară încet dealul dinspre Teatrul Național, merge cu capul ridicat; fața lui strălucește de o satisfacție pe care nu mai are nici un motiv s-o ascundă: își strânge mâna tare și când îți vorbește te privește drept în ochi”.

În schimb, un alt „confrate”, care „în ultimele două săptămâni a intrat în pământ”, „trece grăbit, cu nasul înfundat în caldarămul crăpat”.

În urma lui, un alt slujitor al... Săringarului comentează: „Mare licheal! Mai e încă o categorie de curățati: aceea care te îmbrățișează cu o falsă exuberanță, te bate familiar pe umeri. «Ce mai faci, dragă? Sunt fericit că te văd. Întotdeauna mi-ai fost drag, ca un frate». Apoi, la ureche, confidențial: «Ascultă, nene, știi că eu n-am avut nici o vină. Ce era să fac, dacă așa era piesa? Gândește-te și tu: leafă mică, familie grea. Tu știi că eu în fond...»”.

Dar iată că pe Săringar apare „o delegație de confrăți americani”. Prietenoși, ziariștii români le oferă „țigări fără frica de lagăr”. De la *Universul*, „camuflat după scânduri groase, un coleg interpelează jovial: «Hello, Boys! How Doo You Do!»”. Un altul „remarcă plin de invidie: «Ce repede a învățat, domnule, englezește!»”. Poate de vorbit, că de scris...

E greu să consemnezi toate semnalele din presă ale frământărilor din societatea românească la o lună de zile de la 23 august 1944, frământări care, în lunile și anii următori, se vor transforma în adânci disensiuni, generatoare de suferințe, umilințe și mari nedreptăți. Furia demascărilor uneltelor vechiului regim, a colaboratorilor cu naștiții, va duce la o adevărată „văna-toare de vrăjitoare”. Cu zel... partinic, *Scântea*, organul P.C.R., se proclamă „ziarul de luptă pentru un război hotărât contra dușmanului de afară și dinăuntru, ziarul de luptă pentru democratizarea țării”.

Încă din primul număr al *Scântei*, profesorul Tudor Vianu este criticat pentru că „n-a înțeles (sau n-a vrut să înțeleagă) materialismul dialectic”, dându-i-se însă asigurarea că „va avea prilejul ca în anii și deceniile care vin să se convingă și mai bine dacă materialismul dialectic este „depășit”.

A doua zi, *Scântea* își alege altă țintă, lansând la 22 septembrie întrebarea dacă I. Mihalache și dr. N. Lupu „încă sînt li-

Barbu Știrbei
și Gh. Pop,
pe aerodromul
de la Pipera,
la întoarcerea
de la Moscova

Soldați români,
sovietici
și foști prizonieri
de război
americani,
la București

beri?." Li se reproșează celor doi: „obositoare activitate desfășurată în Transnistria și Basarabia ca om al Antoneștilor, ca instrument al imperialismului hitlerist, ca un convins propagandist antisovietic" (dr. N. Lupu) și faptul că „a fost în Crimeea, îmbrăcat în mantia de cavaler al Ordinului «Mihai Viteazul» pentru a împinge și întârâta pe soldații români împotriva eroicei armate roșii a Uniunii Sovietelor" (Ion Mihalache).

În zilele următoare, este „demascată” în coloanele ziarului central comunist istoricul Gh.I. Brătianu.

Nu este cruțat de atacuri incriminatorii nici Liviu Rebreanu (n. 1885), stins din viață la 1 septembrie 1944 la conacul său de la Valea Mare de lângă Pitești. O simplă notă în *Ardealul* din 4 septembrie, un ferpar în *Universul* și însemnările lui Al. Ciorănescu, în același ziar din 3 septembrie, evocă opera romancierului, „unul din talentele cele mai viguroase și mai fecunde” și scriitorul care „a contribuit mai mult la obiectivitatea romanului și la definirea românească a acestui gen literar”.

Alte publicații folosesc prilejul oferit de dispariția marelui prozator pentru a-și afirma intransigența față de colaborațiștii vechiului regim, făcând din Rebreanu un exponent al acestora. N. Carandino scrie în *Dreptatea* din 4 septembrie: „În ochii noștri, personalitatea lui păstrează nimbul de trădare pe care i l-a așezat dușmanul. Va fi de azi înainte o veșnică durere pentru cititorii lui Rebreanu amintirea epocii de mare răscruce când Apostol Bologa în loc să se spânzure a intrat la Gestapo”.

Se alătură acestei campanii, printr-un lung și stufos articol din *Ecoul* (6 septembrie), Miron Radu Paraschivescu.

Colaborarea cu regimul antonescian, cu germanii — afirmă el —, l-a omorât „moral” pe Rebreanu. „E o moarte mai grea, fiindcă n-o poate reabilita nimeni. Și nimeni n-o poate slăvi. Liviu Rebreanu — continuă Miron Radu Paraschivescu — și-a dat el singur seama de acest lucru. Cu mult înainte de a fi murit, el era un cadavru viu. Moartea lui de acum câteva zile e doar o concluzie, o formalitate de stare civilă”.

Oricât ai vrea să înțelegi astfel de gesturi publicistice, amărăciunea la citirea lor, după cinci decenii, rămâne.

La 13 septembrie *Ecoul* își încetează apariția (rezultat și al susținerii campaniei împotriva directorului său, Mircea Grigorescu, purtată de *Dreptatea*).

În presă încep să se adune semne ale ciocnirilor și confruntărilor ce vor aduce România la o nouă, necunoscută și lungă dictatură. ■

Cronică mărunță

• Ministerul culturii naționale și al cultelor instituie o comisie specială pentru revizuirea manualelor didactice de curs secundar, compusă printre alții din: prof. univ. P.P. Stănescu președinte; Gala Galaction, V. Ionescu — religie; Perpessiciu și Pompiliu Constantinescu — limba română; Ilie Cristea, Alex. Cioran — istorie; Stanciu Stoian — filosofie ș.a.

• Campanie de alegeri la Societatea Scriitorilor Români. Sunt doi candidați — Victor Eftimiu și M. Sadoveanu. Acesta renunțând la candidatură, este ales V. Eftimiu, care — scrie *Curierul* — „în timp ce mulți confrăți sărutau pe toate fețele stăpânirii, ispășea la lagăr fermitatea convingerilor sale”.

• Șperțul. Em. Serghie în *Curierul*: „S-a furat vreedată, undeva, mai sistematic, mai stăruitor, mai fără rușine, decât în epoca înfloritoarelor șperțuri antonesciene? Am asistat la cea mai involtă primăvară a bacșului, penalității împudicității în materie de sfeteriseală, din bani publici, din bani particulari, în devălmășie.

Și peste toate, ca un fum de cadelnită a toate sfînșirilor, protegând viermuiala, fraze, fraze, fraze, o junglă de fraze. Stăpâna beția de cuvinte, limbuția vervei ionelteodoreciană a lui Rică Venturiano II”.

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

PENTRU CINE A LUCRAT

„INGINERUL CEAUȘU“?

GHEORGHE IAVORSCHI

Ctitor, printre alții, al totalitarismului comunist în România, dar, totodată, unul din artizanii acordului de retragere a trupelor sovietice din țara noastră, Emil Bodnăraș rămâne în continuare un personaj misterios, dificil de descifrat. Biografia sa oficială, publicată după război, suferă prin omisiuni - perioada petrecută în U.R.S.S. și aceea a domiciliului forțat la Brăila, - precum și prin unele neadevăruri (vezi: Silviu Brucan, *Cui dăm votul și încrederea noastră. Emil Bodnăraș, unul din organizatorii loviturii militare de la 23 august, în Scânteia*, nr. 663, din 26 octombrie 1946, dar și *Biografia d-lui ministru al Apărării naționale, Emil Bodnăraș*, editată de Direcția Politică a Inspectoratului General al Armatei pentru Educație). Până în urmă cu câțiva ani, unii istorici vehiculau informația că Emil Bodnăraș, ofițer în armata sovietică, a fost parașutat în România în primăvara anului 1944, cu misiunea de a reorganiza conducerea Partidului Comunist din România (Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Iași, 1991, pp. 156, 293; Nicolae Baci, *Agonia României (1944-1948)*, Cluj, 1990, pp. 110-111, 278).

În ultimul timp au fost publicate o serie de informații provenite din arhivele KGB, care prezintă trecerea în U.R.S.S., în 1931, a locotenentului Emil Bodnăraș, șef al serviciului de informații al Regimentului 12 artilerie Sadagura (Nikolai Morozov, *File inedite din istoria securității române* - extrase din revista *Eho Planeti*, nr. 1/1993, Moscova, semnalate în *Adevărul* din 2 august 1993, p. 8). Deși trimis peste Nistru ca agent al Serviciului Secret de Informații român, Bodnăraș a aderat la ideologia comunistă și a urmat cursurile unei școli sovietice de spionaj din orașul Astrahan. Reintors în România în anul 1934, cu anumite misiuni, a fost capturat în gara Ploiești și condamnat de Consiliul de Război la 10 ani privare de libertate. A fost deținut la Doftana, Aiud, Brașov și Galați. În timpul detenției, a legat o strânsă prietenie cu Gheorghe Gheorghiu-Dej și alți lideri ai extremei stângi, fiind primit ca membru al partidului comunist (1934). A fost eliberat din închisoare la 7 noiembrie 1942, la sugestia Serviciului Special de Informații și a primit domiciliu obligatoriu la Brăila, în vederea utilizării sale ca mediator în contactele cu sovieticii pentru ieșirea României din război. Documente descoperite la Arhivele Statului Brăila relevă relațiile speciale existente între Emil Bodnăraș și autoritățile locale la începutul anului 1943. Cităm: „Domnule prefect. Subsemnatul Emil I. Bodnăraș, domiciliat în str. Mărășești, nr. 35, cu onoare vă rog să binevoiți a-mi acorda o scurtă au-

diență într-o chestiune cu caracter confidențial... Emil I. Bodnăraș, Brăila, la 18 ianuarie 1943”. Prefectul a notat pe respectiva petiție: „Aprob, prezentat, la dosar” (Arhivele Statului Brăila, fond Prefectura jud. Brăila, dosar 33/1943, f. 466). După alte două zile, Bodnăraș a revenit, rugându-l pe prefect „să binevoiască a primi pentru Palatul invalizilor suma de lei 1 000 ca semn al grațitudinii pentru concursul pe care l-ați acordat familiei mele la împlinirea unei fapte românești” (*Loc. cit.*, fila 464).

Supravegherea polițienească a activității lui Emil Bodnăraș a fost însă aproape inexistentă, ceea ce i-a permis să constituie la Brăila o organizație clandestină, formată în principal din elemente aparținând unor minorități naționale. Membrii acestei organizații controlau firma „Bradul Bucovinei” din localitate și Bodnăraș, în calitate de reprezentant comercial al acesteia, călătorea des la București, Târgu Jiu și Constanța, dar în interesele partidului său. A menținut legătura cu acest grup și după plecarea lui în Capitală, unde a preluat, împreună cu Constantin Părvulescu și Iosif Ranghet, conducerea provizorie a partidului comunist, după ce l-au înlocuit pe Ștefan Foris.

Organizația din Brăila a căzut până la urmă. Faptul s-a datorat însă acțiunii poliției secrete germane, care avea amplasată în localitate o formațiune pentru supravegherea personalului Wehrmachtului. O notă informativă a Biroului de siguranță Brăila menționa: „În ziua de 13 decembrie 1943 a sosit în localitate o secție din poliția secretă militară germană Gestapo, având un efectiv de 10 ofițeri și 17 agenți militari, instalată în str. Cetății, nr. 25” (*Loc. cit.*, dosar 6/1943, f. 836). În iulie 1944, secția Gestapo din Brăila aducea la cunoștința Biroului de siguranță din Brăila că doi subofițeri germani au recunoscut că vânduseră arme unor localnici (*Loc. cit.*, dosar 46/1944, f. 138). Organele de siguranță au efectuat arestări și „la interogare toți cei de mai sus... recunosc că au traficat arme pe care le-au predat unui curier pe nume Vlad, ce a fost trimis din București de către Bodnăraș Emilian, suspect internabil comunist, cu scopul de a înarma membrii organizației comuniste din București și Brașov... pentru a produce acte de teroare” (*Ibidem*, f. 126).

Arestății au declarat că „centrala de la București este condusă de Emilian Bodnăraș, care cu puțină vreme mai înainte a locuit la Brăila, în timpul când lua parte la ședințele pentru instruirea membrilor acaparați. După plecarea și stabilirea lui Bodnăraș Emilian la București, Corbu... se duce în Capitală, unde luând contact cu Bodnăraș Emilian și Orban lu-

liu, primește instrucțiuni de la aceștia să procure cât mai mult armament, fie de la ostași germani, fie de la alții" (Loc. cit., dosar 46/1944, f. 126). Despre Iuliu Orban se știe că a fost implicat, în 1934, în „Cazul Precup” (Magazin istoric, nr. 12/1992); după condamnarea sa, a intrat în partidul comunist, iar în 1944 a fost omul de legătură al lui Emil Bodnăraș. După terminarea războiului, a fost acuzat de spionaj în favoarea anglo-americanilor, fiind internat.

Dar să revenim la evenimentele din Brăila. În iulie 1944, șeful organizației subversive din Brăila a primit o telegramă: „Sosește Lenuța așteaptă gară” (Ibidem, f. 127). Curiera cu acest nume a adus textul unui manifest cu conținut prosovietic, care a fost multiplicat și răspândit noaptea pe străzile orașului (Loc. cit., dosar 128/1944, fi. 49-50).

În ceea ce privește finanțarea acțiunilor subversive, într-un raport al Biroului de siguranță se făcea precizarea că „ședințele organizației le țineau pe str. Mărășești [locuința lui Emil Bodnăraș], atâta timp cât Bodnăraș Emilian a locuit la Brăila; pentru procurarea armelor și efectelor s-a primit de la centrala din București suma de un milion” (Loc. cit., dosar 46/1944, f. 127).

Perioada petrecută de Bodnăraș la Brăila, cu domiciliu obligatoriu, nu este menționată în biografia sa oficială, intrucât persoanele recrutate de el în organizația clandestină din localitate au fost, după război, acuzate de delapidare din fondurile primite de la centrala din București și utilizate în scopuri personale. Un astfel de amănunt ar fi pătat biografia militantului comunist Bodnăraș.

Intuind rolul pe care îl juca Bodnăraș, reprezentanții Gestapoului au cerut arestarea lui, știind despre el că „avea domiciliu obligatoriu la Brăila, dar... umbla prin țară sub umele de inginer Ceașu”. S-a opus Traian Borcescu, șef de secție în cadrul S.S.I., susținând în fața organelor îndrăgite să nu se ia măsuri, deoarece acesta „poate fi folositor la ieșirea României din război” (Magazin istoric, nr. 7/1993, p. 27).

După cum relevă unele surse, pe lângă Emil Bodnăraș, autoritățile antonesciene (la fel ca și autorii loviturii de stat din august 1944) l-au contactat și pe Lucretiu Pătrășcanu pentru a juca rolul de intermediar pe lângă sovietici (Magazin istoric, nr. 8/1991, p. 51). Cei doi lideri comuniști s-au arătat disponibili față de ambele părți (Antonescu și opoziția lui), dar au participat la evenimentele alături de cei care au acționat primii. În subsidiar, fiecare dintre ei având în vedere interesele partidului comunist, pregătindu-i ascensiunea la putere.

Mediatizată intens, participarea celor doi lideri comuniști (alături de oamenii lor de legătură și o echipă de șoc ce i-a preluat pe Antonescu și ceilalți arestați) a fost considerabil exagerată. Această deformare a adevărului istoric a servit la legitimizarea preluării și menținerii monopolului conducerii discreționare a societății românești de către comuniști, dornici să treacă în ochii populației ca factorul intern hotărâtor în așa-zisa acțiune de „eliberare a țării de sub jugul fascist”.

Fără a putea afirma că am reușit să clarificăm „petele” din biografia frunțului comunist Emil Bodnăraș, documentele pe care le-am citat în aceste pagini furnizează o serie de informații pe care viitoorii săi biografi nu le vor putea trece cu vederea. ■

10.11.1944
apropiat
Bodnăraș
17/8/466
943

Domnule Prefect,

Subsemnatul Emil J. Bodnăraș, domiciliat în str. Mărășești 85, am onoare să vă rog să binevoiți avea în vedere următoarele cereri: exonerare a sumelor confiscate.

Primit, vă rog, Domnule Prefect, asigurarea sumelor mele confiscate.

Emil J. Bodnăraș

Brăila, la 18 Jan. 1943

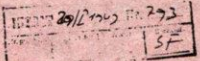
Domnule Sale

Domnului Prefect al județului

Brăila

10.11.1944

Emil J. Bodnăraș
domiciliu
17/8/466
943

4649

Domnule Prefect,

Subsemnatul Emil J. Bodnăraș, domiciliat în str. Mărășești 85, am onoare să vă rog să binevoiți a primi pentru tatăl meu, Tatăl meu, suma de lei 1.000 (mii) ca sumă

al gratificării pentru serviciul pe care l-a făcut acordat familiei mele în timpul războiului.

Primit, vă rog, Domnule Prefect, asigurarea sumelor mele confiscate.

Emil J. Bodnăraș

Brăila, la 20 Jan. 1943

Domnule Sale

Domnului Prefect al județului

Brăila

Un episod necunoscut al vieții politice românești

INTREVEDEREA

ARMAND CĂLINESCU—NAE IONESCU

istoricul dublat de ziarist are o mare șansă — aceea de a putea cunoaște, în afara documentelor și a bibliografiilor istorice, un mare număr de personaje. Pentru istoricul ce se preocupă de perioada contemporană șansa devine de-a dreptul privilegiu. Personalități și personaje din toate domeniile vieții publice, oameni de știință și oameni politici, prelați și militari, muncitori și intelectuali, comuniști și legionari, țărâniști și liberali, socialiști și naționaliști, diplomați și scriitori se adună cu sutele și mii în fișierul istoricului gazetar.

Iată cum, cu mulți ani în urmă, am văzut la doamna Adina Take Ionescu scrisori de dragoste de la Take Ionescu care relevau o clarviziune politică excepțională, iar la doamna Adela Călinescu zeci și sute de documente ale situației noastre dintre cele două războaie mondiale. Dintre acestea — aflându-mă în vizită la domnul arhitect Barbu Călinescu, la Cambridge — am fost în măsură să primesc pentru publicare în revista Magazin istoric un set de scrisori care aruncă o nouă lumină asupra relațiilor dintre filosoful Nae Ionescu și omul politic Armand Călinescu. Astăzi, datorită libertății de expresie și editare specifice democrației, atât profesorul Nae Ionescu (despre el au apărut în ultimii ani mai multe studii și i s-au tipărit lucrări, precum: Curs de metafizică, Editura Humanitas, 1991, Curs de logică, Editura Humanitas, 1993, Neliniștea metafizică, Editura Fundației Culturale Române, 1993, Fenomenul legionar, Editura Antet XX Press, 1993 sau despre el: Valeriu Răpeanu, Nicolae Iorga, Mircea Eliade, Nae Ionescu. Studii, Editura Arta Grafică, 1993, Dan Ceachir, Gânduri despre Nae Ionescu, Editura Institutului european..., Iași, 1994) cât și fostul premier Armand Călinescu (cărui i-au apărut însemnări politice, Editura Humanitas, 1990, iar Fundația Culturală Magazin Istoric a editat volumele Cine a fost Armand Călinescu. Mărturii, Editura „Presa Națională”, 1992 și Discursuri parlamentare. 1926-1933, Editura „Quadruplex”, 1993) sunt bine cunoscuți cititorului. Scrisorile ce le publicăm în acest număr (printre o coincidență, în septembrie 1994 se împlinesc 55 de ani de la uciderea „Omului de fier” al României de către legionari stipendiați de nașiți, pentru a răzbuina decapitarea Gărzii de fier prin omorârea „Capitanului” Corneliu Zelea Codreanu și a multora dintre principalii săi colaboratori) sunt de natură să aducă noi precizări și nuanțe în scrierea unui important și grav capitol de istorie românească.

Cititorul revistei Magazin istoric beneficiază de o introducere scrisă de șeful de cabinet al lui Armand Călinescu, domnul Alexandru Dragomirescu Baranga, care trăiește de mult timp la Paris, al cărei inedit nu mai trebuie subliniat, domnia sa fiind posesorul unor informații istorice de primă mână.

Mulțumind încă o dată domnului arhitect Barbu Călinescu pentru că ne-a pus — ca și în atâtea alte ocazii — aceste documente la dispoziție, reînnoim invitația adresată cititorilor care posedă documente sau amintiri revelatoare să nu ezite să ni le trimită sau aducă, așa cum fac mereu alți și alți colaboratori.

C.P.

Luni, 23 ianuarie 1939, în casa din strada Dr. Clujet, nr. 12, ministrul de interne Armand Călinescu a avut o întrevedere de trei ore cu profesorul Nae Ionescu, directorul ziarului Cuvântul. Oaspetele său venise direct din lagărul de la Miercurea Ciuc¹, unde

se afla internat împreună cu alți membri ai mișcării legionare. Până la București fusese însoțit de colonelul de jandarmi Gherovici, cel care avea să fie asasinat la Jilava de către legionari, în noiembrie 1940.

Pare neverosimilă această întâlnire între două persoane aflate pe poziții total opuse. Și, totuși, ea a avut loc, drept mărturie, în afara celor afirmate de mine, stau și aceste scrisori care vor vedea acum lumina tiparului prin intermediul revistei Magazin istoric.

Așadar, întrevederea dintre Armand Căli-

¹ Profesorul Nae Ionescu fusese arestat în noaptea de 7 spre 8 mai 1938 și trimis în lagărul de la Miercurea Ciuc, unde erau depuși și alți legionari arestați de autorități. Eliberat și arestat de mai multe ori, ultima dată, la 24 iunie 1939, i s-a stabilit domiciliu forțat la locuința sa de la Băneasa (București).

nescu și Nae Ionescu a durat peste trei ore. Inițiativa ei a aparținut sigur lui Nae Ionescu. Pe ce cale, nu știu. Fie — și această primă ipoteză o rețin — profesorul s-a adresat vechiului său prieten Carol II și acesta, cum era normal, l-a îndrumat spre ministrul său de Interne, sau Armand Călinescu a cedat numeroaselor stăruințe ale d-nei Cella Delavrancea, care fusese rugată să negocieze această întrevvedere de către domnul profesor Nae Ionescu, prietenul ei din acea epocă. Interesant de reținut este însă faptul că, la mai puțin de două luni de la execuția lui Codreanu și a acoliților săi (29/30 noiembrie, 1938), N. Ionescu nu ezita să intre în raporturi cu acei care luaseră această măsură. Profesorul considera deci că actul înfăptuit era un gest politic necesar, fapt care a permis acel sensorium comun al oamenilor care vorbesc aceeași limbă. Curioasă pare însă afirmația sa că Armand Călinescu ar fi aderat intru totul la ideea unei societăți comunitare în care colectivitatea precumpănește individului până la totala lui anihilare și chiar dispariția spiritului critic. În continuare, întregul memoriu pe care Nae Ionescu l-a expediat după această întrevvedere lui Armand Călinescu și pe care îl vom reproduce în continuare are aerul de a fi adresat, peste capul lui A. Călinescu, lui Carol II, exacerbând tendințele încă incomplete afirmate ale acestuia către o dictatură totalitară.

În concepția lui Armand Călinescu, Frontul Renașterii Naționale trebuia să fie numai o mișcare provizorie de uniune națională, până la liniștirea turbulențelor internaționale care se manifestau în jurul României. De ne-numărate ori l-am auzit evocând cu prietenii lui întîmi viitorul politic pe care îl întrezărea; spera că în doi-trei ani să se ajungă la reluarea activității partidelor politice tradiționale, conduse de oamenii generației sale. Viziunea politică a celor doi oameni era așadar complet diferită și numai situația momentului ar fi putut, eventual, stabili unele puncte de convergență. Armand Călinescu era un produs al Partidului Țărănesc, mai apoi Național-Țărănesc, plasat ca atare la stînga peisajului politic românesc. Dacă la sfîrșitul anului 1937 părăsise cu regret partidul tinereții sale, aceasta se întâmplase din cauza cartelului electoral pe care P.N.Ț. îl încheiase cu mișcarea legionară, iar participarea sa la noul regim instituit prin Constituția din 1938 se datorase faptului că alege-rile de la sfîrșitul anului 1937 nu degajaseră nici o majoritate care să permită guvernarea țării. Obiectivele sale politice erau: a) în politica internă — menținerea ordinii publice prin reducerea influenței mișcărilor extreme și mai ales a Gărzii de fier; b) în politica externă — menținerea aliațelor tradiționale cu Franța, Anglia și țările limitrofe prietene; c) ținerea la distanță a Germaniei prin acorduri economice favorabile acesteia

(Mai bine, spunea el, le dau petrol și grâu, decât sânge și teritorii).

Spre deosebire de el, Nae Ionescu propunea ca unică soluție crearea unui regim totalitar. După ce făcea o lungă incursiune în istoria anilor '30, arătând că el singur ar fi putut servi realmente regele și țara, dacă i s-ar fi ascultat sfatul, solicita să i se încredințeze conducerea unei acțiuni de dinamizare a țării cu ajutorul elementelor legionare. Și această propunere o făcea cu toată convingerea și cu vocabularul specific șefului de cuib.

În fața unei asemenea propuneri, Armand Călinescu a întrerupt dialogul și cei doi oameni s-au despărțit. N. Ionescu a fost condus la Inspectoratul de jandarmi și de acolo la Miercurea Ciuc.

Deși convorbirea nu a avut urmări politice imediate, ea s-a desfășurat în condiții aproape amicale, așa cum rezultă din scrisorile trimise ulterior de Nae Ionescu, între timp eliberat din lagăr și instalat cu domiciliu forțat la locuința sa de la Băneasa. Este interesant de subliniat răbdarea și stăpînirea de sine dovedite de A. Călinescu în fața potopului de argumente cu caracter totalitar dezvoltate de Nae Ionescu spre sfîrșitul întrevederii și reluate apoi și în memoriul redactat de el. Astfel, acesta considera că violența diverselor mișcări fasciste, inclusiv a legionarilor, precum și miile de morți din Germania acelei perioade, nu au avut un caracter condamnable, ci, dimpotrivă, au fost fenomene inevitabile în drumul spre crearea unui stat totalitar. Și făcea constatarea, complet falsă, că Armand Călinescu era convins de necesitatea „revoluției” totalitare.

Discutând despre Codreanu, care putea fi eventual lipsit de calitățile necesare unui om de stat, Nae Ionescu afirma că, în 1919, Hitler fusese mult inferior acestuia, dar aceasta nu-l împiedicase să devină cancelar Germaniei.

Din nenorocire pentru umanitatea întreagă, viitorul a arătat la ce îngrozitoare rezultate au dus guvernările unor oameni de atare calitate. În România, la guvern fiind, legionarii, după o serie de asasinate înspăimîntătoare, s-au întors împotriva propriului lor guvern, ceea ce a demonstrat o totală incapacitate de a conduce și administra.

În scrisoarea care însoțea memoriul și care poartă data de 27 ianuarie 1938, Nae Ionescu, devenind mai realist și limitîndu-și viziunile de viitor, solicita un pact de minia-tru plenipotențiar undeva, „unde nimeni nu ar putea face și obține ceea ce aș putea face și obține eu”. Dar și sub acest aspect, punctul său de vedere era complet eronat, deoarece Germania hitleristă avea ca obiectiv principal în politica sa externă suprimarea tuturor efectelor Tratatului de pace de la

Versailles. Nici un om politic român nu ar fi putut împiedica această tragedie.

După puțin timp, cei doi interlocutori aveau să dispară. Primul, Armand Călinescu, a fost ucis la 21 septembrie 1939 de „băieții” crescuți în idealul regimului totalitar, cel de-al doilea, Nae Ionescu, s-a stins în 1940, în urma unei afecțiuni cardiace, înainte de a trăi dezastrul provocat țării noastre de Germania. Dacă am plăns cu

multă durere toată viața dispariția lui Armand Călinescu, am regretat și moartea prematură a lui Nae Ionescu, omul care, dotat cu o reală inteligență și mult farmec, ar fi putut să servească țara în mod mult mai util decât contribuind la otrăvirea tineretului, prin sprijinul adus de el Gărzii de fier.

Alexandru DRAGOMIRESCU BARANGA,
Paris — Iulie 1994

Din Arhiva arhitectului Barbu Călinescu

Stimate Domnule Ministru Călinescu,

Dacă aș mai fi rămas în București, ți-aș fi cerut o întrevedere. Este foarte probabil că mi-ai fi acordat-o (Prin calitatea D-tale de ministru ești obligat să stai de vorbă cu oameni, chiar mai proști decât mine!).

Ți-aș fi cerut întrevederea, pentru că socotesc necesar ca anumite fapte și situații să fie dezbătute cu D-ta. Astăzi, evident, nu mai sunt în București; dar *interesul obiectiv* al discuției la care mă gândeam *rămâne intact*. Te întreb deci: vrei să-mi acorzi *acum* această întrevedere?

Nu aș vrea să vezi în această intervenție un pretext pentru a relua relațiile personale. Asemenea relații noi am avut; și bune. Dar D-ta disprețuiești oamenii și cauți să-i înjosești; eu, îi iubesc și încerc să-i ridic. Deci cât ar persista această deosebire, relațiile personale afectuoase de mai înainte sunt greu de refăcut.

Nu aș vrea, iarăși, să crezi că am intenția să-ți vorbesc de situația mea. Chiar dacă nu aș ști atâtea câte știi, și încă nu aș face-o. Căci nu [e] *vi-na* mea, că *persoana* mea mă ține aici închis (de aceea am și cerut să plec în străinătate, și anume *cu gândul să nu mă mai întorc*. Vezi cât îmi arde mie de luptă?). Așa că, e cu totul zadarnic să mai dezbăt chestiuni cari nu depind nici de „atitudinea” mea, nici de „informațiile” D-tale.

Dar acum, după ce am înlăturat orice element personal, putem vorbi altul. Pot și te rog, și să te rog stăruitor, a-mi acorda această întrevedere. Ar fi foarte nepotrivit — și nu ar corespunde deloc situației — dacă D-ta ai lăsa în acest moment să vorbească orgoliul D-tale spre cine știe ce resentimente personale. Gândește-te, nu e vorba de o cerere a lui Nae Ionescu. Nae Ionescu e în lagăr la Ciuc, și va rămâne acolo cât va vrea Dumnezeu — poate că nu se va mai întoarce niciodată acasă — asta nu are nici o importanță. Vreau să-ți vorbescă un om despre lucruri cari nu sunt ale lui și care nu teptul să-l respingă, pentru că lucrurile acestea sunt nici ale D-tale. Le administrezi D-ta acum, aceste e altă chestiune! —, dar nu sunt ale D-tale.

Patriotismul meu cere de la patriotismul D-tale o întrevedere.

O vei refuza?

... Iartă-mă, dar nu cred.

... Și asta că și nota sentimentelor cu care semnez,

Nae Ionescu

26.7.39

P.S. Un automobil face distanța Ciuc-București în cinci ceasuri. Dacă aș pleca (cu un ofiter!) la 3

d.a. de aici, aș putea fi pe la 8 la D-ta (acasă, nu?)... Iar până dimineața, înapoi în lagăr.

N.I.

Iubite Domnule Călinescu,

Mi-a părut rău că nu am putut continua luni convorbirea. Poate că am fi ajuns la precisiuni hotărâtoare. Așa, pierd vremea de pomană pe aci. Adică, nu o pierdem; că eu stau și lucrez. O pierdem noi.

Repetându-ți, aci alăturat, punctul meu de vedere, îți repet și vorbele cu cari am încheiat: Când un om ca mine vine cu inima deschisă...

Aș fi vrut să vorbim și de politica externă. Situația îmi face mari griji. Dar eu o văd cu totul altfel decât am impresia că o vede lumea la București.

(Apropo: dacă în ceea ce privește valurile din-năuntru, Dvs. aveți altă metodă și alt punct de vedere decât al meu, — de ce nu sunt întrebuințat altfel? Nu ai putea, de pildă, să sugerezi să fiu trimis în străinătate ca ministru, undeva, unde nimeni nu ar putea face și obține ceea ce aș putea face și obține eu?).

Și acum o rugămintă personală: mi-ai spus că ești un sentimental (asta mi-ar conveni f. mult!). Dacă e așa, te rog pierde cinci minute, chiamă pe d-na Cella Delavrancea la D-ta și dă-i o autorizație să vie să mă vadă la 10 zile sau să zicem la fiecare 2 săptămâni. Aud?

27.1.39

Nae Ionescu

Iubite domnule Călinescu, îmi place să cred că discuția noastră de luni 23.1. nu va rămâne fără urmări. Ea a reactualizat pentru D-ta o serie de probleme care — așa cum am putut să o constat — te preocupau și fără intervenția mea, dar prin faptul că le-ai auzit gândite și dintr-un alt punct de vedere, este foarte probabil că vei reveni asupra lor. Pentru acest caz cred că e potrivit să aștern în scris lucrurile pe care ți le-am spus. E pentru mine un prilej de a-mi lua răspunderea afirmațiilor făcute, iar pentru d-ta unul de a putea gândi asupra lor pe chiar textul formulat de mine.

I. Premise

Am fost de acord amândoi în a recunoaște că orice act politic are un caracter obligat. Că anume, eficacitatea și rodnicia unei acțiuni politice este condiționată de încadrarea ei în forma istoriei care definește structural momentul politic respectiv. Acest acord a simplificat de la început

discuția noastră, el creând acel „sensorium comune” al oamenilor care vorbesc aceeași limbă. Și îmi pare bine să pot aminti că chiar D-ta mi-ai căzut în vorbă, intrerupându-mă cu completarea: un gest politic care contravine istoriei este efermer, dacă nu chiar primejdios.

Am fost iarăși de acord, mai departe, în a constata că forma istorică, în drum spre realizare astăzi, este aceea a unor așezări omeneste „comunitare”, în care colectivitatea precumpănește asupra individului; că această comunitate este o unitate organică de sine stătătoare, cu legile ei, care pe măsură ce-i crește consistența cere, și impune, componentilor ei, indivizii umani, o anumită închegare sufletească, și un ethos în care precumpănește jertfa, încadrarea în ierarhie, disciplina, lipsa spiritului critic, simțământul onoarei și datoria.

Iar trecând la împrejurările românești, am fost iarăși de acord în a stabili forma de organizare a nației — și impusă de împrejurări, și potrivită structurii spirituale a neamului nostru — este aceea a unei domnii reale, cu tot ceea ce implică ea astăzi: *putința absolută pentru Rege de a hotări El singur, consacrată de la adeziunea activă a nației dinamizate.*

II. Realități

Dar dacă acesta este țelul către care trebuie să se miște orice politică responsabilă, care vrea să creeze instrumentul de realizare al destinelor românești, e normal să ne întrebăm cum s-a comportat de la 1930 și până astăzi politica noastră față de acest țel.

La 6.VI.30 Regele Carol II era domn plebiscitar. A fost, poate rău că în discuțiile de la 7.VI a învins părerea lui Gr. Iulian, care cerea ca Regele să fie proclamat de Parlament, față de părerea mea (la care s-a raliat și mareșalul Prezan și pe care, precum am aflat mai târziu, o împărtășa și C. Stere) care voiam ca Parlamentul să devină delegație ad-hoc a nației, să facă act de supunere, și să capete de la Rege dreptul de a funcționa mai departe ca Parlament. A fost rău, pentru că soluția mea ar fi simplificat lucrurile de mai târziu. Așa, Regele s-a dus la Parlament, două zile fiind suficiente pentru a face dintr-un domn plebiscitar un... Rege constituțional, obligat să ia, pentru noua politică totalitară pe care ținea să o realizeze, căi cu totul ocolite și întârzietoare. Dar în sfârșit...

Problemele Restaurației

Problema politică a restaurației era dublă: să lichideze definitiv formule, imprimate deja și intrate în descompunere, ale vieții publice, și să creeze sau să capteze o mare mișcare de masă, care să confere un caracter plebiscitar domniei.

Lichidarea vechiului regim

Lupta pentru lichidarea formelor vechi a fost destul de grea. Ea trebuia purtată, pe de o parte, împotriva libertarismului iluminist a lui Maniu („Democrație”, zicea el; eu am zis mai just, „Josefinism”); pe de alta, împotriva capitalismului liberal sau liberalizant (tip Madgearu), care voia să conducă politica statului prin instituțiile economico-financiare.

Am contribuit — în ce mă privește — cât am putut la realizarea acestei politici. Căci în ziarul

în care scriam, am dus, zi de zi, o campanie susținută împotriva partidelor politice în genere, și a lui Maniu în special; și am cerut stăruitor o politică de autarhie, deci de intervenție continuă și directă a statului în viața economică, intervenție care rupându-ne din angrenajul capitalist, făcea iluzorioa domnia — „și din opoziție” — a liberalilor.

Acțiunea regală — incomparabil mai suplă decât „campaniile” mele, dar cel puțin tot așa de fermă — a pus capăt vieții de partid, iar criza economică mondială, care ne-a forțat la un regim de economie dirijată, a lichidat și puterea plutocrației liberale. Rămâne, însă, bine stabilit, că Regele nu a făcut o politică de inspirație și inițiativă personală, ci, grăbind numai un proces de lichidare în curs, s-a supus cu bună știință imperatiivelor istoriei.

Baza populară a domniei

Istoria evenimentelor care se grupează în jurul celei de-a doua probleme a Restaurației, și anume baza populară a domniei, este ceva mai tulburătoare. Dar pentru că — împreună cu D-ta de altfel — eu acord acestei chestiuni o însemnătate excepțională, o să-mi îngădui să stăruiesc mai mult asupra ei.

Excurs: cezarism și regim totalitar

Procesul de lichidare al democrației liberale-zante, care a început imediat după război, a impus, e adevărat, destul de repede, *autoritatea* ca principiu nou de organizare al așezărilor politice. Înăuntrul acestui principiu sunt însă nuanțe — și anume esențiale — pe care lumea nu le-a înțeles tot așa de ușor. La aceasta a contribuit, din nefericire, și un filosof de mare prestigiu, Spengler, care a crezut să poată afirma, pe baza unor false analogii istorice, că lumea se îndreaptă înspre *cezarism*. Dar asta nu e adevărat, căci din cele două forme pe care le-a luat înfăptuirea principiului autorității, cezarism și totalitarism — cel dintâi însemnând stăpânire impusă de sus în jos, în baza forței personale, iar cel de-al doilea stăpânire acceptată, ba chiar *cerută*, și înfăptuită prin voința de fapt — (nu democratică!) a maselor populare — numai cea din urmă s-a impus. Revoluția personală, „octroiată” (ca să întrebuițez un termen scump lui Argetoianu), au făcut: Alfons XIII cu Primo de Rivera, Alexandru I cu Jivković, Dollfuss și Schuschnigg; regim personal au instituit: Beneș (mai ales după moartea lui Massaryk) și „partidul colonelilor” în Polonia, după moartea lui Pilsudsky; iar regim totalitar au realizat: cu o aproximație impresionantă, Hitler; cu grave abateri de la tipul pur (reminiscențe sindicaliste) amendate de o personalitate vulcanică, Mussolini; în formă cu totul hibridă, dar cu suplete și posibilități de adoptare, Stalin (Cazurile Pilsudsky, Kemal și Salazar nu sunt pasibile de tipizare — și deci nu pot servi ca material de interpretare). Deci, lăsând la o parte orice considerațiuni teoretice, și ținând seamă de selecțiunea pe care, între cele două forme, a operat-o istoria, trebuie să constatăm *că forma firească înspre care evoluează așezările omeneste nu e cea personală, ci cea totalitară, a maselor care „te ridică pe scut”*. Iată de ce în tot timpul, de la Restaurație încoace, atenția mea a fost egal împărțită între lichidarea vechiului regim și urmărirea mișcărilor noi de masse.

Apariția lui Codreanu

În acest din urmă sector al vieții publice, nu se întâmplă, însă, nimic. Și faptul era cu atât mai îngrijorător, cu cât repeziunea cu care se urmă procesul de lichidare al vechilor forme putea să forțeze la un moment dat pe Rege la instituirea unui regim de autoritate fără subcrescență populară. Ceea ce, în conformitate cu premisele politicii noastre — asupra cărora d-ta și eu suntem de acord — trebuia evitat.

La sfârșitul lui mai 1933 însă, s-a întâmplat ceva nou: Corneliu Codreanu — pe care nu-l cunoșteam personal — îmi cerea o întrevvedere, îmi înfățișă toată acțiunea lui, în țeluri și realizări, și într-o formă ocolită, dar suficient de clară, mă făcea să înțeleg că pune mișcarea lui la dispoziția Regelui. A fost o conversație care m-a interesat și mi-a deschis perspectiva înviitoare; din expunerea lui Codreanu, ca și din „cântecul sefului de cuib”, era ușor de înțeles că aveam de-a face cu o mișcare totalitară — la început încă, desigur, dar caracteristic totalitară; mai aproape de forma pură decât chiar național-socialismul german. Am înregistrat deci faptul, am făcut cele ce am crezut de cuviință și am plecat în străinătate, într-un concediu de odihnă (primul după șapte ani!): a doua problemă — fundamentală — a Restaurației era pe drumul unui început de rezolvare.

Lupta împotriva bazei populare: guvernul Duca

Dar în vara anului 1933 a pornit asaltul împotriva „Gărzii de fier”. E inutil să insist, de unde și în apărarea căror interese. Fapt e că la începutul lui octombrie, Tătărescu îmi anunța hotărârea fermă a partidului liberal de a desființa „această bandă”.

Am reacționat în ziarul meu. Nu era decât firesc. Căci „această bandă” pe care Tătărescu nu o putea judeca decât din punctul de vedere al primejdiei pe care ea îl reprezenta pentru „cariera” lui politică, sau cea a partidului liberal, era totuși, după cum văzurăm, singura mișcare politică în stare să dea o bază populară noii domnii. (Cu lipsuri sau nu — asta era de ordin secundar). Reacțiunea mea nu a folosit, însă, la nimic. Guvernul Duca, mai exact cercurile ale căror interese erau reprezentate prin Titulescu, au încercat prima mare lovitură împotriva „Gărzii”.

Lovitura nu a reușit. Din arestările și procesele care au urmat, mișcarea a ieșit crescută. Și, ceva mai important, posibilitățile unei legături între Rege și Legiune nu suferiseră prea mult. Mai întâi se știa prin declarația autorizată, făcută la 9.XII de către Tillea, că Regele fusese categoric împotriva disolvirii; în al doilea rând, Regele făcuse în timpul procesului un act de imparțialitate care îi dădea dreptul la grațitudinea lui Codreanu; și în sfârșit, prin arestarea mea, eu devenind un prieten prețuit al Legiunii, se crease între Rege și mișcare un om de legătură care nu aștepta decât să fie întrebuințat.

Guvernul Tătărescu

Dar acum era la guvern echipa Tătărescu, și asta a falsificat și mai mult situația. Căci Georgehe Tătărescu, care nu putea să reprezinte nici o întoarcere la vechiul regim al partidelor, nici subcrescența populară a unei revoluții totalitare, s-a

încurcat în jumătăți de măsură: încercând pe de o parte să sustragă tineretul acțiunii legionare, prin înființarea străjeriei și a serviciului premilitar; dându-se, pe de altă la o acțiune de iritare și de scăiere a mișcării legionare, care, dacă nu și-a pierdut puterea de creștere, și-a pierdut, mai mult deodată, nervii.

Străjeria

Rezultatele s-au văzut. Străjeria nu și-a ajuns scopul (acest scop). În prima fază, după planurile Tătărescu, nu putea să realizeze nimic, pentru că nu dădea copiilor decât „Cântecul sefului de cuib” minus primejdia și prilejul de jertfă. În a doua fază, după luarea contactului cu Ballila și H.J., iarăși nu putea realiza prea mult; pentru că se dădea tineretului o organizație post-revoluționară, care în orice caz nu putea lupta cu organizația prer evoluționară a Fraților de Cruce (aici e nodul chestiunii). Dar chiar dacă ar fi reușit, ea nu poate să-și dea roadele decât în viitor, atunci când problema subcrescenței era de cea mai acută actualitate. Deci, dacă așa a vrut guvernul Tătărescu să lupte împotriva Gărzii, s-a înșelat.

Acțiunea de provocare

Mai gravă a fost acțiunea de iritare a Legiunii. Căci numai acestei acțiuni se datorește deplorabila politică de „sah la rege”, în care a alunecat uneori acțiunea legionară. Deplorabilă, pentru că, la prăbușirea în alegeri a guvernului liberal, nu mai rămănea față în față decât regele și mișcarea lui Corneliu Codreanu, care, deși monarhică și dinastică în fond, avea toate aparențele frondei.

Acest caracter nefast al guvernării Tătărescu, eu l-am bănuit demult. În primăvara lui 1934, examinând cu Gr. Iulian situația politică, eu am spus: „dacă regimul Tătărescu se permanentizează, în cel mult patru ani Regele va fi forțat să facă dictatură personală”. Asta și explică de ce în luna mai a aceluiaș an, eu m-am întrebuințat pentru înlocuirea lui Tătărescu prin Averescu.

Guvernul Goga-Cuza

Guvernul Goga-Cuza care a urmat și-a asumat și el misiunea de a distruge pe legionari. Încercarea a fost falsă, pentru că guvernul Goga-Cuza nu putea duce — cu toate pretențiile lui revoluționare — la un regim totalitar. Cuza nu, — pentru că el nu e în fond decât un antisemit, parlamentarist și liberal; Goga nu, — pentru că el nu era decât un cezarian de extracție poetică; lăncieri nu, — pentru că ei nu erau decât niște pretorien... Ofensiva lor împotriva lui Codreanu s-a redus la împușcarea a doi legionari.

Cine a slujit pe rege

Ce încheiere se poate trage din cele de până aci? Iată:

De îndată ce pentru țara noastră nu există altă politică decât cea care rezultă din puterea absolută a Domnului, putere izvorâtă din adeviziunea activă a nației, și de îndată ce mișcarea legionară era singura organizație totalitară existentă la noi (și anume realmente totalitară), datorită tuturor oamenilor devotați nației și Coroanei era să sprijine și să înlesnească conjuncțiunea dintre Rege și Garda de fier (cu atât mai mult, cu cât în 1933

Codreanu pune la mișcare lui la dispoziția Regelui).

Au făcut-o? Nu. Dimpotrivă. Toți oamenii politici, care au acționat de la iunie 1930 până la februarie 1938, au ignorat problema fundamentală a Restaurației: văzând lucrurile numai prin optica falsă a intereselor lor, ei au încercat să distrugă mișcarea legionară sau cel puțin să facă imposibilă legătura dintre rege și mișcare, izbind prin aceasta, cu bunăștiință sau fără, să întârzie instalarea regimului de domnie populară.

Deci: toți oamenii politici au lucrat de la iunie 1930 și până în februarie 1938 împotriva statului totalitar românesc —, adică împotriva Regelui și a nației.

Există vreo excepție?

Da, una singură. Un singur om a văzut că singura noastră salvare stă într-o domnie sprijinită pe adevărată totală și activă a maselor, eu; un singur om a încercat să facă legătura între Rege și singura mișcare totalitară existentă — eu.

Până la februar 1938, eu singur am slujit cu adevărat pe Rege.

Dar asta îmi dă dreptul să judec și ceea ce s-a întâmplat de atunci încolo.

III. Revoluția din februarie

În februarie 1938 ai apărut D-ta. Și am avut revoluția; de sus în jos. Ceea ce am eu de obiectat față de acest act, pe care eu l-am dorit mai mult ca oricine, este că el nu a fost făcut în condiții cari să-i asigure caracterul mântuitor pe care trebuia și putea să-l aibă.

Alegerea orei H. Criza mondială

Mai întâi, momentul nu a fost bine ales. Încă din august 1937, buletinele de conjunctură acuzau o scădere constantă, peste cea sezonieră, la prețurile materiilor prime. Când în decembrie prețurile au continuat să scadă, era clar că intrașă în criza mondială. A fost cineva, în jurul Regelui, care să-i atragă atenția asupra acestui fapt? Nu. D-ta însuși, l-ai știut? Nu. Dar atunci te întreb: așa se pregătește un act regal?

D-ta îmi răspunzi: nu faci o revoluție când vrei, ci când ți se impune. Da și nu. Pentru că, în speță, revoluția mai putea fi amânată. Au fost cel puțin doi oameni, D-ta și eu, care am știut precis că un al doilea guvern Tătărescu nu mai putea lua în alegeri cota. E probabil că dacă așa fi spus asta Regelui, Regele n-ar mai fi făcut un guvern Tătărescu, ci Vaida. Și lucrurile nu ar mai fi luat întorsătura de prăbușire, pentru că nici Codreanu nu ar mai fi avut atâtea voturi.

Și pe urmă, unde stătea primejdia? În Codreanu? Primejdia Codreanu a fost exagerată. Dinadins. Codreanu nu voia decât să fie primit, ca să facă act de omagiu (De ce nu a avut urmare misiunea Argeșanu e și acum pentru mine un mister!).

Lipsa spiritului nou

Al doilea, revoluției acesteia îi lipseau două elemente esențiale: nu avea bază populară, care singură îi putea asigura caracterul totalitar, și nu reprezenta prin oamenii care o patronau (toți foști președinți de Consiliu și membri ai guvernelor care aduseseră țara în halul din care trebuia să o scoată revoluția) nici un fel de garanție de înnoire și de dinamism tineresc.

„Împotriva Germaniei“

Al treilea, printr-o campanie iresponsabilă dar nu și neinteresată a presei democratice, se crease impresia, absolut injustă, nefondată și inutilă, că această revoluție ar fi făcută împotriva Germaniei (D-ta care „știi“ că Nae Ionescu e „președinte la I. G. Farben“ — ai auzit de unul Louis Dreyfuss?).

Astea sunt obiecțiile mele. Că ele sunt fondate, se vede din aceea că toate corespund unor serii de dificultăți cu care luptați și cu care veți mai lupta încă, fără să se știe dacă le veți învinge.

Problema fundamentală: baza populară

Din toate aceste dificultăți D-ta ai atacat una singură: pe aceea a bazei populare. Trebuie să o recunoșc, ai văzut just; era cea mai însemnată.

Planul D-tale a fost precis și s-a văzut din capul locului: mai întâi distrug mișcarea legionară, pe urmă încerc polarizarea maselor în jurul Regelui.

A fost bine așa?

Distrugerea legiunii

Las la o parte chestiunea dacă, în cadrul istoric în care ne aflăm, e posibil să faci întâi revoluția și pe urmă să capeti adevărată; dacă cu alte cuvinte nu avem de-a face cu o revoluție à rebours. Vreau să discut numai etapele planului D-tale.

„Distrug legiunea“

Era nevoie să o distrugi? De ce?

Legiunea era singura mișcare totalitară. Odată distrusă ea, se mai putea crea așa de curând o altă mișcare la fel? Se poate crea o mișcare totalitară de sus în jos? Nu. Atunci?

Legiunea era o mișcare violentă? Toate mișcările totalitare sunt violente în faza revoluționară. Fascismul și nazismul au tras sute de mii de gloante și au avut mii de morți (slavă Domnului, la noi nu a fost chiar așa de grav). De caracterul violent al mișcării se putea alarma poliția, care e ținută să păstreze ordinea, dar nu D-ta care gândi istoria și care ești convins de necesitatea revoluției totalitare.

Codreanu era un „tip inferior“? Aș fi vrut să îl vezi pe Hitler în 1919 și pe Goebbels în 1929, așa cum i-am văzut eu, și pe urmă să vorbești de inferioritatea lui Codreanu! Stalin e prost — spune Troțky, care e desigur foarte deștept. Ei și? Să credem oare că valoarea unui om politic se măsoară pe inteligență dialectică?

Legiunea era împotriva Regelui? Aici îmi dai voie să protestez. Eu am fost prieten al legiunii, și eu am fost constant preocupat de legătura dintre legiune și Rege. Și atunci: sau eu am fost un prost, care m-am lăsat tras pe sfoară de Codreanu, sau eu am cunoscut intențiile legiunii și le-am aprobat! Adevărul este că, în anumite momente, iritat de neîncetate săcăieli, persecuții și atacuri, legiunea a făcut greșala de a întrebuița tactica „să la rege“. Dar este asta așa de important în fond? Cum a putut fi sfetnic al Regelui. Duca cel cu „mână tăiată“, a putut fi Tătărescu, cel care se obliga să impună el pe prințul Carol dacă s-ar prezenta la graniță — și care a dat chiar ordine în acest sens —, și Codreanu trebuia distrus pentru că era antidinastic?

În fond, Codreanu era monarhic și dinastic. Orice totalitar e monarhic (și Hitler el). Din conversațiile noastre, Codreanu a înțeles lucrurile

acestea, pe care altfel, numai le simțea. Dar să nu insist!

Ti-ai spus, deci, „distrug Garda”.
Poți să o distrugi?

La 17 aprilie au început arestări, internări și procese; la octombrie, numărul legionarilor și simpatizanților era mai mare ca în primăvară; la noiembrie a căzut Codreanu și cei împreună cu el. Care e situația astăzi? Impresia mea e că dacă astăzi un guvern — oricare! — ar face alegeri după vechea lege electorală, o listă legionară ar lua cu mult peste 40%. D-ta spui că mă înșel; că e normal ca optica mea să fie falsificată. Se poate. Dar nu e mai puțin adevărat că e posibil ca și a D-tale să fie falsificată. Nu afirma Tătărescu că va lua 70%? Nu credea Stoiadinovici că va obține cel puțin 60%? Nu scria Guido Zernatto că Frontul Patriotic are majorități imense? Să lăsăm, deci, domeniul aprecierilor, și să trecem la situația reală. A fost distrusă legiunea? Nu. A fost distrus comandamentul. A fost distrusă posibilitatea de disciplinare și de acțiune unitară. Și au rămas cuiburi de fanatici, nedisciplinați și iresponsabili, care cred că orice inițiativă personală le e permisă. Asta nu te îngrijorează de loc? Sau poate crezi că îi vei distruge și pe aceștia? Pe toți, niciodată. Cu ei trebuie luată altă cale: să intre toți în rând! Numai așa!

Crearea frontului

Pentru a asigura baza populară necesară noului regim, D-ta ai procedat la înființarea Frontului Renașterii Naționale. Din capul locului ai observa ca titulatura nu e fericită. Eu mai cunosc câteva fronturi: Frontul popular în Spania; Frontul popular în Franța (Blum-Cachin-Herriot, dar nu și Dauladier); Frontul negru în Germania (partizanii lui Gregor Strasser și comuniștii, contra lui Hitler); Frontul patriotic în Austria (Schuschnigg-Guido Zernatto); și, în sfârșit, Frontul românesc la noi. Nici unul n-a izbutit! Nu puteai găsi un alt nume? Dar să lăsăm superstițiile!

Asemenea organizații mai există: partidul fascist și partidul național-socialist. Partidul fascist e mișcarea care a preluat puterea și pe care Mussolini o păstrează ca o garanție împotriva Regelui. Partidul național-socialist a propus pe Hitler la conducerea statului, l-a pus în măsură să cucerească adesiunile întregii nații, iar acum, duce o existență parazită (Hitler nu știe cum să scape de el!). Deci, nu așa ceva ar putea fi „frontul” D-tale; ci mișcarea care să cucerească pentru Rege muzeele, realizând, în același timp, în sânul nației, ethosul totalitar, noua structură spirituală de care vorbeam mai sus.

O va putea face? Iartă-mă, dar nu cred. „Frontul” cere adesiunea tuturor. Și o obține. Aud că până acum ar fi deja 3,5 milioane de adesiuni. Asta e caracteristic și hotărâtor pentru soarta „Frontului”. Căci asta înseamnă că adesiunile sunt pur și simplu formale. Dinu Brătianu a dat ordin ca toți liberalii să adere la Front? Asta înseamnă că vrea să-și pună la adăpost instituțiile. Național-tărăniștii? La fel. La fel oamenii lui Vaida și ai lui Argetoianu; la fel ungurii și sașii. Dar atunci întreb: crezi D-ta că cu oamenii aceștia se poate crea o mișcare totalitară?

Prezența sașilor și ungurilor e stranie. Ideea totalitară e esențialmente etnică; și anume ofensiv-etică: naționalistă. Ea se construiește pe conceptul organic, de sânge, și nu pe cel juridic, de cetățean. Ea înseamnă participarea activă a nației, și nu declarația omagială a supușilor. Pre-

zența acestor alojeni nu e, deci, numai un balast inutil; e însăși negarea principiului și voinței totalitare.

Și tot astfel duce la neutralizarea oricărei încercări totalitare această înscriere în masă a tuturor cetățenilor, membri ai fostelor partide politice, corpurii inerte, pe care nu le poți mișca. Oamenii se înscriu pasivi, fără ca nimic să se fi schimbat în sufletul lor — cei mai mulți considerând noua lor situație ca o poziție de așteptare la adăpost de orice risc. Starea actuală, cu dușmăniile, nemulțumirile, pândele și nădejdea nemărturisite, se mută — exact la fel — de pe planul țării, pe planul „Frontului”.

Te-ai întrebat vreodată ce va face „Frontul”, ce se va întâmpla în „Front”? Eu cred — nimic. După cum nu se întâmplă nimic nici la fasciști, nici la național-socialiști. Deci: o adeziune formală și atât; uneori pasivă și deci indiferentă, alteleori de pândă și deci nesinceră. Așa cum apare, „Frontul” ar putea în cazul cel mai bun să neutralizeze dușmăniile, să înfrângă rezistențele (Cred!). Dar vei recunoaște și D-ta, asta e la fel cu nimic; pentru că nu se poate domni peste un cimitir de suflete. Rodnic e să câștigi, nu să înfrangi.

IV. Situația

Nu-ți trec în revistă toate lucrurile astea în intenția de a face un proces al trecutului. Calitatea de a face proces nu am avut-o niciodată, iar datorită ceasului de față e ca chiar cei care o au, să renunțe la ea. Îți scriu ca să-ți pun înainte toate elementele judecării mele; pentru ca să-ți poți da seama că propunerea care va urma nu e opera unui fantasm, ci fructul gândirii sistematice ale unui om care urmărește atent mersul evenimentelor.

E inutil să-ți spun d-tale cât de gravă e situația. Noi suntem astăzi într-o conjunctură în care nu pot rezista decât națiile dinamizate. A păstra pur și simplu ceea ce avem, e imposibil. Ca să putem păstra, trebuie să cucerim. Au mai fost nații în situația asta. Gândește-te la Imperiul roman, care la un moment dat nu se mai putea păstra decât printr-o permanentă ofensivă.

Să-ți vorbesc de situația externă? Îți aduci aminte de îngrijorarea care ne-a cuprins pe toți astă toamnă, când cu Cehoslovacia! Ei bine, mai există o Cehoslovacie în Europa, și anume în chiar vecinătatea noastră. Problema ajustării ei, care e foarte actuală, ne interesează în cel mai înalt grad. Căci dacă nu o ajustăm noi, devenim noi a doua Cehoslovacie! Asta e problema noastră cea mai acută — nu „robia economică” cu care ne amenință Germania! Se gândește cineva la asta? Înțelege cineva că noi nu mai putem trăi astăzi decât prin realizarea unor destine imperiale, dar că aceste destine sunt astăzi la dispoziția noastră?

Evident, pentru asta se cere o nemăpomenită încordare a țării, se cere o solidarizare activă, cum n-a mai fost, o fanatizare a nației în așa măsură, încât ea însăși să îndemne la impunerea de jerte.

Te întreb însă: pe ce se sprijină Regele astăzi? De o parte, consilierii săi, de alta Maniu, de alta legionarii pe care d-ta îi ții în dușmănie, pentru că îi închină și le pui familiile și prietenii sub bănuială, iar la mijloc, masa amorfă a neînregimentatilor și cea pânditoare a vechilor clientele politice.

Adesiuni la Frontul Renașterii? Nu!

Atâtă vreme cât țara nu va tremura de emoție în așteptarea unui cuvânt al Regelui,

atâta vreme cât lumea se va gândi la Rege fără să simtă nevoia de a cădea în genunchi, atâta vreme cât Regele nu va fi pentru fiecare român un „mysterium tremendum”, ne va pândi catastrofa, cum ne pândestre astăzi.

Soluția

Soluția? Una singură; cea asupra căreia suntem de altfel de acord: statul totalitar; bază populară activă, dinamizată, fanatizată pentru orice gest de inițiativă regală.

Cum? Asta o știu eu. (Să stăm de vorbă). Eu știu mai bine decât oricare altul în țara românească ce înseamnă, regim totalitar; și sunt și în măsură să realizez mișcarea pe care să se sprijine acțiunea regală.

Ofet, deci, Regelui meu, cu devotamentul deja încercat, cu certitudinea ieșită dintr-o îndelungată cumpănire a lucrurilor, munca mea — pentru a-i pune la picioare o țară tânără, onestă, vitează și harnică, câștigată până la jertfa vieții pentru nația noastră, și Domnul ei.

Aș vrea ca lucrurile acestea să le gândești pe-delete. Dar aș mai vrea, să treci aceste foi și d-lui col. Urdăreanu, ministrul Palatului. Este o răspundere prea mare pe care ne-o luăm. D-ta și eu, pentru a avea încredere numai în capul și în judecata noastră.

Al D-tale, același.
Nae Ionescu

27.1.39 M. Ciuc

București/Băneasa
Tel. 4.80.49.

Scumpe Domnule Călinescu,

Deși am renunțat de mult să-mi mai explic ceea ce se întâmplă cu mine, nu e mai puțin adevărat că, din când în când, izbutesc — chiar fără eforturi speciale — să înțeleg câte ceva.

Astfel, înțeleg că atâtea ușurări în deținerea mea de până acum se datoresc simpatiei și solitudinii D-tale. Și am impresia (fără să fiu indiscret) că bunăvoința, ori chiar eforturile D-tale, nu sunt străine deloc de noua mea situație.

Ar fi să-ți cer prea mult dacă aș dori să-ți strâng mâna și să-ți mulțumesc în persoană? (Nu s-ar putea, de pildă, ca — între atâtea griji — să găsești un moment liber și să-ți abați, pentru o clipă, mașina pe la Băneasa? Ar fi, îmi închipui eu, modalitatea cea mai simplă, eu... fiind mereu acasă).

Crede, te rog, în sentimentele mele de prețuire,

Nae Ionescu

23.VI.39

București/Băneasa
Tel. 4.80.49.

Scumpe Domnule Călinescu,

Pentru că știu cât ești de ocupat cu treburi importante și generale, îmi închipui că nu sunt indiscret dacă îmi îngăduiesc să-ți aduc aminte că în zece-zece zile ai făgăduit prietenei noastre că în zece-douăsprezece zile îmi vei acorda o întrevedere.

Cu mulțumiri anticipată și cu expresiunea sentimentelor mele alese,

Nae Ionescu

9.8.39

CARTI SOSITE LA REDACȚIE

• **Carol al II-lea — ÎN ZODIA SATANEI** (ediție îngrijită de Jipa Rotaru, Tiberiu Velter și Horia Șerbănescu).

Editura Universitaria, 1994, 255 pp., 1 995 lei: reflecții ale fostului suveran al României asupra unor momente majore ale vieții politice internaționale.

• **Raymond Netzhammer — ARHIEPISCOP ÎN ROMÂNIA. JURNAL DE RĂZBOI. 1914-1918** (cu un Profil de E.S. Mons, dr. Ioan Robu; notă asupra ediției, ediție critică în limba română, postfață și indici de prof. dr. I. Dumitriu-Snagov).

București, 1993, 339 pp.: un foarte important document memorialistic, datorat înaltului prelat catolic și om de știință despre situația României în anii primului război mondial, văzută de un bun cunosător al puterilor centrale, din care revista **Magazin istoric** (nr. 8/1991-3/1992) a prezentat primele fragmente.

• **EUROPA XXI.**

T. I-II (1992-1993), 214 pp.: publicație editată de Academia Română — Filiala Iași, Centrul de istorie și civilizație europeană, cu un bogat sumar de istorie românească și universală.

• **H. R. Trevor-Roper — ULTIMELE ZILE ALE LUI HITLER** (traducere din limba engleză de Sandu Lăzărescu).

Editura Humanitas, București, 1993, 296 pp., 790 lei: mărturia celui ce în 1945 era ofițer de informații, însărcinat să ancheteze misterul morții lui Hitler, devenit ulterior unul dintre cei mai cunoscuți specialiști ai istoriei celui de-al doilea război mondial.

• **Nadia Angheliescu — INTRODUCERE ÎN ISLAM.**

Editura Enciclopedică, 1993, 144 pp., 780 lei: apărută în colecția „Orizonturi spirituale”, coordonată de prof. univ. dr. Remus Rus, lucrarea își propune să răspundă întrebărilor pe care noi, creștinii, ni le punem în legătură cu religia islamică.

• **Jacques de Launay — MORȚI MISTERIOASE ALE ISTORIEI CONTEMPORANE** (traducere și adaptare de Valentin Buzlea).

Casa de presă și edituri „Antotimp”, 1993, 196 pp., 600 lei: un cunoscut specialist al istoriei secrete, autor cu numeroase cărți apărute și în românește, anchetează condițiile în care au dispărut o serie de personalități politice ale acestui secol.

• **MOUVEMENTS ET INITIATIVES DE PAIX DANS LA POLITIQUE INTERNATIONALE 1867-1928** (editori: Jacques Bariety și Antoine Fleury).

Peter Lang, Berna, 395 pp.: actele colocviului ținut la Stuttgart, în 29-30 august, 1985, având ca temă **Mișcări și inițiative pentru pace în politica internațională, 1867-1928.**

• **TOMA D' AQUINO. DISERTAȚII DESPRE ADEVĂR. DEZBATEREA A XI-A: DESPRE ÎNVĂȚĂTOR** (ediție bilingvă, text latin-român; textul latinesc din ediția leonină; studiu introductiv, traducere, note și glosar de Mariana Băluță-Skultety).

Editura Humanitas, București, 1994, 176 pp., 1 400 lei: apărută în Colecția Epsilon, coordonată de Sorin Vieru, este prima tălmăcire în limba română a unui text al marelui gânditor medieval.

Din istoria serviciilor secrete

„CONCLUZIUNI GENERALE

Credem că, dacă omenirea are și poate avea speranța îndreptățită într-o victorie împotriva Germaniei, aceasta se datorește unei fundamentale greșeli comise de conducătorii germani, aceia de a fi atacat inițial Polonia, obiectiv secundar, încredințată că Franța și Anglia nu vor interveni, în loc de a fi atacat de la început Franța cu toate forțele și cu toate mijloacele, întrucât constituia inamicul principal, menit a hotărî soarta războiului.

Această cale se impunea cu atât mai mult cu cât se știa că Franța era nepregătită și neînștrătată mai ales în ce privește aviația și apărarea antiaeriană.

Astăzi situația este cu totul schimbată.

Franța și Anglia au avut timpul necesar să se redreseze și să repare în bună parte toate greșelile comise de politica lor și, de frământările sociale interne. Din punct de vedere militar situația pe frontul de Vest se prezintă întreit și împătrit superioară celei din septembrie 1939. Franța, la începutul războiului, dispunea de 600 avioane capabile să fie întrebuințate pentru război; azi Franța dispune, până acum, de cel puțin de cinci ori, de mai multe avioane.

Granițele lor sunt astăzi fortărețe peste cari nu se mai poate trece, la adăpostul cărora cele două popoare, în cel mai perfect acord și cu mijloace uriașe, pregătesc războiul de mâine.

În ceea ce privește Franța, lunile septembrie-octombrie ale acestui an marchează apogeul pregătirii lor de război, iar pentru Anglia primăvara anului 1941.

Abia atunci vor putea aceste două țări să-și spună cuvântul.

S.S.I. — ABWEHR

1937-1940

CRISTIAN TRONCOTA

Față de această situațiune, Germania vrând, nevrând, este antrenată într-un război de durată. În situația actuală un atac contra Franței nu mai prezintă garanții de succes deoarece: Străpungerea liniei Maginot ar costa pierderea a cel puțin un milion de oameni, fără a aduce deciziunea, întrucât Franța a avut suficient timp să pregătească alte rezistențe care vor cere alte sacrificii.

Nimeni și mai ales o conducere dictatorială, care are nevoie numai de succese pentru a se menține, nu poate angaja armata germană într-o asemenea aventură nedorită de poporul german și la asemenea pierderi nejustificate.

Dacă totuși va fi făcută, ea va antrena cu siguranță prăbușirea tuturor speranțelor lor. Un atac german prin Belgia sau Elveția este socotit de francezi că va cauza armatei germane sacrificii și rezultate asemănătoare.

În afară de această situațiune locală mai pot surveni și alte evenimente pe care le-am putut deduce din examinarea și coroborarea unor informațiuni de ansamblu. Astfel:

Se spune că America dezvoltă o vie activitate la Moscova în scopul de a convinge U.R.S.S. că un sprijin nelimitat dat Germaniei nu corespunde intereselor Rusiei ci mai degrabă i-ar putea fi fatal ca și statelor cucerite până acum de Germania. Înfrângerea Franței și Angliei va însemna atotputernicia Germaniei, pe care Rusia singură nu o va putea înfrânge.

De altfel, acțiunea germană în Scandinavia nelișiște profund Moscova.

În legătură cu aceasta există informațiuni că Rușii sunt hotărâți a ocupa Suedia și Norvegia de Nord, în scopul de a pune mâna pe regiunile miniere și a-și asigura o ieșire, prin portul Narvik, la marea liberă, ieșirea din Baltică fiind complet comandată de Germania.

În aceeași ordine de idei - deturnarea Rusiei de la alianța ei nefirească cu Germania - se examinează la Moscova, din inițiativa Angliei ajutată de America, pericolul galben reprezentat

prin expansivitatea japoneză în China și se sugerează o cooperare cât mai neîntârziată între America, Anglia, Franța și Rusia.

Din toate acestea reiese greutatea și imposibilitatea pentru Germania de a termina, așa cum promite poporului său, în toamna aceasta războiul.

Ea va rămâne angajată într-un război de durată.

Perspectiva unui război de durată, în actualele condiții interne din Germania, nu poate fi împărtășită cu entuziasm de poporul german. El are nevoie de o nouă doză de oxigen care să-l mențină moralul și să-i dea speranțe noi. Această acțiune trebuie să precedă intrarea într-o nouă iarnă.

După unele informații, privirile germane sunt ațintite spre o direcțiune bine definită, relativ ușor de realizat: Sud-Estul Europei, și care le-ar aduce:

Posibilități de reaprovisionare cu alimente și importante materii prime;

Ocuparea acestor ținuturi înainte ca franco-englezii să-și poată realiza planurile de a câștiga politicește aceste popoare, a le înarma și a le încheia într-o armată de 3-4 milioane soldați.

În fața acestui pericol, ce apare din ce în ce mai evident, Iugoslavia a fost nevoită să alerge la Moscova ca, în schimbul reluării raporturilor economico-politice, să obțină sprijinul U.R.S.S., ca stat slav, contra unui eventual atac german spre Balcani.

U.R.S.S. odată pornită nu va mai putea fi oprită

Pasajele de mai sus încheiau un amplu raport întocmit de Mihail Moruzov, șeful Serviciului Secret de Informații, în urma unei vizite făcute în Germania, Franța și Anglia, în lunile martie și aprilie. Analiza lui în ceea ce privea capacitatea de rezistență a Franței și Angliei în fața unui atac german avea să se dovedească profund greșită. Sigur, nu era singurul care credea atunci în invincibilitatea liniei Maginot. Dar acest fapt, coroborat cu permanentele asigurări — date însă cu ti-

tu personal — de diferiți interlocutori germani în privința integrității frontierelor României aveau să coste scump țara, chiar în vara anului 1940. Documentele a căror publicare o încheiem în acest număr, întregesc sperăm, imaginea condițiilor și a premiselor pe baza cărora s-a elaborat politica externă a României în perioada 1939-1940, cu consecințele tragice pe care le cunoaștem deja.

Ce vede Moruzov în Germania

Contactele dintre S.S.I. și Abwehr au continuat, chiar din prima lună a anului 1940 și aceasta în condițiile în care, la 2 ianuarie, Marele Stat Major al armatei de uscat germane recuse de elaborarea unui plan de atac a României în ipoteza că aceasta nu și-ar mai fi respectat obligațiile de aprovizionare asumate față de Germania. În paralel, atașatul aero al Germaniei la București, colonelul Gerstenberg, îl asigura pe Mihail Moruzov, la 16 ianuarie, că „Germania dorește o Românie liberă, o Românie a Românilor... Dacă România va continua pe această cale [a apropierei de Germania], va putea fi sigură de integritatea sa națională”. Iar mai departe, în *Nota* alcătuită de Moruzov pentru in-

formarea regelui, se repeta: „Colonelul Gerstenberg a ținut să-și precizeze convingerea că cele de mai sus vor aduce, în mod pozitiv, garantarea integrității teritoriale a României față de orice uneltiri din afară”. În sfârșit, în cursul unei a treia întrevederi, Gerstenberg îl asigura pe Moruzov că față de temerea României că Uniunea Sovietică preconiza o lovitură de forță împotriva României, „Germania nu așteaptă decât o intervenție oficială din partea României prin care să se solicite sprijinul Germaniei în această chestiune, Germania obligându-se — în acest caz — a satisface în întregime dezideratele României. Este de remarcă că colonelul Gerstenberg a repetat că îndeplinirea întocmai a condițiilor economice cuprinse în convenția dintre România și Germania va garanta integritatea frontierelor României”.

Ce anume determina aceste intervenții repetate ale colonelului Gerstenberg? Afărm dintr-o *Notă* datată 29 ianuarie 1940, în care se spune că el, împreună cu maiorul dr. Wagner, purtaseră discuții cu Biroul economic al Legației Germaniei la București, în urma cărora trimiseseră mareșalului Göring un raport în care subliniau necesitatea oferirii unor garanții de către Germania pentru România. Și asta pentru ca guvernul să lase o parte a țăranilor concentrați să se întoarcă la muncile câmpului. Datorită concentrărilor, muncile agricole fuseseră efectuate doar în proporție de 37%, ceea ce afecta, evident, posibilitățile de aprovizionare ale Germaniei, stabilite prin acordul economic din martie 1939 și pe care românii nu se grăbeau să îl îndeplinească.

Cu același scop — al verificării posibilităților de aprovizionare — soseau la Bucu-

rești, la 9 februarie 1940, ambasadorul von Killinger și directorul Wesemayer, din Ministerul de externe german. Și ei au asigurat autoritățile de la București că Germania dorea ca România să rămână în afara oricărui conflict armat, pentru a-și putea exploata în liniște bogățiile naturale de care ei aveau atâtea nevoie. Iar la 14 februarie, maior dr. Wagner insistă și el ca România să lase la vatră cât mai mulți dintre cei concentrați, căci n-o amenința nici un pericol. El transmitea respectiva declarație în numele ministrului de externe german, von Ribbentrop, care atrăgea însă atenția că nu o putea face și în mod oficial, ținând cont de relațiile Germaniei cu U.R.S.S.

La 25 februarie, Canaris i-a trimis o invitație lui Moruzov pentru a-l vizita la Berlin. Moruzov sosea acolo la 2 martie. Desfășurarea vizitei ne este cunoscută deja. Să subliniem doar că șeful S.S.I. a plecat din Germania cu sentimentul existenței unor puternice tensiuni între armată și Gestapo și cu convingerea că armata germană era dezavantajată în confruntarea ei cu cea franceză și britanică. Din Germania, Moruzov a mers în Franța și apoi în Anglia. Aceste vizite sunt mai puțin cunoscute și vom insista asupra lor.

În Franța, colonelul Rivet, șeful serviciului de informații al armatei, i-a mărturisit că are foarte puțin personal și că cele mai multe informații despre germani le-a primit de la S.S.I. La întrebarea pusă de Rivet care era atitudinea României față de războiul în curs, Moruzov i-a răspuns: „Reiese din însăși întrebarea Dvs. că Franța cunoaște prea puțin România. Marea Franță a acordat — în timpuri normale — o atențiune cu totul secundară Țării Românești și dacă atențiunea ei a fost mai vigilentă, a fost numai atunci când împrejurări tragice impuneau”. Subliniindu-i omologului său francez simpatia de care se bucura Franța în România, Moruzov i-a reproșat dezinteresul acesteia față

de nevoile de înarmare ale României. „Timp de circa 18 ani am solicitat Franța să înființeze pe teritoriul nostru industrie de război care puteau constitui un quasi monopol pentru capitalul francez, dar constituia, mai ales, o necesitate vitală pentru interesele ambelor țări, dar n-am fost ascultați”. Și adăuga Moruzov: „În fața acestei situațiuni este cazul a nu se mai pune României întrebarea jignitoare: «Ce intențiuni are», ci întrebarea: «Ce trebuie să facă Franța ca să repare toate greseliile din trecut»”. Evident însă, Franța avea în acel moment alte griji. Ofițeri superiori francezi i-au declarat lui Moruzov: „Războiul ne-a surprins nepăsarea oamenilor politici și amestecul lor la Departamentul aviației trebuie considerată ca o crimă de înaltă trădare. Războiul ne-a surprins cu 600 avioane de luptă, cu un număr redus de piloți, în schimb cu 82 generali de aviație”.

Mult mai optimist s-a întors Moruzov după o vizită făcută pe front, timp de două zile, deși recunoștea: „Nota caracteristică a situației din Franța o constituie însă o criză, o lipsă de personalități, de energii, de oameni de concepție cari să stăpânească și să dirijeze evenimentele, nu să fie dirijați de ele”.

Germania nu va uita România

Vizita în Anglia a întreprins-o Moruzov la solicitarea unui delegat al Intelligence Service-ului, trimis special la Paris pentru a-l invita. Ea a durat din 31 martie până la 3 aprilie. Englezii erau, ca de obicei, mult mai realiști: „actualul război, pe care îl consideră ca un război de durată, abia a început”. Principalele concluzii cu care s-a întors Moruzov din turneul său le-am văzut în deschiderea acestui episod.

A urmat apoi incidentul de

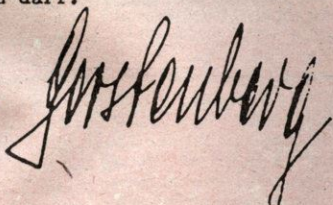
pe Dunăre, provocat de șleful Thermod, pe care britanicii au vrut să îl scufunde în zona Porțile de Fier pentru a bloca navigația pe fluviu, implicit aprovizionarea pe acea cale a Germaniei cu petrol. Nemții, care aflaseră încă din septembrie 1939 de intenția Aliaților, au obligat guvernul român să adopte măsuri care au zădărnicit acțiunea. Oricum, S.S.I. avea propriul om infiltrat în grupul englez, ținând tot timpul evenimentele sub control.

Episodul a contribuit însă — alături de tergiversările părții române în a îndeplini toate cerințele economice ale germanilor — la instaurarea unei răceli în relațiile româno-germane. Se adăugau și zvonurile despre concentrări de trupe sovietice la granița cu România. Iar atunci când maiorul dr. Wagner l-a întrebat pe von Killinger ce va face Germania în cazul unui atac sovietic asupra României, acesta a zămbit și nu i-a răspuns. Pe de altă parte, maiorul Stransky îl asigură pe Ionescu-Micandru că Goring afirmase că Germania avea să sprijine România contra oricărui atac. Din documentele pe care le-am consultat la Arhivele Statului nu rezultă însă că s-ar fi instalat o pauză în relațiile dintre S.S.I. și Abwehr (notele și rapoartele se succed normal în toată luna aprilie), așa cum afirmă domnul Horia Brestoiu în cartea sa *Impact la paralela 45°*.

După vizita generalului von Tippelskirch — dornic să se convingă și el care urma să fie atitudinea României în viitor — a sosit, la 3 mai, maiorul dr. Wagner care aducea, din partea lui Canaris, o întrebare directă: cum va reacționa România în cazul unui atac anglo-francez asupra terenurilor sale petroliifere? Moruzov i-a replicat că un asemenea răspuns îl putea da doar suveranul statului. La 12 mai, colonelul Gerstenberg revenea cu aceeași întrebare. În sfârșit, la 23 mai el îl informa — abia întors de la Berlin — pe Moruzov că în capitala Germaniei

Meine besten Wünsche zum Neuen Jahr und
für eine bewährte deutsch-rumänische wirtschaft-
liche Zusammenarbeit.

Ich komme soeben vom Urlaub zurück und
wäre für eine Mitteilung dankbar, wann ich meine
Aufwartung machen darf.

Felicitare de Anul nou 1940, cu semnătura colonelului Gerstenberg, adresată
lui Mihail Moruzov...

... și expeditorul ei

sporea starea de neîncredere în urma absenței unui răspuns din partea românilor la întrebarea de mai sus. Gerstenberg afirma că Germania urma să își asume obligații precise privind integritatea României, în cazul unui răspuns pozitiv. El respingea tergiversările, prin trimiterea la Berlin a unor personalități, precum Gheorghe Brătianu, dar care nu aveau un mandat precis.

Tensiunea a sporit și prin descoperirea, în noaptea de 23 spre 24 mai, la rafinăria Standard, în două vagoane germane, a unor lăzi cu arme și muniții. Partea germană a pretextat că ele erau destinate exclusiv apărării personalului german. Într-o întrevedere avută cu colonelul Gerstenberg, mareșalul palatului, Urdăreanu, i-a acuzat pe germani că aprovizionau cu arme pe membrii Gărzii de Fier, ceea ce a provocat reacția violentă a Legăției. La rândul său, von Killinger avea o întrevedere de cinci ore (până la 11 noaptea) cu Moruzov, în cursul căreia îi reproșa atitudinea ostilă a populației față de Germania și-i atrăgea atenția că România era înconjurată de dușmani: Ungaria, Bulgaria și U.R.S.S. „Dacă contra primelor două [România] va putea face față cu propriile sale mijloace, contra pericolului

bolșevic în nici un caz nu”. Concluzia: „Nu rămâne altceva decât a se perfecta, în mod oficial, o legătură corectă și sigură cu Germania, singura în măsură a-i garanta în mod absolut integritatea teritorială. Totul depinde deci de hotărârea României. Trebuie să se țină seama ca să nu fie prea târziu, deoarece U.R.S.S. odată pornită, nu va mai putea fi oprită prin intervenția Germaniei decât declarându-i război, ceea ce nu este de dorit...”

Mesaj mai clar nici că se putea. El era ușor îndulcit de Canaris, sosit la 28 mai la București. (Ne este greu să înțelegem în baza căror documente plasa domnul Horia Brestoiu sosirea lui Canaris la 20 mai, devansând astfel vizita lui von Killinger la Moruzov). Șeful Abwehr-ului informa că el asigurase înaltul Comandament german că poate declanșa în liniște operațiunile pe frontul de Vest, având asigurate aprovizionările din România. Și spunea: „Germania nu va uita niciodată această comportare a României în momentele hotărâtoare prin care trece”. Cu ocazia acelei vizite, s-a făcut și primul schimb oficial de informații privind armata roșie. Se părea deci că Germania considera definitiv România în sfera ei de influență.

Fundătura

Un eveniment nefericit avea însă să dea peste cap toate eforturile depuse până atunci. La 19 iunie 1940, într-un vagon de cale ferată rătăcit de înaltul Comandament francez în timpul retragerii sale precipitate, germanii descopereau întreaga arhivă, intactă, a serviciului francez de informații. Inclusiv dovada clară a colaborării — și jocului dublu — făcut de Mihail Moruzov. Orice intenție ar fi avut germanii de a proteja România în fața presiunilor Moscovei — dacă ar fi avut așa ceva — s-a spulberat. Iată deci de ce toate eforturile disperate ale Bucureștiului de a obține sprijin din partea Germaniei împotriva agresiunii U.R.S.S. s-au izbit de un zid. Mai mult, colonelul Gerstenberg asigura că pretențiile Ungariei și Bulgariei nu se puteau rezolva decât prin Berlin, deci România putea să stea liniștită. Gerstenberg mai sugera că „cu ocazia deschiderii Parlamentului, România trebuie să declare în mod oficial că renunță la garanția dată de Anglia, care n-a ajutat-o în contra agresiunii sovietice în Basarabia”. De altfel, germanii au susținut — invocând un articol de fond apărut în ziarul *Times* din 29 iunie

1940, cât și informații culese din cercul Legației britanice la București — că Anglia sprijinise U.R.S.S. în pretențiile sale teritoriale pentru a lovi în interesele germane din România. Iar Gerstenberg îi declara lui Moruzov: „În concluzie, sunt convins că pentru binele României în viitor, singura chestiune importantă este pregătirea pentru războiul care va veni în Est, în care scop este necesar să realizeze cât mai curând o legătură militară româno-germană”.

Deși într-o întrevedere avută cu von Killinger la 27 iunie, Carol II — care își anunțase atunci intenția de a rezista cu arma în mână agresiunii U.R.S.S. cerându-i emisarului german să obțină acordul Führerului pentru ca Ungaria și Bulgaria să nu atace simultan cu U.R.S.S. —

afirmase că „dacă eu aș fi refuzat garanțiile oferite de Anglia, este foarte posibil ca, până acum, România să fi fost complet distrusă”, la 3 iulie guvernul român făcea totuși acest pas.

Pe de altă parte, Moruzov l-a rugat pe dr. Wagner să meargă la Berlin și să îi aducă un răspuns clar în privința intențiilor de viitor ale Germaniei față de România. Răspunsul adus la 12 iulie din partea șefului Marelui Stat Major german, Keitel, era: „pot afirma că 99% Ungaria și Bulgaria nu vor acționa contra României, deoarece interesele Germaniei și Italiei impun menținerea păcii în Balcani”. Iar Killinger, aflat la Berlin, transmitea: „Problema ungaro-română trebuie să fie soluționată pe cale pașnică... Rog pe dom-

nul Moruzov să comunice atât M.S. Regelui, cât și domnului ministru Urdăreanu că baza tratatelor cu Ungaria trebuie să fie a i se ceda cât mai puțin teritoriu și, în schimb, să se retragă întreaga populație maghiară de pe teritoriul României”.

Ce a urmat se știe. Să mai spunem doar că la 1 septembrie Mihail Moruzov pleca la Veneția pentru o ultimă întrevedere cu Canaris. Era însoțit de locotenent-colonelul Ionescu-Micandru. La reîntoarcerea în țară, Moruzov era arestat. La 7 septembrie sosea la București amiralul Canaris. „Scopul acestei vizite nu-mi este încă cunoscut”, nota Ionescu-Micandru. Să fi venit oare Canaris ca să se asigure personal că Moruzov nu avea să scape nepedepsit pentru jocul dublu făcut? ■

COPERTELE

① Ceasul, instrument esențial de măsurare a timpului, are o îndelungată istorie. În imagini: ceasornicărească și ceasornicar, văzuți de imaginația populară — Germania sec. XVIII („Dacă vrei să ai necazuri, cumpără-ți un ceas”, p. 80)

② Tradiții, obiceiuri, credințe și idealuri, plămădite în secole de istorie comună pe bătrânul continent, au dus la constituirea unui **spirit european**, care și-a pus amprenta și asupra creațiilor artistice izvodite în acest spațiu generator de cultură și civilizație. În imagine, detaliu din compoziția maestrului italian S. Martini (sec. XIV), **Ridicarea la rang de cavaler**, evocatoare a unor vremuri în care cavalerismul constituia nu numai un mod de a fi, dar reprezenta și o componentă majoră a identității europene (**Concursul Tânărului European**, p. 41)

③ Construit în cinci ani (1695-1700), sub Leopold I de Habsburg, castelul austriac Schönbrunn (imaginea de jos) a fost transformat și finisat în alți șase ani (1744-1750), sub domnia împărătesei Maria Tereza, pentru ca, în 1805 și 1809, el să găzduiască pe un învingător al Austriei, Napoleon I. Un alt celebru monument vienez: Catedrala Sf. Ștefan (imaginea de sus), a cărei înălțare s-a încheiat în timpul lui Rudolf IV de Habsburg (1358-1365), (**Documente inedite din arhivele veneze**, p. 58)

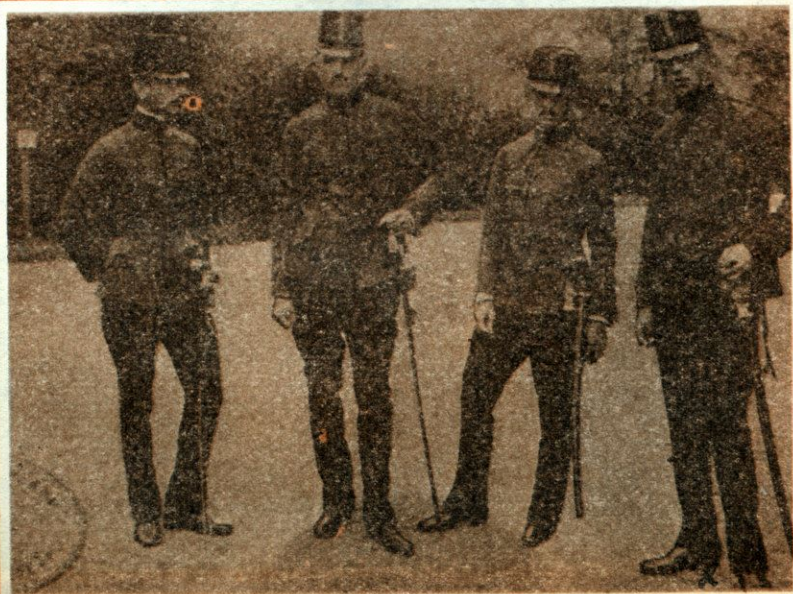
④ Cântăreți ai iubirii, primii noștri poeți culti (între care s-a aflat și Costache Conachi) au elogiat în stihurile lor bucuriile vieții în natură, pasiunile născute din jocuri ale „dragostei și-ale întâmplării”, frumusețile urzite din idealurile intruchipate în modelele antichității — cum sunt și aceste tinere dintre-o **Idilă romană**, sugerată de pictorul polonez Henryk Siemiradzki (**Familia Conachi**, p. 48). Reproduse realizate de Bogdan Cristel

PLANSELE

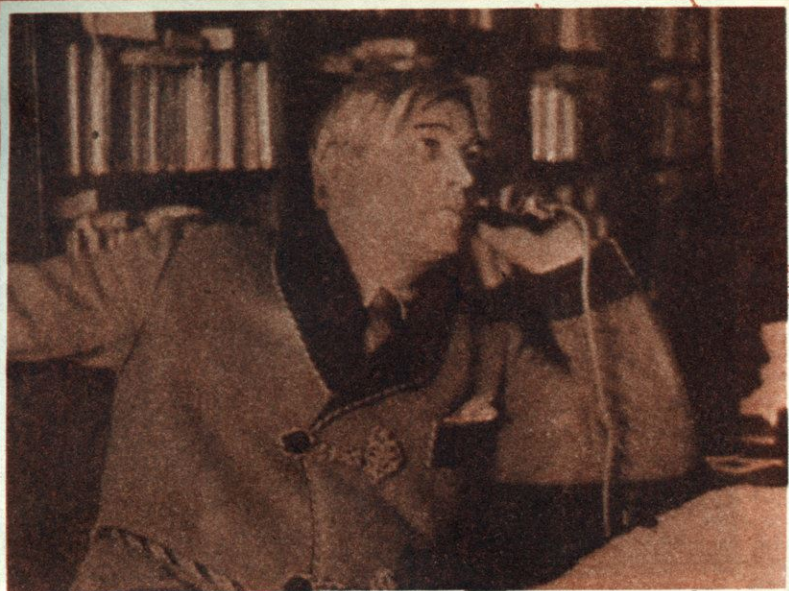
① ② ③ ④ La cinci decenii de la moartea lui Liviu Rebreanu, un remember fotografic, răsfoind albumul donat Bibliotecii Academiei Române de fiica sa, doamna Puia Florica Rebreanu. **Planșa ①** Tatăl și fiica; scriitorul (x) sublocotenent, la Budapesta. **Planșa ②** În grădina la Valea Mare, împreună cu Puia în 1939 (sus) și la Hotin, cu soția (x) în 1935. **Planșa ③** Într-un moment de răgaz la masa de scris (sus) și la Cernăuți, în 1943, împreună cu Augustin Z.N. Pop (x). **Planșa ④** La inaugurarea cantinei Teatrului Național din București, în 1942 (sus) și la Stockholm, în turneele său de conferințe europene din 1943 (**Magazin Istoric**, nr. 8/1986). (În București, acum 50 ani, p. 14)

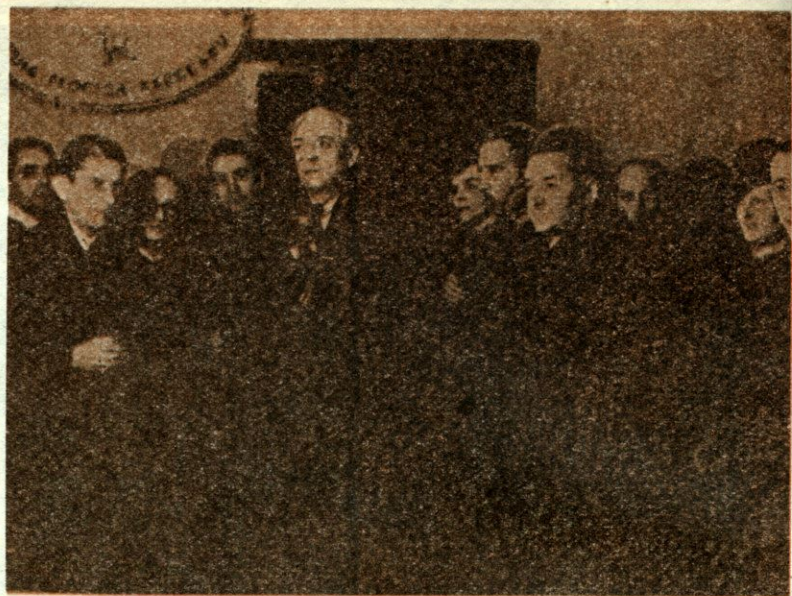

Album istoric

Un pionier al dreptului penal internațional

ÎN AMINTIREA LUI EUGEN ARONEANU

FRANÇOIS MOREAU DE BALASY

Acum 40 ani a murit necunoscut un om care și-ar fi avut astăzi locul său oriunde se discută despre noțiunea complexă — și adesea dovedindu-se la fel de greu de apucat precum un pumn de nisip de crimă contra umanității¹.

Tovarășul meu în mișcarea de rezistență, încă din 1941, Eugen Aroneanu a fost, fără îndoială, unul dintre primii teoreticieni moderni ai noțiunii de crimă contra umanității. Aceasta era, de altfel, și opinia judecătorului american Jackson, autorul raportului preliminar la înființarea Tribunalului militar internațional de la Nürnberg și procuror general din octombrie 1945 până în noiembrie 1946. El mi-a confirmat acest lucru într-o zi a anului 1947, când l-am vizitat la reședința sa de lângă New York, subliniind că Aroneanu contribuise, ca expert, la desfășurarea procesului.

I-am încredințat lui Robert Catherine, pentru numărul 242 din *Revue administrative*, textul unui raport făcut în lagărul de la Buchenwald, în aprilie 1945, la câteva zile după eliberare. Prin compararea acelei constatări — pe care eu am tradus-o — redactată în termeni seci, militărești cu ineptiile revizionis-

tilor se rezolvă de la sine problema, fără să mai fie nevoie să citești cele 20 000 pagini ale celor 39 volume ale rezumatului în franceză al tuturor actelor procesului de la Nürnberg și anexe. La fel, profetiile dialectice ale domnului Vergès în timpul procesului Barbie² ca să nu menționăm decât acest caz — capătă valoarea lor exactă din această perspectivă: adică devin nule.

Murdara afacere Boudarel sau Touvier (cunoscuți drept colaboraționiști) — iar pe plan internațional, evident, războiul de agresiune purtat de Irak contra Kuweitului, fără a mai lua în calcul unele recente referiri aberante la noțiunea de crimă contra umanității — au redesteptat dezbaterile asupra ariei de cuprindere a dreptului penal specific ce definește și sancționează crima contra umanității, asupra imprescriptibilității ei și, dacă putem extinde un pic, asupra fundamentelor dreptului de ingerință evocat în mai multe rânduri de către Bernard Kouchner (fost ministru în mai multe guverne socialiste franceze din ultimul deceniu), care se referea la baze etice în general admise (Aroneanu, spiritualist și umanist, vorbea de „fondul universal”) și în orice caz ad-

misibile, dar fără o definiție juridică constantă și clară.

Nu aș fi în măsură, în calitate mea de martor atent al procesului de formare a gândirii lui Eugen Aroneanu, să încerc să îmi imaginez care ar fi astăzi locul său alături de oameni ca Filkenkraut, a cărui integritate și limpezime intelectuală au adus atât de mult în dezbaterile privind noțiunea de crimă contra umanității. Totuși, în *La mémoire vaine* (Memoria deșartă), el nu îl citează pe Aroneanu, pe care îl ignoră, asemenea (aproape) tuturor celorlalți, ca unul dintre inițiatorii unei mișcări în gândire ce a prins contur la Nürnberg, într-o vreme când nu se vorbea încă de profesorul Faurisson.

Contribuțiile esențiale ale lui Eugen Aroneanu au fost publicate în *Revue de droit international* (nr. 3/1947) și *Revue de droit pénal et de criminologie* (nr. 10/1948). Câteva luni mai târziu, el murise în urma unui infarct, rămânând necunoscut marelui public, dar prețuit de mulți prieteni din țara sa de inimă, Franța, din țara de origine, România (aflată atunci sub cizma unei prime dictaturi, pe care nebunia lui Ceaușescu a aruncat-o în uitare), din Europa, Statele Unite și Israel.

Eugen Aroneanu iubea oamenii, frumusețea morală, muzica (canta foarte bine la vioară), știa să-l respecte pe celălalt și nu-i plăcea violența. Dar era prea drept și prea inteligent pentru a reuși să o evite întotdeauna.

¹ După ce am avut plăcerea de a-l cunoaște la Paris, la sediul Asociației Franceze a Comunității Atlantice, al cărei vicepreședinte delegat este, am primit la redacție articolul publicat de domnul François Moreau de Balasy în *La Revue administrative* (Revista administrativă). Reproducem în continuare câteva pasaje referitoare la activitatea, prea puțin cunoscută la noi, a lui Eugen Aroneanu.

² Klaus Barbie, șef al Gestapo-ului din Lyon, a ordonat executarea, între alții, și a lui Jean Moulin, figură legendară a rezistenței franceze. Procesul lui, judecat în Franța, după ce a fost capturat în America Latină, a fost reflectat și în mass-media românească. Maestrul Vergès, unul dintre așii baroului francez, a fost apărătorul lui Barbie.

În culisele diplomației românești și europene

1937.

ÎMPREUNĂ

CU

NICOLAE

TITULESCU

SAVEL RĂDULESCU

În nr. 7 și 8/1994 ale revistei noastre, am publicat fragmente din însemnările inedite ale lui Savel Rădulescu (1895-1970), colaborator apropiat al lui Nicolae Titulescu, căruia i-a fost în preajmă mulți ani, însoțindu-l în activitatea sa diplomatică la Londra, la Geneva sau când s-a aflat în fruntea Ministerului afacerilor străine, pentru a doua oară în 1932-1936.

Reproducem acum alte fragmente din aceste însemnări nepublicate până acum — păstrate la Arhivele Statului din București, fondul Savel Rădulescu —, de data aceasta pe cele din prima jumătate a anului 1937.

Sunt lunile de după înlăturarea sa de la conducerea diplomației românești (29 august 1936) când, cu toată mâhnirea produsă de această nedreptate, Nicolae Titulescu și-a reluat demersurile pe plan european pentru apărarea păcii și a granițelor țării tot mai mult amenințate de puterile revizioniste, revanșarde, totalitare.

În îndepărtarea lui Titulescu au atârnat greu, desigur, tratativele sale pentru încheierea unui pact de asistență mutuală cu sovieticii. La 21 iulie 1936, la Montreux, Titulescu și omologul său sovietic, Litvinov, au semnat un protocol în vederea unui pact de asistență mutuală româno-sovietic, rămas însă neîncheiat după îndepărtarea ministrului de externe român și, ulterior a celui sovietic.

Într-o convorbire cu R.H. Hoare — reprezentantul Angliei la București — regele Carol II afirma: „Vom înceta să ne mai îmbrățișăm cu sovieticii, dar nu vom înceta să dăm mâna cu ei». El — regele, continuă Hoare — încercase, dar nu reușise, să-l facă pe domnul Titulescu să-și dea seama că opinia aici și în altă parte devenea neliniștitoare datorită felului nesăbuit în care se aruncase în brațele domnului Litvinov, care era cel mai inteligent om de la Geneva. Majestatea Sa credea că, prin flătare iscusită și perseverență, domnul

Litvinov învăluisе judecata și simțul perspectivei la domnul Titulescu cu rezultatul că, prin trecerea la această prietenie nesăbuită cu Rusia, el provocase antagonisme fără rost în altă direcție" (cf. V. F. Dobrinescu, Nicolae Titulescu și Marea Britanie, Ed. Moldova, Iași, 1991).

Titulescu se bucura și după eliminarea lui din guvernul român de o largă apreciere internațională, idelle și pledoariile sale în favoarea păcii și securității europene fiind primite cu interes și receptivitate de oameni politici, șefi de state și guverne, diplomați, intelectuali din statele democratе.

Semnificativ în acest sens este turneul său de contacte politice și conferințe în Franța și Anglia din mai-iunie 1937. Deși îndepărtat din sfera politică românească, Titulescu se considera tot în slujba țării sale și acționa pentru interesele Europei. „Țin să se știe — declara el într-un interviu în Universul din aprilie 1937 — că dacă am fost în trecut, în orice clipă, în serviciul națiunii mele, mă consider și azi tot în serviciul ei și dăforia de a lucra pentru binele ei și apărarea ei de rele nu va înceta decât o dată cu viața mea”.

Să-l urmărim, așadar, pe Savel Rădulescu în însemnările sale inedite din anul 1937, când l-a însoțit pe Nicolae Titulescu în drumurile și demersurile sale europene. Nu înainte însă de a menționa câteva dintre titlurile conferințelor ținute de Titulescu în aprilie-iunie 1937 (unele dintre acestea apar consemnate și de S. Rădulescu, cu titluri puțin modificate): Sancțiunile pot stăvilii agresiune, Cap Martin, 11 aprilie; Despre metodele practice de a păstra pacea existentă, Camera Comunelbr, Londra, 3 iunie; Situația internațională actuală, Oxford, 4 iunie; Orientarea în politica internațională a democrațiilor europene, Camera Comunelor, 9 iunie (conferințe comunicate în istoriografia românească de istoricii G.G. Potra, Stelian Neagoe, V.F. Dobrinescu); Ordinea în gândire, Bratislava, 19 iunie (Magazin istoric, nr. 2/1981).

Precizări privind transcrierea textului am făcut la introducerea de la primul episod, din nr. 7/1994.

Mulțumesc colegilor de la Arhivele Statului din București pentru sprijinul acordat.

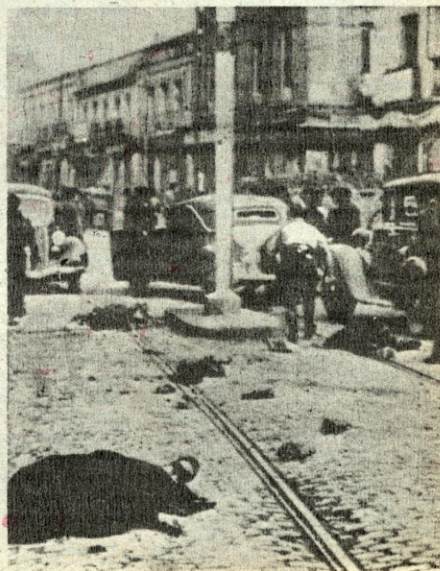
Ioan LĂCUSTĂ

Mareșalul sovietic M.N. Tuhacevski (x), împreună cu soția la Paris în 1936; peste doar un an, Stalin avea să hotărască executarea lui

În p. 34: N. Titulescu împreună cu regele Carol II

Bombardamente la Madrid în timpul războiului civil

1 ianuarie. St. Moritz. Ce va aduce noul an? Același punct de întrebare implicabil, plin de mister. Să sper și de lucruri mai bune.

Buzdugan plecat la Londra. 3 ianuarie. Ziarele vorbesc mult de pactul bulgaro-iugoslav¹. Grecia pare a avea rezerve. România?

Caranfil, ministrul aerului, a demisionat. Acuză neînțelegeri cu primul ministru.

Ieri s-a semnat la Roma *gentleman agreement* Anglia-Italia (Ciano-Drumond).

7 ianuarie. Radu Irimescu depus jurământ ministrul aerului și marinei.

Agenția Stefani publică telegrame că Caranfil ar fi demisionat căci ar fi vrut să dea avioane guvernului spaniol. Sigur inexact; trebuie să fie altceva.

8 ianuarie. St. Moritz. Dl. Titulescu văzut pe Stoiadinovici. Stoiadinovici luat cealul la dl. Titulescu. Lungă discuție între altele și [despre] pactul bulgaro-iugoslav. Am înțeles substratul. Bulgaria recunoaște frontierele iugoslaviei, renunțând la revizuire (public) și Iugoslavia nu voiește prelungirea acum a Pactului balcanic, ceea ce ar întârzi Pactul balcanic, în urma acordului bulgaro-iugoslav. Pactul balcanic acum perioada trandafirilor, cimentul Pactului balcanic [este] slăbit, căci conform lui frontierele tuturor semnatarilor nu

sunt revizuiabile.

9 ianuarie. Germania și Italia răspuns similar la intervenția Franței și Angliei în chestiunea neintervenției în Spania, referire la voluntari. Începutul notei are caracter polemic.

Fermo telefonat că nota ziarului *Universul* că dl. Titulescu s-a văzut cu Stoiadinovici a fost cenzurată în ziarele de după-amiază. Curios!

11 ianuarie. Ziarele anunță că Germania ar fi debarcat în zona spaniolă a Marocului voluntari și tehnicieni.

12 ianuarie. Ziarele nu confirmă ocuparea Marocului spaniol de către germani. Dezmințire formală a Germaniei. Dar dezmințirile sunt adeseori atât de false.

13 ianuarie. Bolnav în pat. Citit cartea lui Monnet: *La Petite Entente entre Rome, Berlin et Moscova*. Frumos exprimat, fals ca idei. Mica înțelegere s-a dislocat la Bratislava, iar înțelegerea Balcanică prin pactul iugoslavobulgar.

14 ianuarie. St. Moritz. Const. Antoniadă mi-a telefonat că la Paris s-a lansat zvonul de către Thouvenin că dl. Titulescu va lua locul lui Avenol la SDN.

16 ianuarie. Ziarele vorbesc de voiajul lui Goering la Roma, voiaj privat, însă destinat să fixeze atitudinea Italiei și Germaniei față de evenimentele din Spania.

Scriș lui Stelian Popescu [directorul ziarului *Universul*] spre a-i indica, conform doinței sale, itinerarul pentru a veni la St. Moritz.

17 ianuarie. Ieșit la plimbare prin oraș după o săptămână de stat în casă.

Citesc cartea lui Gane despre P.P. Carp. Îmi pare interesant de a revedea istoria politică contemporană a României în care autorul situează pe P.P. Carp.

Moța (Garda de fier) și alți tot din Garda de fier, V. Marin, au murit în Spania².

18 ianuarie. Franța și U.R.S.S. au răspuns la nota Angliei din 20 ianuarie privitor angajare de voluntari în Spania. Franța votat Parlament măsurile necesare. Condiționează însă de punerea în aplicare și de alte țări și apoi pentru controlul exportului de arme în Spania. Sovietele se referă la 2 note anterioare și nu înțeleg a lua măsuri unilaterale.

19 ianuarie. St. Moritz. Dejunat cu Steuerman [gazetar]. *Le Temps* publică corespondență din România asupra tineretului român ce se lasă influențat de acțiunea lui Hitler. Fascismul nu are atât succes în România căci tineretul român e anticomunist, antisemit și religios.

Am crescut cu ideea libertății și [cu] liberalismul englez; e greu să te obișnuiești cu ceea ce se înțelege [prin] regim autoritar.

28 ianuarie. Apărut în ziarul *Journal de Genève* un articol, *Bukarest*, foarte prost pentru dl. Titulescu. E uimitor câtă rea credință se pune.

29 ianuarie. Dl. Titulescu mutat la „Carlton”. Sosit ora 2.45 Rüstü Aras [ministrul de externe turc], Baydour ambasadorul Turciei la Roma și Amir Bey. Descins cu toții la „Carlton”.

30 ianuarie. Fost până la [indescifrabil] cu dl. Titulescu, Aras și Baydour. Discutat politică și pactul bulgaro-iugoslav. Aras deștept. Simplifică la esențial, apoi își trage teoria complicând sub aparență simplificatoare și realistă.

E mulțumit de pactul bulgaro-iugoslav, căci avem o frontieră mai puțin de apărut (Iugoslavia față de Bulgaria).

31 ianuarie. Dejunat cu delegația turcă la „Carlton”. Fost la curse cai cu d-na Titulescu, Rüstü Aras și ambasadorul Baydour.

2 februarie. Plecat Rüstü Aras, ambasadorul Baydour și Amir Bey, împreună cu Gigi [Nenișor] și Antoniadă cu automobilul d-lui Titulescu la Locarno. De acolo delegația turcă ia trenul pentru Milano, unde ajunge la 7 seara. Ciano pleacă cu avio-

¹ La 24 ianuarie 1937, la Belgrad, a fost semnat un tratat de prietenie și neagresiune iugoslavobulgar. Înainte de aceasta, la 5 decembrie 1936, guvernul iugoslav informase cabinetul de la București despre intenția sa de a încheia pactul cu Bulgaria. Răspunsul Bucureștilui a fost că un astfel de pact separat iugoslavobulgar ar duce la destrămarea înțelegerii Balcanice. Se propunea încheierea unor tratate similare între România, Grecia și Bulgaria, Turcia având unul din 1925, anterior constituirii înțelegerii Balcanice.

Între 26-28 decembrie 1936, M. Stoiadinovici, premierul iugoslav, a vizitat România spre a obține asentimentul guvernului român pentru semnarea acestui pact. (Vezi și Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică. Momente și semnificații de istorie diplomatică*, ediția a II-a, București, 1971).

² În războiul civil izbucnit în Spania la 18 iulie 1936, au participat ca voluntari români și un grup de legionari (în tabăra naționaliștilor) și comuniști (de partea republicanilor).

nul după-amiază din Roma și sosește seara la Milano.

Sosit dl. și dna. Pella. Vorbit cu Pella.

4 februarie. Văzut Pella dimineată, care plecat spre Haga. D. Titulescu vorbit cu Hoden. A apărut comunicat vizita Aras la Milano și întrevederi cu Ciano.

Ziarul *Magyararsag* publică o notă ce lasă să se vadă posibilitatea unui pact între Iugoslavia și Ungaria, similar celui dintre Iugoslavia și Bulgaria. Se sparge orice înțelegere!

5 februarie. La București, Atta Constantinescu în Parlament vorbit despre cartea lui Seba, arătând că dl. Titulescu face politică rusofilă și vrea pact de asistență cu U.R.S.S. Răspuns Necșești. Seisănu vorbit de Sud-Est. Vrea să înceapă campanie contra d-lui Titulescu. Aștept ziarele.

9 februarie. Iorga făcut interpellare în Senat, acuzând pe Stoiadinovici de venalitate. Gafencu iarăși întrebă guvernul ce politică are?¹

12 februarie. Dl. Titulescu scăzut globulele [roșii] de la 4,8 la 4,2 milioane. Îngrijat.

15 februarie. În țară înmormântarea Moța și Marin. Prezenți miniștrii Germaniei, Italiei, Japoniei, Spaniei și însărcinatul cu afaceri Polonia. Camera și Senatul nu au ținut ședințe.

Cesianu înmănat cordonul [ordinului] „Serviciu credincios” lui Blum. Se pare că a spus că M.S. [regele] nu e mulțumit de politica României și dl. Titulescu va reveni în curând.

16 februarie. Tătărescu interpelat, a răspuns că va cere referitor participarea mi-

niștri străini [la înmormântarea celor doi legionari] și va face cele necesare.

18 februarie. Ziarele publice intervenția lui Tătărescu față de participarea miniștrilor Italiei și altora la înmormântarea Moța-Marin. „Consider ca o transgresare a tuturor principiilor și tuturor uzanțelor internaționale faptul ca diplomați străini să participe la o solemnitate religioasă sub egida unui partid politic, solemnitate care a fost transformată într-o manifestare politică”.

Grigore Filipescu intervenit la Senat în același sens. Totuși nu cred, contrar anumitor păreri, că miniștrii certați vor fi schimbați.

22 februarie. Negusul invitat la încoronarea regelui George VI la Londra. Efervescență la Roma.

La Addis Abeba atentat nereușit contra mareșalului Graziani.

24 februarie. St. Moritz. Cupa Titulescu, „International Challenge Cup Titulescu”. Zi admirabilă: 136 înscriri; alergat 102 schiori. Maxim viteză: 82 secunde pe 3 km.

Seara dineu 200 persoane. Vorbit Titulescu. Răspuns (între alții) primarul St. Moritz. Mult entuziasm admirabil.

25 februarie. Polonia, Germania și Italia nu vor să dea nici măcar satisfacția României de a declara că nu înțeleg să se amestece în treburile interne ale României.

Voievodul Mihai s-a întors în țară venind de la Florența. Mare primire la gara Mogoșoaia; întâmpinat de M.S. regele, M.S. regina Maria, guvernul, oficialități.

4 martie. Sosit la Hotel regele Faruk I al Egiptului, cu regina mamă și 4 surori.

5 martie. Ora 7 criză violentă de asthm. Niciodată nu mi-am închipuit că sunt atât de bolnav și că o criză poate fi atât de violentă. Am avut impresiunea că mă sfârșesc.

8 martie. Rectorul Bratu merge prost², Iorga și Stoi-

cescu (rector Universitatea București) în ceartă. Discuție în Parlament privitor închidere universități și căminele studențești.

9 martie. Ora 6 1/2: „Challenger Cup Savel-Gigi” pentru bridge. Distribuirea premiilor în odaia de baie foarte frumos amenajată cu covoare. Cupa pentru dl. Titulescu și d-na Titulescu, Neudstadt și Romanescu.

18 martie. Sir Austin Chamberlain a murit. M-a impresionat mult. L-am cunoscut la Geneva în timpurile de glorie ale SDN. Îmi reamintesc atâtea scene. Câtă presanță! Un mare gentleman.

24 martie. Plecat ora 12 din St. Moritz cu trenul, apoi cu auto până la Zürich. Dl. Titulescu și ceilalți plecat cu auto la Milan și trenul până la Cap Martin.

Sosit Zürich 8.45. Întuneric. Experiență pentru caz de atac cu avioane.

9 aprilie. Cap Martin [reședința lui Titulescu în Franța]. D-na M[artha] Bibescu scris articol reverențios contra reginei. Proteste în *Universul* și din partea mai multor doamne române.

10 aprilie. Jucat golf. Seara balet rusești, *Sylphyde*, *Petroutcha*.

Principele Nicolae în urma unui Consiliu de Coroană a fost decăzut din drepturile sale, din cauza căsătoriei contractate în 1931³.

17 aprilie. Venit Vișoianu din București. Primit lungă scrisoare de la Arion.

19 aprilie. O telegramă Sud-Est în *Le Temps* spune că d-na Stelescu a declarat că soțul ei a fost însărcinat a asasina pe dl. Titulescu. Refuzând, Stelescu a fost exclus din Garda de fier.

23 aprilie. Cap Martin. Plecat ora 6 cu dl. Titulescu și Gigi la Paris.

24 aprilie. Paris. Ajuns ora

Senatului universitar, Traian Bratu, rectorul Universității din Iași, a fost atacat de trei indivizi care l-au rănit cu cuțitele.

³ În 1931, prințul Nicolae s-a căsătorit cu Ioana Dumitrescu-Doletti, renumind la prerogativele calității sale de prinț (*Magazin Istoric*, nr 12/1981).

¹ La 6 și 12 februarie, ministrul de externe, Victor Antonescu, răspunzând la interpellările unor parlamentari privind politica externă românească, a adus un elogiu activității desfășurate de N. Titulescu în fruntea Ministerului de externe. „Predecesorul meu — arată el — cu un talent strălucit, cu o mare inteligență și cu un deosebit prestigiu, a știut întotdeauna să păzească interesele țării. Succesul său ce am primit nu este grea și profit bucuros de această ocaziune spre a aduce d-lui Titulescu, fără nici un fel de rezervă, omagiile mele înaintea Senatului”.

² În seara zilei de 1 martie 1937, în timp ce venea acasă de la o ședință a

12 Paris. Descins (hotel) „Ritz” (salon 132 și camera 8).

Dl. Titulescu dejunat la Blum. Lungă conversație, apoi primit pe Cot, Boncour¹, Filipescu.

26 aprilie. Văzut dimineață Paul Boncour. 3 1/2 la Delbos². Conversație 1/2 oră.

28 aprilie. 3 1/2 la Léon Blum. Lungă conversație, foarte mulțumit.

Dl. Titulescu văzut pe Daladier, de Monzie, președintele Lebrun și Paul Reynaud³.

30 aprilie. Dejunat invitați la d-na Brisoon cu dl. și dna. Chambrun, ambasador Paleologu, Wlad d'Ormesson, André Maurois, Reynaldo Hahn.

Primit placa „Legiunii de onoare”. Supat cu Lord și Lady Doivent la „Maxim”.

3 mai. Dejunat cu băieții (Anastasie, Buzești, Canteмир, Gigi) invitați de dl. Titulescu la „Ritz”.

Fost cu dl. Titulescu la ambasadorul U.S.A., Bullit. Plecat ora 8 cu „train bleu” spre Cap Martin. Multă lume la gară.

5 mai. Cap Martin. Foarte frumos articol in *Le Temps* asupra plecării d-lui Titulescu și decorația mea. Plecat Anastasie la 10.40 spre țară. Regret mult plecarea lui. Îi iubesc foarte mult.

Dirijabilul (Zeppelin) luat foc la 60 m înălțime când ateriza la Lokeharst. Probabil descărcare electrică în momentul atingerii cu pământul. De data aceasta balonul umplut cu Hidrogen (inflamabil) și cu Helium. Foarte mulți morți — numai 3 scăpați.

8 mai. Cap Martin. Ziarele engleze (afară de 3, *Daily Mail*, *London News* și *Observer*) interzise în Italia. De asemenea, corespondenții italieni la Londra rechemăți. Deci rupere de „relații jurnalistice”. Motivul invocat la

Roma este atitudinea presei britanice față de trupele italiene. Presa e liberă în Anglia.

9 mai. Dejunat cu dl. Titulescu la „Café de Paris” în Monte Carlo.

Anglia nu dă importanță rușii relațiilor jurnalistice cu Italia.

Serbarea declarării imperiului la Roma. Ambasadorul Angliei nu a participat.

12 mai. Cap Martin. Ascultat la radio serbarea încoronării la Londra. Auzit răspunsurile regelui, rare, emoționate. Toată ceremonia este înălțătoare, emoționantă. Din partea României: voievodul (Mihail), Radu Irimescu și col. Fundățeanu.

13 mai. După-amiază venit Ilie Rădulescu [de la] *Porunca vremii* [ziar legionar]. Lungă discuție cu d. Titulescu. A ieșit complet schimbat în idei.

Fermo îmi telefonează că Antonescu a fost mutat la Oslo și Buzești la Stockholm. Curios! Pedepsiți că au venit să ne vadă?

14 mai. Cap Martin. Dejunat la „Café de Paris” cu dl. Titulescu. Telefonat seara Maniu d-lui Titulescu de la Monte Carlo. Distrugătorul Hunter din Marea Britanie lovit de mine sau de submarin în fața la Bilhao; remorcat la Almeira: 9 morți, 24 răniți.

15 mai. Venit Maniu, Răchiteanu și Leucutia la dejun. Maniu plecat din țară de 3 săptămâni. Maniu și prietenii d-sale au descins la Cap Martin la același hotel.

16 mai. Dejunat cu toții, afară de dl. Titulescu, care a dejunat la Menton și ținut discurs la congres⁴.

După amiază discuție dl. Titulescu și Maniu.

17 mai. Dejunat împreună. După-amiază conversație Titulescu, Maniu și eu. Fost spre seară la „Café de Paris” cu dl. Titulescu și Maniu.

19 mai. Regele Italiei la Budapesta. Mare primire.

20 mai. După-amiază discuțiuni dl. Titulescu, Maniu și eu.

22 mai. Victor Antonescu dat comunicat privitor politica externă și în special referire Polonia, în urma vizitei col. Beck.⁵

24 mai. Delbos la Burxelles. Rüstü Aras la București.

Filipescu dat interviu *Paris Soir* spunând că dl. Titulescu va reveni la Ministerul de externe, pe care n-ar fi trebuit să-l părăsească niciodată.

28 mai. Sunt Geneva ora 9 dimineața. Plecat la Talloires⁶. Venit Litvinoff care dejunat cu dl. Titulescu. Plecat 5 spre Geneva și continuat cu trenul la Lausanne. Dinat cu Const. Antoniadă, care a venit de la Berna. Plecat ora 1 noaptea cu Symphonul la Paris.

29 mai. Sosit ora 8 Paris, continuat spre Londra. Ajuns ora 6, plecat 6.20 spre Bornmouth. Sosit ora 9. Obosit.

Două avioane spaniole guvernamentale au bombardat cuirasatul Deutschland care făcea parte din convoaiele destinate să execute controlul, în apropiere de insulele Ibitza; 20 morți, mulți răniți. Controversa — cine a început: avioanele contra cuirasatului, sau cuirasatul contra avioanelor.

31 mai. Vasul german Amiralul Scheer tras 200 de obuze asupra Almeira drept represalii pentru cazul cuirasatului Deutschland.

1 iunie. London. Sosit Necșești cu avionul de la Paris.

2 iunie. London. Plimbare și discuție cu Necșești.

Dl. Titulescu dejunat cu Vansittart⁷. Foarte multe res-

⁵ Între 22 și 25 aprilie 1937, József Beck, ministrul afacerilor străine al Poloniei, a efectuat o vizită în România.

⁶ La Talloires (un oraș francez lângă Geneva). Titulescu s-a întâlnit cu M. Litvinov, la inițiativa acestuia. La stăruință convingătoare, Litvinov re-proșând României că își schimbase politica externă, aducând prejudicii intereselor rusești — a declarat că vechile lui promisiuni și angajamente față de România erau anulate.

⁷ Sir Robert Vansittart, subsecretar de stat permanent la Foreign Office.

¹ Léon Blum, prim-ministru; Pierre Cot, ministrul aerului; J. Paul-Boncour, diplomat, fost ministru de externe.

² Yvon Delbos, ministru de externe.
³ Edouard Daladier, ministrul apărării; Anatole de Monzie, fost ministru al instrucțiunii publice, al finanțelor etc.; Albert Lebrun, președintele Franței (1932-1940); Paul Reynaud, fost ministru de finanțe.

⁴ La Nisa a avut loc Congresul societăților medicale de pe litoralul mediteranean. N. Titulescu fiind invitat să-l prezideze. În discursul rostit la deschiderea reuniunii, el s-a referit la nevoia de pace a tuturor națiunilor, subliniind că „pacea mondială nu va fi posibilă decât în cadrul unui pact internațional”.

taurante franceze. Alianță cu Franța — restaurante franceze la Londra!

3 iunie. Londra. Dl. Titulescu văzut la 3 1/2 pe Eden, 4 1/2 luat ceaiul la Parlament și 5 la Camera Comunelor în fața majorității [conferința]: *Mijloacele pentru a menține pacea existentă.*

4 iunie. D. Titulescu plecat la Oxford, dejun și conferința *Politica internațională europeană* în fața a 50 profesori. D. Titulescu foarte mulțumit.

Generalul Mola, ajutorul principal al lui Franco, a căzut din avion și a murit împreună cu 5 ofițeri.

5 iunie. Bornmouth. În *Daily telegraph* apărut nota că Negusul va fi prezent la conferința d-lui Titulescu la Cambridge, când va vorbi despre securitatea colectivă. Aflat prima oară din ziar, dl. Titulescu și-a amânât conferința. Telegrafiat la Cambridge, dat nota în *Universul* spre a explica. Scris la ziare din Londra pentru a anunța amânarea.

7 iunie. Plecat ora 5 din Bornmouth cu auto. Sosit 8 (Londra).

În *Daily Telegraph* apărut nota (în același loc unde a fost publicată și prima notă, sâmbătă) arătând că dl. Titulescu a aflat din ziare chestia cu Negusul la Cambridge și și-a amânât conferința spre a nu intra în chestiuni controversate cu Anglia.

8 iunie. Londra. Dejunat la țară la Winston Churchill cu dl. Titulescu, Mrs. Churchill. Splendidă proprietate: 88 hectare de parc și pădure și se plânge că e mică. Discuție foarte interesantă la masă Churchill exceptional inteligent.

9 iunie. Londra. Dejunat cu Lord și Lady Sysonby. Dl. Titulescu făcut conferință Camera Comunelor în fața 150 deputați labour (laburiști) și m. Clair (președintele Camerei) Attlee. Succes. Vorbit despre orientările democrației în politica externă.

Seara 8 1/2 vorbit la Royal Institute for Foreign Affairs despre *Reforma pactului SDN este necesară?* 300 persoane. Președinte — Lord

Cecil. Multe întrebări (Lord Arnold, Steed...).

10 iunie. Londra. Dejunat la Lord Cecil cu dl. Titulescu.

Dl. Titulescu fost la Neville Chamberlain. Chestia [dacă] Franța îndeplinește mandat internațional și obligația Angliei [s-o] ajute.

Văzut ora 6. V. Stârcea. Germania montează cabală. Ambasada Germaniei îngrijată de vizita [lui] Titulescu.

11 iunie. Mareșalul Tuchașewski și 7 generali prestați și condamnați la moarte în U.R.S.S.

12 iunie. Londra. Opinia publică engleză confuzionată.

14 iunie. Dejunat cu dl. Titulescu invitat de Winston Churchill și 40 persoane la „Savoy”, printre care Lady Chamberlain, Lord Lloyd, Jacques Rotschild (ambii vecinii mei cu care am vorbit foarte mult).

Primit, după-amiază vizită Seton Watson cu care luat ceaiul.

Dinat cu d. Titulescu la Vansitar.

16 iunie. Londra-Praga. Plecat din Londra ora 9 dimineața. Ajuns Paris ora 4, continuat 5-40 la Praga. În gară d-na Titulescu. Fost pentru un ceas la Ritz.

17 iunie. Praga. Sosit Praga ora 6.15. La gară reprezentant Beneș și Krofta, apoi Seba și alte persoane.

Dinat la Ministerul de externe cu dl. Titulescu, Gigi, abatele Zovoral etc.

18 iunie. Praga-Bratislava. Dl. Titulescu la 12 audiență la președintele Beneș. Ora 1.15 dejun cu dl. și d-na Beneș și eu. Interesantă discuție. Mi-a făcut plăcere a revedea pe Beneș. Întâlnit pe Jean Masarik.

Plecat ora 4 spre Bratislava, ajuns ora 10.

19 iunie. Bratislava-Viena. Solemnitatea primirii d-lui Titulescu cu Doctor Honoris Causa. Ora 1 — mare dejun cu oficialități, armata și universitatea. Emoționant discursul abatelui Zovoral¹.

¹ În cursul vizitei sale la Praga și Bratislava (aici a primit titlul de Doctor Honoris Causa al Universității Ko-

Plecat ora 4 spre Viena, ajuns ora 6.

22 iunie. Paris. Sosit dimineața 9. La gară Zeuceanu Sachman.

Dejunat la d. Titulescu cu Maniu și Sachman.

Fost la expoziție.

23 iunie. Dejunat la dl. Maniu cu dl., d-na Titulescu, Gigi, Leucutia, Pavel Pavel.

24 iunie. Paris. Fost la teatrul „A.B.C.”. Plecat după primul act. Vulgar.

Întâlnit pe Maniu și însoțitorii d-sale la Florian.

26 iunie. Paris. M.S. regele la Varșovia². Dl. Titulescu și Gigi plecat [la Bordeaux] cu avion de la aeroportul militar Vilaconblay³.

Văzut piesa lui Giroudoux *Electra*.

27 iunie. Fost ora 5 1/2 la aerodrom Vilaconblay așteptat dl. Titulescu care s-a înțors de la Bordeaux, condus de aviatorul Rossi (are mai multe recorduri mondiale).

Le Temps apărut lungă corespondență asupra conferinței de la Bordeaux.

28 iunie. Fost la Expoziție. Vizitat pavilioanele american, belgian și englez.

Sosit Madgearu la Paris.■

mensky din acest oraș), Titulescu a avut convorbiri cu înalte oficialități: Ed. Beneș — președintele țării, K. Krofta — ministru de externe.

Într-o telegramă din 22 iunie 1937, expediată la București, Gh. Aurelian, ministrul român la Praga, reproduce câteva relatări ale lui K. Krofta privind discuțiile sale cu Titulescu, care „găsește că pactul bulgaro-ugoslav a slăbit înțelegerea Balcanică. Ar fi trebuit cel puțin să se prelungească durata înțelegerii Balcanice pentru încă 15 ani. Altfel, riscăm să vedem că înțelegerea Balcanică dispare și pactul bulgaro-ugoslav rămâne.

Domnul Titulescu — consenmează Aurelian — a criticat, de asemenea, politica domnului Stoiadinovici, spunând că nu ar fi trebuit să i se permită președintelui de Consiliu al Iugoslaviei să urmeze o astfel de politică”. (Cf. V. F. Dobrinciu, *Nicolae Titulescu și Marea Britanie*, Ed. Moldova, Iași, 1991.

² În iunie 1937 au avut loc vizite reciproce ale șefilor de state român și polon. Între 7 și 9 iunie Ignacy Moscicki s-a aflat în România, iar între 26 și 30 iunie Carol II în Polonia.

³ La 27 iunie, 1937, N. Titulescu a conferențiat la Congresul Asociației mutilaților și foștilor combatanți avertizând asupra primejdiei unui nou razboi mondial.

ROMÂNIA ÎNTRE TRANZIȚIE ȘI ADAPTARE

Prof. STEPHEN FISHER-GALAȚI

Profesorul american de origine română Stephen Fisher-Galați de la Universitățile Boulder (Colorado) și Sarasota (Florida), cunoscut cititorilor revistei noastre (Magazin istoric, nr. 7/1989 și 11/1990), a avut amabilitatea de a ne răspunde la câteva întrebări:

— **Din nou oaspete al țării noastre. Cu ce ocazie?**

— Mă aflu din nou în România pentru rațiuni „profesionale”, dar și pentru altele personale: să îmi văd prietenii.

Pe plan profesional, am venit pentru a participa la Conferința internațională organizată la Sinaia de Fundația Culturală Română, în colaborare cu Academia Română, Ministerul cercetării și tehnologiei și Ministerul învățământului, unde au participat oameni de știință români și străini, cât și la simpozionul de la București, cu tema *Reconcilierea națională*, organizat de centrul de științe sociale. Pentru mine însă cel mai semnificativ eveniment rămâne acordarea titlului de Doctor Honoris Causa de către Universitatea din Craiova.

— **Cum ați regăsit țara?**

— Impresiile culese m-au condus la câteva opinii despre așa-numita „perioadă de tranziție”, care a început la sfârșitul lunii decembrie 1989. Atât prin cariera mea profesională din ultimii 45 ani — când m-am ocupat de problemele istoriei, civilizației și vieții politice ale Europei de Est, în general, și, de cele ale României în particular —, dar

mai ales ca unul care am cunoscut realitățile și evoluția României din perioada interbelică — când am învățat în Bucureștiul meu natal, mai întâi la Școala Mântuleasa, apoi la Liceul Spiru Haret — dar și de după aceea (căci din 1963 am putut din nou veni în țară), cred că mă aflu într-o poziție care să-mi permită să analizez condiția contemporană a României cu ceea ce aș numi „obiectivitate sentimentală”.

— **Pentru că vorbiți de „perioadă de tranziție”, vă rog să o definiți.**

— Așa cum este ea folosită în S.U.A. și în așa-numitele „democrații vestice”, tranziția se face de la comunism la democrație. Dar „comunismul” este descris și caracterizat în mod diferit în ceea ce privește diferitele țări centrale și est-europene, la fel ca și „democrația”, în funcție de interesele politice specifice ale Vestului. În mod sigur, prezumția că, de exemplu, „Kadarismul” a fost el însuși o perioadă de tranziție de la „stalinism” la un „socialism democratic”, sau cea referitoare la presupusa „tradiție democratică” a Cehoslovaciei de dinainte de cel de al doilea război mondial, ce a făcut ca „tranziția la democrație” în această țară să se facă după 1989, practic, în mod automat, au afectat în mod negativ imaginea „tranziției” românești, în sensul că ea trebuia să fie, direct și imediat, de la „ceaușism” la democrația jeffersoniană și la capitalismul de tip „laissez-faire”. O sarcină imposibilă, chiar și în condițiile în care ar fi existat

un sprijin financiar major din partea Vestului. Dar ea era în mod sigur imposibilă ținând cont de propaganda antiromânească promovată de cei aflați în competiție pentru sprijinul Vestului, cât și de tradiționalii opozanți ai lui Ceaușescu și ai comunismului la Ceaușescu, ca să nu-i mai amintim pe oponenții naționalismului „ilegitim” practicat de Ceaușescu.

Ridic aceste probleme pentru că ele au afectat evoluția „tranziției” într-o manieră negativă pentru România, mai ales datorită mișcărilor bruște impuse către o economie de piață, ce au avut drept corolar evoluții economice nefavorabile, dar care au trebuit să fie adoptate de către România pentru a asigura o minimă asistență economică externă, necesară pentru evoluția țării după 1989. Așa se face că, deși, în mod evident, după 1989 în România s-au petrecut schimbări radicale în ceea ce privește libertatea — probabil cea mai importantă componentă a democrației — și chiar și în direcția transformării economiei, este evident că situația economică generală a populației, în ansamblu, rămâne precară.

Ceea ce, România, sau mai curând populația ei, străbate acum nu este o „perioadă de tranziție” către democrație, ci o *perioadă de adaptare* la realitățile — interne și externe — ale lumii complexe din anii de după războiul rece și, în general, din acest sfârșit de secol.

Marile speranțe de după decembrie 1989 s-au văzut frustate în mare măsură dato-

rită cinismului Occidentului ca și realităților politice naționale și internaționale, față de care românii au fost „izolați” datorită totalitarismului lui Ceaușescu. Acum, după cinci ani, realitățile sunt înțelese de unii, exploatate de alții în propriul lor beneficiu economic și politic și acceptate, cel mai adesea cu remanere, de cea mai mare parte a românilor.

— **Știm că editați revista East European Quarterly de foarte mulți ani, ca și seria de studii monografice istorice Boulder. Care sunt ultimele lucrări tipărite în publicațiile amintite?**

— Revista *East European Quarterly* și seria *East European Monographs* cunosc o perioadă de creștere explozivă din 1989. Atât ca urmare a posibilităților de cooperare liberă cu cercetătorii din Europa Centrală și Estică, dar și din cauza reducerii interesului cititorilor și editorilor occidentali față de problemele est-europene, revista și seria de monografii s-au străduit din răspuțeri să-și diversifice subiectele, respectiv cărțile,

primite de la autori și publicate în ultimii ani. Cu excepția distribuirii acestor publicații, eu sunt responsabil pentru toate aspectele apariției lor, de la redactare până la exemplarul finit. O fac cu ajutorul unor fonduri obținute exclusiv din abonamentele la revistă și din vânzarea cărților de către Columbia University Press. Sunt deci, ca să spun așa, foarte angajat. După 28 ani de apariție a revistei și după editarea a 400 volume, adesea îmi pun întrebarea: „De ce fac eu toate acestea?”

Desigur, este o întrebare retorică, din moment ce consider că rațiunea de a exista a revistei *East European Quarterly* și a seriei *East European Monographs* este tocmai aceea de a valoriga, în limba engleză, studii privind civilizația centrală, și est-europeană, respectiv cea românească. Aceasta va fi probabil contribuția mea cea mai durabilă la propagarea cunoașterii despre această regiune a Europei, în rândul publicului cititor de limbă engleză, interesat de istoria, cultura și civilizația est-europeană, acum și în viitor.

— **Ce tematică din domeniul științelor istorice vă preocupă la ora actuală și care sunt lucrările proprii la care vă gândiți?**

— La vârsta mea și după 45 ani de când mi-am luat doctoratul în istorie și am început să predau și să scriu, ca să nu mai socotim cei aproape 30 ani de când editez reviste și monografii, eu sunt mai puțin atras de scrierea unei cărți pe un subiect limitat. Cel mai mult mă interesează rolul Bisericii ortodoxe și al modernizării în relația dintre religie și cultura populară și politică. La fel, mă preocupă utilizarea istoriei (inclusiv a miturilor istorice) în legitimarea mișcărilor politice, atât în estul Europei cât și, mai recent, în Statele Unite. Și, în sfârșit, în convergența ideologiilor antidemocratice — „fascismul” și „comunismul” — epocii noastre — și actualele și posibilele consecințe ale unor asemenea convergențe în secolul XX și mai departe.

Cine va trăi va vedea.

Ioana URSU

Concursul tânărlui european O SĂPTĂMÂNĂ LA BRUXELLES

Concursul Tânărlui European, concurs lansat de Delegația Comisiei Europene în România, în colaborare cu revista Magazin istoric și al cărui Mare Premiu este o săptămână la Bruxelles, avansează în timp. În numerele 4, 5, 6, 7 și 8/1994, cititorilor revistei noastre le-au fost prezentate — succesiv — un amplu interviu al dnei Karen Fogg, ambasador al Delegației Comisiei Europene în România, regulamentul concursului, un substanțial istoric al ideii unității europene, tabloul instituțiilor Uniunii Europene, toate în sprijinul concurenților, ce au obținut astfel datele necesare pentru a răspunde cât mai la obiect cerințelor Concursului.

Conform regulamentului, vârsta maximă a participanților la concurs trebuie să fie de 35 ani, ei urmând a trimite maximum 3 pagini în care să propună modalități de sărbătorire în România a zilei Uniunii Europene, „Ziua Schuman” (9 mai 1995). Scrisorile pentru concurs vor fi expediate pe adresa Delegației Comisiei Europene în România, Intrarea Armașului, nr. 14, sectorul 1, București, cu mențiunea Pentru Concursul Tânărlui European, până cel târziu la 15 octombrie 1994 (data stampilei poștale). Desemnarea câștigătorilor — care vor primi și alte premii constând din obiecte cu însemnele Uniunii Europene — va avea loc pe data de 15 noiembrie 1994. Colectarea și trierea răspunsurilor ca și inventarierea propunerilor ce vor fi supuse juriului se vor face de către biroul de presă al Delegației Comisiei Europene. Juriul, care va fi prezidat de dna Karen Fogg, va fi compus din doi reprezentanți ai Delegației Comisiei Europene la București și domnul Cristian Popișteanu, director al revistei Magazin istoric. Festivitatea de premiere va avea loc la sediul Delegației Comisiei Europene, în ultima decadă a lunii noiembrie 1994.

Succes și nu uitați!

15 octombrie — ultima zi când vă puteți oferi o frumoasă șansă: O săptămână la Bruxelles!

O CARTE AȘTEPTATĂ

Disponem, în sfârșit, de o primă analiză a evenimentelor petrecute în România între 6 decembrie 1944 și 6 martie 1945, bazată mai ales pe documente aflate în Arhiva Națională din Washington D.C., Statele Unite. O datorăm profesorului universitar dr. Dinu C. Giurescu, membru corespondent al Academiei Române, și a apărut în seria East European Monographs (numărul 388) cu titlul Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government (Preluarea României de către comuniști: guvernul Rădescu), Boulder, Columbia University Press, 1994, 202 pp. cu anexe de documente.

Profesorul Dinu C. Giurescu, folosind documente diplomatice și militare americane, dar și documente românești aflate în S.U.A. sau în țară — în marea lor majoritate inedite — prezintă filmul evenimentelor, dar și reacția principalilor actori ai dramei. Pentru că a fost o dramă, ale cărei consecințe le resimțim încă astăzi.

De la sfârșitul anului 1944, liderii principalelor partide, Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu, realizaseră adevăratele dimensiuni ale pericolului bolșevizării României. Primul îi scria, la 1 noiembrie, vice-mareșalului aerului Stevenson, reprezentantul Marii Britanii în Comisia Aliată de Control de la București, întrebându-l dacă țara sa se hotărâse să predea România în mâinile rușilor. Primea un răspuns negativ, la 24 zile după ce Stalin și Churchill conveniseră asupra falmoaselor procentaje de la Moscova (Magazin istoric, nr. 3/1990). La 28 noiembrie 1944, reprezentantul S.U.A. la București, Burton Berry, informa Washingtonul că „Brătianu, asemenea celor mai mulți români pe care l-am întâlnit, afirmă că sovieticii plănuiesc să ocupe România”. Iar câteva luni mai târziu, la 25 martie 1945, reprezentantul S.U.A. în Comisia Aliată de Control, generalul de brigadă C.V.R. Schuyler, scria: „Cred că din telegramele mele rezultă clar-că stăpânirea rușilor — economică și politică — asupra țării este acum foarte sigură... Există suficiente dovezi care arată că cererile rusești sporite pot face parte dintr-un plan deliberat de a distruge structura economică a națiunii, pentru a crea premisele unei reconstrucții conforme strict cu principiile comuniste”.

Deja, de aproape trei săptămâni se instaurase guvernul dr. Petru Groza. Iar cu o lună înainte, la 24 februarie 1945, seara, la ora 17.30, asupra manifestațiilor din Piața Palatului Regal se deschisese foc din blocurile din jur. Ulterior, episodul a fost folosit pentru a se cere înlocuirea guvernului Rădescu.

Încheiem această scurtă prezentare cu speranța că profesorul Dinu C. Giurescu ne va oferi în curând și o versiune românească, pentru ca publicul larg să poată afla, direct din documente de epocă, cum au instaurat sovieticii, cu ajutorul aliaților lor din interior, dar și în contextul reimpărțirii sferelor de influență mondiale, guvernul dr. Petru Groza, prima treaptă pe drumul bolșevizării țării.

Dorin MATEI

Februarie 1945.

Serviciul de informații polonez transmite la Washington:

Reproducem din volumul profesorului Dinu C. Giurescu un fragment dintr-un document elaborat de serviciul de informații polonez în februarie 1945. Documentul este intitulat Evoluția situației politice în România, decembrie 1944 - ianuarie 1945 și fusese expediat la Washington la 5 martie 1945, de către Ambasada Statelor Unite ale Americii pe lângă guvernul polonez de la

Londra, căreia îi fusese comunicat chiar de șeful aceluia serviciu.

Am preluat din acest document un pasaj referitor la reacțiile opiniei publice din România față de masivele deportări silite efectuate de autoritățile sovietice din rândurile etnicilor germani din țara noastră și a refugiaților români din Basarabia și Bucovina de Nord.

300 000 DE GERMANI

DIN ROMÂNIA

SUB AMENINȚAREA

DEPORTĂRILOR SOVIETICE

Totuși, cea mai puternică impresie asupra opiniei publice românești au avut-o deportările în Rusia a cetățenilor germani de origine română și a românilor originari din Basarabia și nordul Bucovinei, care-și căutaseră refugiu în România în fața avansării rusești și pe care rușii îi revendicau ca cetățeni sovietici. Această măsură luată de ruși a demonstrat pe deplin caracterul iluzoriu al independenței României. Deportarea cetățenilor români de origine germană creează un precedent serios, căci s-a aplicat nu numai unor persoane care au colaborat în mod activ cu naziștii, ci tuturor bărbaților între 17 și 45 ani și femeilor între 18 și 30. Maniera de stabilire a originii germane este foarte vagă, uneori este suficient să ai un părinte cu sânge german sau doar un prenume care să sune nemțește. Astfel, oameni ce aparțin unor familii care au fost „românizate” de două sau trei generații au fost deportați și mulți dintre ei, adesea, nici nu vorbesc nemțește. Din numărul total de 590 000 români de origine germană, aproximativ 300 000 sunt amenințați cu deportarea. Autoritățile sovietice fac arestări și deportează fără consultarea autorităților române¹. Deportății sunt duși în vagoane neîncălzite, uneori chiar în camioane deschise. Oficial se spune că ei vor forma unități de muncă. Dacă ar fi fost deportate doar persoane care au colaborat cu naziștii, probabil nu s-ar fi născut obiecții, dar au de suferit și persoane care nu au nimic comun cu germanii sau nu au desfășurat activitate politică.

Un alt aspect al acestei probleme este faptul că autoritățile sovietice, fără știrea sau consimțământul autorităților române,

deportează cetățeni ai unei țări cu care au semnat o convenție de armistițiu. Astfel că opinia publică română este, în mod justificat, preocupată de faptul că același tratament s-ar putea aplica în curând tuturor românilor care s-ar opune sovietizării țării. Protestul înaintat de guvernul Rădescu n-a avut succes și abia după o energică intervenție a părții americane au acceptat sovieticii să formeze o comisie mixtă ruso-română, care să îi selecteze pe cei deportați.

Reacția țării a fost atât de puternică, încât liberalii au fost gata să părăsească guvernul, dar țărăniștii i-au convins să-și schimbe decizia, astfel încât să nu le dea comuniștilor posibilitatea să pretindă că democrații îi iau sub protecția lor pe germani. În final, problema a fost tratată de mareșalul Malinovski, care a sosit la București la începutul lunii ianuarie. S-a hotărât ca doar acei români care au semnat Volksliste germane să fie deportați. Totuși, nu este sigur că decizia va rămâne definitivă, pentru că există zvonuri cum că la Kremlin se insistă ca deportarea să se realizeze potrivit cu instrucțiunile inițiale. Se spune și că anumite neînțelegeri au survenit în legătură cu această problemă între autoritățile rusești centrale și generalul Vinogradov, care ar putea fi trimis într-un post similar la Helsinki.

Deportarea în Rusia a refugiaților din Basarabia și Bucovina de Nord — pe care rușii o revendică drept un act de repatriere — a provocat, de asemenea, multe comentarii. Numărul persoanelor implicate se cifrează la 12 000. Rușii consideră drept cetățeni sovietici chiar și pe cei care au trăit acolo din iulie 1940 până în iunie 1941. O mare parte a acestor oameni nu vor să se întoarcă, fiind perfect conștienți că nu este vorba de repatriere, ci de deportare în Rusia. Doar un mic grup a depus cerere să se reîntoarcă de bunăvoie.

¹ Lucru cu atât mai lesne, cu cât Transilvania — zona cu cea mai mare concentrare de populație germană — se afla în acel moment sub administrație militară sovietică — n.r.

Misterele în care plutește istoria Cetății Albe nu privesc doar amestecul de fișe din „dosarul” ei, amestec provocat, cum arătam în numărul trecut, de confuzia de nume, de incertitudinea cu privire la data ori la împrejurările când a început acolo stăpânirea moldovenească. Același „dosar” mai conține și un număr de fișe pe care s-a scris istoria Cetății Albe și care, din păcate, nu rezistă criticii istorice — adică timpului. Și dacă nu rezistă suportul pe care s-a scris istoria, temelia pe care s-a clădit, cum să rămână construcția, clădirea însăși — adică reconstituirea respectivului segment de trecut?!

ENIGMELE CETĂȚII ALBE

ȘTEFAN S. GOROVEI

Falsuri și ...falsificări

Istoricul construiește imaginea trecutului folosindu-se de izvoare; știrile pe care le culege din izvoare sunt pietre de temelie și pietre de zid. E de la sine înțeles că toată construcția va suferi atunci când se va dovedi că piatra — din temelie sau din zid — a fost slabă, nepotrivită aleasă or, cel mai grav, a fost doar iluzia unei pietre. O asemenea iluzie a constituit-o, de pe la mijlocul veacului trecut, celebrul document al lui „Iurg” Koriatovici, pus în circulație de B.P. Hasdeu, al cărui tată l-ar fi descoperit în arhiva unor conți polonezi; datat Bârlad, 3 iunie 1374, acest document are ca beneficiar pe panul Iacșa Litavor, loctiitor de la Cetatea Albă, răsplătit de „noi, cneazul litvan Iurg Koriatovici voievod, domn al Țării Moldovei” pentru „dreapta și credincioasa lui slujbă... și mai cu seamă

[pentru] vitejia sa în lupta cu tătarii”.

Ușor își poate imagina oricine ce veritabilă mină de aur pentru istoria Moldovei în veacul XIV a părut acest document! O mulțime de știri se culegeau din el, luminând o perioadă săracă, altminteri, în informații precise: el arăta că Cetatea Albă era încorporată Moldovei încă la 1374, condusă atunci de un loctiitor domnesc (vornic sau pârcălab), luptele cu tătarii evocate cu nominalizarea unuia din eroii lor și așa mai departe! Mai presus de toate, însă, era atestarea celui „cneaz litvan Iurg Koriatovici” ca domn al Moldovei. Numai că toate aceste reconstituirii se bazau pe o iluzie: documentul lui „Iurg” Koriatovici e un fals, e o operă a fanteziei și erudiției genialului B.P. Hasdeu, care l-a plăsmuit tocmai în scopul de a atesta, prin el, domnia celui prînt lituanian în Moldova. De ce?

O cronică lituaniană din veacul XV consemnează următoarele: „cneazul litvan Ko-

riat... a avut patru fii: cneazul Iurie, cneazul Alexandru, cneazul Constantin, cneazul Teodor. Pe cneazul Iurie l-au luat valahii să le fie domn și l-au otrăvit acolo”.

Influențat de știrea aceasta, un călător polon prin Moldova anulul 1575 a pretins că a văzut până și mormântul lui Iurie Koriatovici, „într-o mănăstire de piatră la Vaslui, la o jumătate de zi în sus de Bârlad”. Combinând aceste informații, „contaminând”, pe Iurie cu Iuga (domn al Moldovei, dar la 1399-1400!), punând la contribuție știința sa uriașă și profitând de prea puțină știință a contemporanilor săi, B.P. Hasdeu a plăsmuit actul care avea să provoace aprige discuții în lumea istoricilor români. Bănuit încă din 1903 de N. Iorga, falsul a fost dovedit în chip definitiv de P.P. Panaitescu, în 1928, și astfel un „pilon” al istoriei Cetății Albe a fost eliminat. Cu toate acestea, umbra creației lui Hasdeu mai bântuie încă... Nu e mai puțin adevărat, însă, că — în lu-

mina tuturor celor stabilite sau doar evocate până aici — o întrebare rămâne, și încă foarte tulburătoare: de ce a asociat Hasdeu numele lui *Iurie Koriatovici, cneazul lituanian* a cărui legătură cu românii a rămas la fel de obscură până în ziua de azi, cu acela al... *Cetății Albe*?

Alteori, izvorul ajunge la noi deformat până la dobândirea unei alte identități — și atunci el echivalează cu un fals. Așa s-a întâmplat cu o *inscripție* de la Cetatea Albă. Ea a fost publicată de savantul rus Murzakevici în 1848 și din ediția sa au preluat-o și istoricii români N. Iorga și I. Bogdan. Textul acestei inscripții, fără dată, în limba greacă, era (în traducere, firește!) următorul: „A luat sfârșit zidul, cu ajutorul dumnezeiesc. Coboare binecuvântarea ta, o, Iisus Hristoase, asupra celui care l-a construit”.

În 1972, un savant sovietic, Voitehovskii, a tipărit desenul unei inscripții — tocmai aceasta, de la Cetatea Albă! — desen realizat în 1819 și descoperit de el într-o arhivă. Savantul sovietic a dat o fotografie a desenului, dar nu și transcrierea textului grecesc, ci doar o traducere în... limba rusă! Din acest text, părea să rezulte că inscripția ar putea fi datată *7 septembrie 1399* și că ea ar conține numele lui „*Io Iuga*” și al unui boier *Costea*. E ușor de imaginat că și această inscripție a fost socotită, în primul moment, o mină de aur, îndemnând pe istorici să elaboreze noi „teorii”. Și iată-l pe Costea, controversatul Costea din pomelnicul mănăstirii Bistrița, misteriosul presupus părinte al Mușatinilor Petru I și Roman I, îndeplinind un rol la Cetatea Albă! Iată cele două „țări”, de Sus și de Jos, reunite datorită lui Costea! Iată-l pe Iuga vodă deja domn al Moldovei la 7 septembrie 1399 (data și împrejurările urcării sale pe tron nefiind, altminteri, cunoscute)! Și așa mai departe...

Inscripția aceasta a făcut, cum era și de așteptat, o

brazdă adâncă în încercările de reconstituire a istoriei Moldovei în veacul XIV, așa de săracă în știri exacte și substanțiale. Numai că, verificând desenul în comparație cu textul tradus în rușește și cu transcrierea grecească din 1848, am constatat fără mare greutate că savantul sovietic din 1972 pusese serios la contribuție propria sa *fantezie*: *inscripția nu are dată, nu conține numele „Iuga”, iar literele care ar forma numele „Costea” se regăsesc în compunerea unui cuvânt grecesc!*

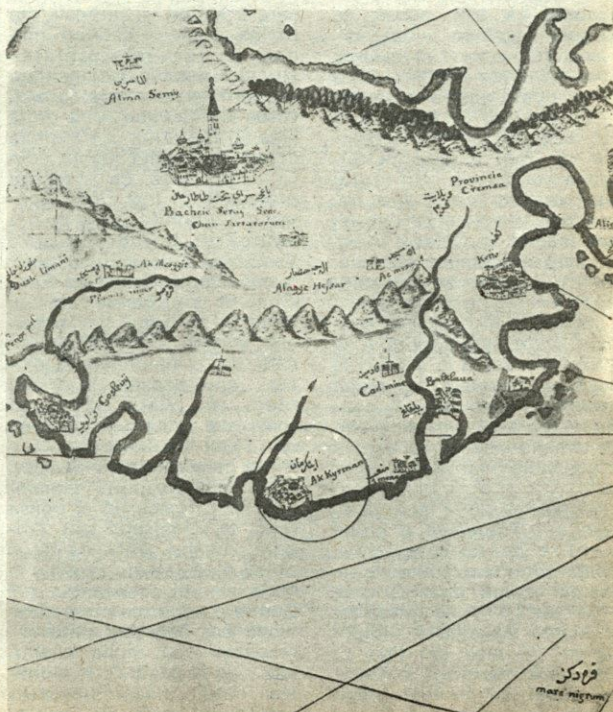
Cum a fost posibilă nașterea acestei uluitoare confuzii, care echivalează cu falsificarea (neintenționată, fără indolală) a unui izvor istoric?!

Am găsit o explicație, atunci când mi-a căzut în mână frumosul volum al unui vestit colecționar rus, contele Alexei Uvarov, tipărit la Paris în 1855. Pe urmele lui Murza-

kevici, contele Uvarov a mers la Cetatea Albă să vadă inscripția. Și iată ce scrie el: „La o mare înălțime... se află o piatră încastrată, purtând o inscripție. Poziția și legăturile dintre litere [ceea ce în epigrafie se cheamă *ligaturi* — *n.ns.*] m-au împiedicat foarte tare să iau un desen, cu atât mai mult, cu cât în tot orașul Akkerman [numele turcesc al Cetății Albe, păstrând aceeași semnificație — *n.ns.*] n-am putut să-mi procur o scară care să ajungă până la inscripție”. Desenul din 1819 — luat, înțelegem acum, cu mare greutate din cauza înălțimii la care se afla inscripția — confirmă ligaturile, dar arată și un an, scris numai cu trei semne (litere cu valoare de cifre), ceea ce permite mai multe soluții cronologice, plasând data între 1392 și 1482. În lipsa inscripției, nimic nu poate fi precizat. Iar

În p.44: inscripția de la Cetatea Albă, atribuită lui Iuga Vodă

Fragment din Ottingen-Karte, cu mențiunea Ak Kyrman (partea de jos, în cerc)

inscripția, dacă nu a fost între timp distrusă, zace, necunoscută, prin pivnița vreunui muzeu din Ucraina sau din Rusia...

Omonimia buclucașă

Între enigmaticele Cetății Albe, ultima pe care o prezintă e, de fapt, o poveste lungă și încălțată, în care s-a crezut câteva secole. Și, odată limpezită și chestiunea aceasta, specialiștii s-au găsit iarăși descumpăniți și numai cu mare greutate s-au înduplecat a crede soluția cea nouă!

Este destul de cunoscută existența, în vechea catedrală mitropolitană din Suceava, a moaștelor Sfântului Ioan — supranumit Ioan cel Nou de la Suceava. Probabil la fel de cunoscut este și faptul că aceste moaște au fost aduse în Moldova de Alexandru cel Bun și că există o mică istorie (o „viață”) a acestui sfânt și a pătimirii sale. Despre această istorie, se spune indeobște că este scrisă de Grigore Țamblac — un personaj controversat și învaluit, și el, în multe mistere. Ceea ce se poate găsi în manuale și în tratatele academice e cam aceasta: la 1402, Alexandru cel Bun a adus la Suceava moaștele Sfântului Ioan, originar din Trapezunt, martirizat vreo șapte decenii mai înainte la Cetatea Albă, iar viața și pătimirea sfântului au fost descrise de călugărul bulgaro-grec Grigore Țamblac, aflat atunci în Moldova. Cu excepția faptului că Alexandru cel Bun a adus la Suceava moaștele, tot restul este fals: sunt imagini construite pe acel gen de pietre de temelie care se vădesc, la o cercetare mai atentă, doar iluzii.

Să pornim de la locul unde Ioan din Trapezunt a primit cununa martiriului său. „Viața” sfântului, scrisă de un călugăr numit doar Grigore — și care își spune „presbiter în Marea Biserica a Moldovlahiei” — zice din titlu că Ioan „s-a martirizat în Cetatea Albă” iar în text precizează: „în așa-numita Cetate

Albă, care este la Bospor”.

Încă din vechime, această *Cetate Albă* a fost identificată de cărturarii moldoveni cu Cetatea Albă de la limanul Nistrului; se pare că la generalizarea acestei credințe a contribuit, în chip decisiv, mitropolitul Varlaam, pe vremea lui Vasile vodă Lupu (1634-1653). Câteva decenii mai târziu, Dimitrie Cantemir va consemna, în legătură cu Cetatea Albă — numită atunci, pe turcește, *Akkerman* — în celebra sa *Descriptio Moldaviae* (1716): „În vremea din urmă, a devenit foarte cunoscută prin Sfântul Ioan cel Nou, care a suferit acolo martiriul”. „Legenda, făcând de cărturari, a devenit așa de puternică, încât la Cetatea Albă se arăta, cândva, până și o fântână care ar fi avut o anume legătură cu sfântul!”

În 1971, însă, bizantinologul român Petre Ș. Năsturel a arătat — într-o comunicare ținută la Sofia, la un congres de studii sud-est europene și care a stârnit vii proteste din partea unor cercetători bulgari — că interpretarea strictă a datelor documentare nu permite concluzia că ar fi vorba de Cetatea Albă de la limanul Nistrului, ci de o altă cetate, cu nume identic, din Crimeea (ceea ce a stârnit protestele a fost, însă, ipoteza că autorul „*Vieții*” nu era călugărul bulgar Grigore Țamblac, ci un călugăr grec, numit simplu Grigore!). Principalele argumente ale lui Petre Ș. Năsturel, în limpezirea acestei confuzii provocate de o omonimie buclucașă, erau acestea: în primul rând, în „*Viața*” sfântului (păstrată într-un manuscris din 1439) se arată clar că e vorba de o cetate din Bospor, adică din Bosporul cimmerian, în Crimeea; în al doilea rând, în letopisețul său, Grigore Ureche arată de două ori că moaștele nu se aflau în Moldova, ci Alexandru cel Bun le-a adus „cu mare cheltuială sa, den țară păgână”, respectiv „cu multă cheltuială... de la păgâni”; în al treilea rând, însăși povestea martiriului arată că, pentru

aducerea moaștelor a fost trimis „un boier cu destulă oaste”.

Or, în vremea lui Alexandru cel Bun, Cetatea Albă a noastră nu se afla „în țară păgână” sau „la păgâni”! Astfel de formule nu puteau să apară, dintr-o greșeală, în letopisețul Moldovei, adică tocmai în acea carte în care de atâtea ori e pomenită Cetatea Albă ca stăpânire a domnilor Moldovei, pierdută abia la 1484! Moaștele au fost, deci, *cumpărate* de Alexandru vodă (peste două veacuri și vreun sfert, tot așa va proceda Vasile vodă Lupu, cu moaștele Sfintei Paraschiva) și pentru aducerea lor s-a trimis un detașament militar — de-ar fi fost vorba de cetatea de la limanul Nistrului, n-ar fi fost nevoie de acea „destulă oaste”...

În fine, hărțile vechi arată că, în adevăr, în sudul Crimeii a existat o cetate care s-a numit Cetatea Albă: de pildă, așa-numita *Ottingen-Karte*, datând din veacul XVII, dă acestei fortificații exact același nume ca și celelea de la limanul Nistrului — *Ak Kyrman*, adică Cetatea Albă.

Pentru orice cercetător de bună credință și cu spirit critic, probele acestea ar fi fost arhif suficiente pentru ca „tradiția” martirizării Sfântului Ioan cel Nou la Cetatea Albă a noastră să fie definitiv abandonată și, odată cu ea, toate teoriile construite pe acest detaliu (sau în ansamblul cărora lui i s-a acordat o anumită pondere). Cu toate acestea, inerția care stăpânește uneori spiritele istoricilor (mai cu seamă ale celor puțin obișnuți cu critica textelor) a făcut ca demonstrația impecabilă a lui Petre Ș. Năsturel să fie respinsă multă vreme, în virtutea acelei comodități de gândire care preferă formule ca „se știe că...” ori „noi știm că...”. Pentru că, în adevăr, clișeele și șabloanele, imaginile gata construite și care, în plus, se pot regăsi în operele unor mari maeștri, ale unor pontifi ai științei istorice, sunt întotdeauna mai comode, decât acea ati-

țitudine flexibilă și circum-spectă, gata să accepte spre discuție orice propunere de revizuire — atitudine pe care doar o bună cunoaștere și înțelegere a izvoarelor, în litere și mai ales în spiritul lor, împreună cu smerenia în fața limitelor implacabile ale cunoașterii istorice în general, o poate aduce. Așa se face că abia în vremea din urmă breasla istoricilor a acceptat (oarecum scrâșnind din dinți...) că acum două decenii dreptatea a fost de partea lui Petre Ț. Năsturel: Cetatea Albă a noastră trebuie să se lipească de „gloria” de a fi fost locul martirizării Sfântului Ioan cel Nou.

Se desprinde vreo învățătură din această trecere în revistă a enigmatelor („enigmatelor”?!) Cetății Albe? Fără îndoială, și nu una singură! Ceea ce poate fi, însă, lucrul cel mai important pentru toți cei ce iubesc istoria dar sunt străini de laboratoriu în care lucrează istoricii e, fără îndoială, înfățișarea *capcanelor* întâmpinate de slujitorii Muzei Clio pe drumul străbătut de ei întru căutarea adevărului. Iar aceste capcane sunt atât de ordin obiectiv, ținând de cantitatea și calitatea materialului documentar, cât și de ordin subiectiv: asupra acestora din urmă avertiza, în chip global, istoricul francez Henri-Irénée Marrou, atunci când, cu tristețe, scria despre „inconștiența cu adevărat vinovată a prea multor istorici în privința serviciilor care li mitează fecunditatea muncii istorice”.

De aceea, nu cred că poate exista un epilog mai potrivit pentru această incursiune în lumea enigmatelor și a capcanelor cercetării istorice, decât cuvintele, de acum nouă decenii, ale istoricului și slavistului român Ion Bogdan: „în istoriografie, mai mult decât în orice altă știință, erorile sunt greu de evitat; ca să ajungi, însă, la adevăr, trebuie să ai curajul de a le săvârși și dorința statornică de a le îndrepta”. ■

• CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

DUPĂ LASCAUX, COSQUER

Din septembrie 1940, când patru adolescenți au descoperit fortuit celebra grădă cu picturi rupestre de la Lascaux (în Dordogne, Franța), nici o altă peșteră de aceeași vechime nu a mai făcut atâta valvă în lumea istoricilor ca aceea din golful Sormiou, lângă Marsilia, recent clasată de Ministerul francez al culturii monument istoric. Ea va purta numele descoperitorului, Henri Cosquer, un scafandru profesionist, pasionat de explorări, care a coborât prima oară în peșteră în anul 1985, scufundându-se la aproape 40 metri la poalele falezei, singurul acces spre ea. Doi scufundători au plătit cu viața aventura de a pătrunde în această grădă, scrie revista *Historama* din ianuarie 1993. Atunci, în 1985, Cosquer nu a văzut picturile care decorau pereții, iar ulterior vizitele sale s-au redus din cauza dificultăților scufundării, cu atât mai mult în condiții meteorologice nefavorabile.

Abia în iulie 1991, scafandru la remarcat amprenta unei mâini pictate pe o stalactită și, revenit cu o sursă de lumină puternică, a văzut întregul bestiar al sanctuarelor paleoliticului superior (respectiv al grotelor de la Lascaux, Niaux, Pech-Merle (*Magazin istoric*, nr. 11/1973), pictat pe pereți și pe tavan.

Recent, în editura franceză „Solar” a apărut lucrarea *La Grotte Cosquer, plongée dans la préhistoire* (Grotta Cosquer, scufundare în preistorie), semnată chiar de descoperitorul ei.

Până acum nu s-au mai identificat grote pictate din paleolitic în această zonă de pe coasta mediteraneană a Franței. Celelalte se afla în sud-vestul țării, în Dordogne și Pirinei. Din relatarile lui Henri Cosquer aflăm că peștera are o sală vastă, de circa 50 m/60 m, cu pereții acoperiți cu gravuri și picturi, urmata de o alta, înaltă de 3 m, ce nu pare a fi decorată. Se pot recunoaște cai, capre negre, bizoni, mufloni, un cerb, o felină, trei păsări — ce ar putea fi pinguini — poate chiar o focă, apoi câteva semne geometrice și palme negre și roșii, executate după cunoscuta tehnică a șablonului: în jurul palmei așezate pe perete se pulveriza pigment conținut în gura sau într-o trestie.

Picturile datează de acum 20 000 ani, în vreme ce Lascaux — cu reprezentările ei — coboară la 17 000 ani, iar Niaux la 12 000-10 000 ani. Executată cu carbon 14, această primă estimare plasează deci grotă de lângă Marsilia pe primul loc în Europa ca vechime.

Specialiștii au emis câteva supoziții — precizează în continuare Françoise Lescot în revista *L'Histoire* nr. 152 — și despre mediul din jurul peșterii. Pe atunci, oamenii ajungeau la ea pe uscat, cu piciorul. Marea era la peste 10 km, la 100-120 m sub nivelul ei actual. Prezența pinguinilor și muflonilor — dacă se confirmă — se explică printr-un climat comparabil celui de azi din țările scandinave. Marea era rece, iar faleza, sub care era situată intrarea în grădă, era înconjurată de stepă.

Foarte originală — pentru arta paleoliticului superior căreia îi aparțin picturile — este maniera de reprezentare a bizonilor — trei sferturi din față, nu profil, ceea ce face vizibil ambii ochi ai animalului.

Specialiștii se află încă în fața multor semne de întrebare, de pildă: ansamblul este omogen, aparține unei singure perioade sau mai multor generații de artiști care au lucrat la el? Grotă a fost decorată o singură dată sau în etape? De la descoperirea peșterii Lascaux, se știe că orice incursiune prelungită a omului în asemenea grote pune în pericol fragilul mediu subteran: crește procentul de gaz carbonic emanat prin respirație, se introduc microorganisme etc.

Echilibrul stabilit între umiditatea de mare și circulația aerului provenind de la fisurile din rocă ar fi grav perturbat în grotă Cosquer, dacă s-ar decide deschiderea unui acces terestru, ceea ce ar duce la dispariția picturilor și gravurilor cele mai fragile.

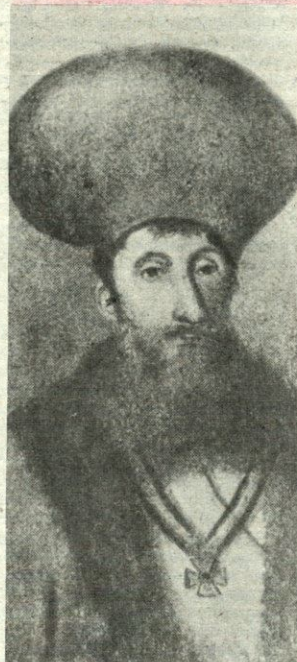
F.D.

„Deosebirea între niamurile lumii după cel întâi cuvânt fiind legea închinării, limba voroaiei și depărtarea lăcuinții, iar după al doilea portul, obiceiurile și stăpânirea — nici una din aceste nu să văd mijlocind [deosebind] între valahi și între moldoveni; stăpânirile cari după vreme s-au isplătit [au avut] intru adevăr a sămăna gâlceviri și neînvoiele curând au înțeles că elementurile începătoare fiind tot unele, niamurile aceste nu pot veni în dezbinari“.

Astfel consemna, în urmă cu peste 170 ani, temeiurile unității românești unul dintre cărturarii și oamenii politici de frunte ai țării din primele decenii ale veacului trecut — marele logofăt Costache Conachi. Această însemnare — aflată pe o foale răzleață și publicată în 1909 de G.T. Kirileanu, în revista *Convorbiri literare* — a fost scrisă în perioada când C. Conachi lucra în cadrul comisiei de redactare a Regulamentului organic și era membru al Sfatului Administrativ, care a alcătuit întâia convenție vamală între Moldova și Muntenia. Sublinierea comunității de limbă, obiceiuri, credințe ale poporului nostru l-a folosit, desigur, la argumentarea unității românești, de-o parte și de alta a Milcovului, graniță arbitrară, care nicio dată n-a despărțit efectiv frații din cele două Principate. O spune de altfel chiar Conachi, care notează că hotarul dintre Principate nu constituia decât „niște sămne pe fața pământului, precum ar fi un prost gard între doi lăcultori vecini. Mărginenii unei părți cu o alta nu s-au socotit decât ca niște familii a unele și aceștie relighii, graiu, lăcuință, port, obiceiul și stăpâniri. Iai [ei] nu au fost oprit[i] de împărțășiri între dânsii, fleă prin inrudiri, fleă prin agiutoririle ce un pământ către altul făgăduia în trebuințele încât și căutările și toate cele dintre dânsii trebuincioase — vânzări, vite, pâine, lemne, treceri la coasă, la arat, chirile și în orice altă între dânsii agiutoriri — nu numai oprite, ce nici lovite de plăți de vamă nu au fost“.

Înainte de-a urmări și alte momente din activitatea acestui mare boier patriot — evocată, de altfel, și într-un alt articol apărut în nr. 2/1979 al revistei — să răsfoim câteva file din cronica familiei sale, una dintre vechile familii boierești românești.

FILE DE CRONICĂ:

FAMILIA CONACHI

PAUL PĂLTĂNEA

Uricul de la Ștefan cel Mare

Neamul Conăcheștilor se trăgea dintr-o familie de răzeși, *Goescu*, din satul Ștoborenii, județul Vaslui care, cu timpul, au ajuns să dețină diferite funcții publice și să-și sporească averile. La sfârșitul sec. XVI, Todosia, nepoata unui *Ion Goescu*, vindea o săliște pe care, se menționează în actul respectiv, o avusese bunicul ei din „uricul lui Ștefan voievod“, deci încă din timpul lui Ștefan cel Mare.

Potrivit spiței genealogice întocmită prin 1825 de Costache Conachi, cel mai îndepărtat strămoș atestat documentar este *Golăe Goescu*, care, la 2 septembrie 1641, cumpără părți ale satului Tălăbești (de pe teritoriul actualei comune Tudor Vladimirescu, jud. Galați). Spre sfârșitul celei de-a treia domnii a lui Dumitrașco Cantacuzino (1673; 1674-1675; 1684-1685), era vătav, apoi a ajuns aprod în târgul Folești (com. Soilești, jud. Vaslui), unde avea și proprietăți. Domnitorul Constantin Cantemir (1685-1693) l-a numit vornic de poartă sau, cum se mai numea, vornic de gloată, având sarcina de a ordona în fața porții domnești jalbele pentru judecată, rezolvându-le pe cele mărunte, cum erau socotite plângerile oamenilor din popor.

Angheluță Golăe, fiul său, care semna „Angheluță de Galați“, se îndeletnicea probabil cu negustoria. Se stabilise în Galați, unde a cumpărat un loc de casă în 1662. În documente este menționat până în ianuarie 1693. A avut un fiu, *Constantin comisul* — primul membru al familiei care a folosit și numele de *Conachi*. Și-a început activitatea publică, probabil, în timpul primei domnii a lui Mihai Racoviță (1703-1705), pe care l-a slujit cu credință și în celelalte două domnii (1707-1709, 1715-1726), fiind răsplătit de acesta, în decem-

brie 1716, cu „o bucată de loc din locul nostru drept domnesc ce au rămas în Braniște” (lângă Iași).

În 1717 era agă și în timpul năvalei trupelor austriece în Iași a fost jefuită și casa sa. Și-a sporit averile cu proprietăți în Iași, Bărgăoani (Neamț) și Nănești (Tecuci). În martie 1720 îl întâlnim ca mare comis. S-a stins din viață în prima jumătate a anului 1742. A fost căsătorit de două ori, mai întâi cu o fată a lui Ioniță Tălăbescu, vărul cronicarului Miron Costin, și, apoi, cu fata marelui vornic Vasile Costache (*Magazin istoric*, nr. 3/1987), cu care a avut doi băieți, Ioan și Constantin.

Despre Ioan Conachi se știe doar, din însemnările logofătului Costache Conachi, că a fost ucis de niște turci „laji” la „gura Văii Oaiei, din gios de târgul Tecucului”. Constantin (Costache) Conachi, fratele său, era, la moartea tatălui, postelnicel, fiind numit apoi mare căpitan al ținutului Tecuci. Avea bune cunoștințe ingineresti, fiind solicitat adeseori la hotărânicia unor moșii. În domnia lui Grigore Callimachi (1761-1764), a intrat în Divanul Domnesc. La 1 iulie 1762 semna un document ca mare paharnic, numărându-se între boierii de vază ai țării. În această calitate a făcut parte din delegația boierilor moldoveni ce a asistat la negocierile de pace dintre ruși și otomani, care au început la Focșani la 7 august 1772, la capătul războiului ruso-turc declanșat în 1668. După cum se știe, delegațiile Munteniei și Moldovei la aceste tratative de pace au prezentat delegaților străini doleanțe privind restituirea vechilor drepturi ale Principatelor, arătând că acestea „au stătut totdeauna slobode sub domniilor lor pămanțeni” (*Magazin istoric*, nr. 7/1977).

Pentru activitatea sa deosebită, Grigore III Ghica (1764-1767, 1774-1777) l-a

numit mare vornic. S-a stins din viață în 1779, lăsând în urma sa trei copii: Manolache, Gavril și Constantin.

Manolache Conachi a parcurs și el treptele înalțelor dregătorii. În iunie 1777 semna „fost mare stolnic” și era ispravnic al ținutului Tecuci împreună cu Costin Negre, bunicul lui Costache Negri. (*Magazin istoric*, nr. 11, 12/1985, 3/1986). În anul următor, avea aceeași dregătorie în ținutul Tutova. Îndeplinindu-și cu sârguință îndatoririle, a fost ridicat la rangul de ban. Sub Alexandru Ipsilanti (1786-1788) era din nou ispravnic al ținutului Tutova, iar peste câțiva ani a fost numit vornic de aprozi și, apoi, mare vornic al Țării de Jos. Era un boier cu dragoste de carte, care a adunat la moșia sa Țigănești (com. Munteni, jud. Galați) dascăli pricepuți pentru învățătura copiilor.

A fost și el căsătorit de două ori. Mai întâi, cu Ileana, fiica lui Constantin (Dinu) Cantacuzino, venit din Țara Românească, cu care a avut trei copii: Catrina, Ileana-Todosica, măritată cu poetul Alexandru Beldiman, și Alexandru-Costache, viitorul poet și mare logofăt. Din a doua căsătorie, cu Safta, fiica marelui vornic Constantin Sturdza, a rezultat o fată, Maria. Manolache Costachi s-a stins din viață la 7 martie 1803 și a fost înmormântat la Iași.

Fratele său, Gavril Conachi, a intrat și el de tânăr în rândurile marilor boieri. În 1780 avea rangul de mare stolnic, fiind „boier mare și cu nume”, după cum îi scria cineva. Peste doi ani, în 1782, era ispravnic de Tutova. Fiind, ca și fratele său, un hotarnic priceput, a umblat, trimis cu porunci domnești, prin mai toată țara spre a rezolva multe litigii privind delimitarea moșiiilor.

Spre sfârșitul anului 1800, a fost numit mare vornic al Țării de Sus, în care calitate a strâns oșteni pe care i-a trimis domnitorului muntean Alexandru Moruzi (1793-1796, 1799-1801) să-l

sprjinie împotriva jafurilor întreprinse de Pasvantogliu (*Magazin istoric*, nr. 11/1985). A primit și alte însărcinări în 1806-1807 — între care și aceea de a asigura aprovizionarea armatei rușești de ocupație în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812.

Ca și fratele său Manolache, era iubitor de carte și cultură, contribuind la răspândirea ideilor progresiste în societatea vremii sale. Între altele, în 1796, plătea 53 lei aur „pentru cărți ce au venit de la Viena”. S-a căsătorit cu Măriuța, fiica lui Manolache Costache, stolnic. Au avut trei feciori, Ioanichie, Costache — care a făcut studii la Budapesta și Jena —, și trei fete, Nastasia, Ileana și Catrina.

Demnitate și patriotism

Dintre membrii familiei Conachi cel care s-a afirmat în cel mai înalt grad în viața publică și culturală a primelor decenii din secolul trecut a fost Alexandru-Costache, fiul lui Manolache. Născut la 14 septembrie 1778 în satul Țigănești, el a urmat școala cu dascăli tocmiti de tatăl său, printre care și francezul Flury, un refugiat cu convingeri republicane. A frecventat apoi și cursurile școlii domnești din Iași, în 1792. În 1803, la vârsta de 25 ani, era de pe-acum comis și se ocupa, cu destoinicie, ca și tatăl și unchiul său, cu hotărânicie, îndeletnicire pe care n-a părăsit-o până la bătrânețe, fiind nu numai o bună sursă de câștig, dar oferindu-i și prilejul de a colinda și cunoaște întreg cuprinsul țării. Își formase, de asemenea, o bună cultură, cunoscând bine limbile franceză, greacă, turcă și slavonă.

Carierea sa publică l-a adus, în 1813, în funcția de agă al orașului Iași, iar în 1815 în aceea de ispravnic de Tecuci. Peste doi ani, a fost ales „vornic al poliției” sau „vornic al obștii” din Iași, având

¹ Lazi — negustori otomani din Asia Mică, ce făceau comerț în țările noastre.

atribuții atât administrative, cât și judecătorești. Probabil că tot acum a început să lucreze, din însărcinarea domnitorului Scarlat Callimachi (1806, 1807-1810, fără a ocupa efectiv tronul, 1812-1819), alături de alți dregători și cărturari, la strângerea tuturor legilor Moldovei, în vederea alcătuirii *Codului Callimachi* (lași, 1816-1817).

În timpul evenimentelor din 1821 — după ce încercase, inițial, să-i convingă pe boieri despre „pricinile nestrămutării di pi loc”, deci de a nu părăsi țara — de teama eteriștilor care prădau satele moldovenești, Conachi, împreună cu alți boieri, s-a refugiat la Chișinău, unde a rămas până în martie 1823. Întors la Iași, a intrat iar în frământările politice ale vremii, susținând domnia pământească a lui Ioniță Sandu Sturdza (1822-1828), prin care după un veac de dominație fanariotă se restabiea guvernarea pământească. Pentru zelul și capacitățile sale deosebite, a fost numit șeful Marii Postelnicii (Departamentul afacerilor străine ale statului), preocupându-se, în mod special, de curmarea abuzurilor săvârșite de supușii străini, mai ales cei austrieci, care, sub protecția consulilor statelor respective, se sustrăgeau de la respectarea legilor țării.

În urma izbucnirii războiului ruso-turc din 1828-1829, instaurându-se o nouă ocupație militară taristă în principate, Costache Conachi a fost desemnat să facă parte din comisia de redactare a Regulamentului organic, pentru „gătirea a unor legiuri mai împlinitoare”. Pătruns de conștiința unității românilor, lucrând — după cum recunoșteau chiar autoritățile — „cu zel și deosebire”, Costache Conachi a luptat pentru introducerea în acest Regulament a unor prevederi și dispoziții vizând realizarea unirii, pe cale administrativă, politică, economică etc. Credința sa în necesitatea coordonării acțiunilor în Moldova și Muntenia vizând unirea era împărtășită și într-o scrisoare

către mitropolitul Veniamin Costache, la 13 ianuarie 1837, când recomanda folosirea aceluiași mijloc educațional de-o parte și de alta a Milcovului, deoarece „ar fi o mare greșală politicească de a se lua altă marșă [tentă, drum] spre luminare aice în Moldova și alta în soția ei Valahia, când tot cuvântul cere a ne strânge și a ne apropia în grai și în pravile”.

Ca mare logofăt (ministru de justiție), între 1831 și 1833, a acționat pentru respectarea drepturilor și legilor țării, protestând, de pildă, în ianuarie 1832, împotriva unor măsuri abuzive ale generalului Mircovici privind achiziționarea de cereale la prețuri ce favorizau administrația rusă. A intrat chiar în cursa pentru domnie, fiind însă ales Mihai Sturdza (1834-1849).

Mare boier, posesor al unei averi importante, deținând funcții de mare răspundere în conducerea treburilor statului, Costache Conachi a fost, totodată, un neobosit luptător pentru propagarea culturală a poporului român, pentru dezvoltarea limbii și scrisului românesc. Este autorul a numeroase poezii, care au circulat în manuscris în tot spațiul românesc, contribuind astfel, și pe această cale, la întărirea unității culturale, premegătoare realizării celei politice. A alcătuit, de asemenea, câteva încercări dramatice, traducând, totodată, opere importante ale literaturii universale, între care scrieri ale cărturarului iluminist francez Voltaire și ale poetului englez Alexander

Pope. Activitatea sa culturală a marcat întreaga perioadă de început a literaturii române moderne, iar atitudinea de prețuire a limbii și culturii naționale, într-o vreme când majoritatea marii boierimi vorbea și scria grecește ori franțuzește, îl situează printre cei mai luminați cărturari români din prima jumătate a secolului trecut, precursori ai istoricului act al Unirii din 1859.

S-a stins din viață la 4 februarie 1849, fiind înmormântat la moșia familiei de la Ti-gănești.

Fiica sa, *Ecaterina Cocuța*, ultima descendentă în linie dreaptă a neamului Conachi, a avut și ea un rol consemnat de istorie în realizarea Unirii din 1859. Căsătorită cu Nicolae Vogoride, care a ajuns caimacam al Moldovei în 1857-1858, ea nu a ezitat să denunțe politica antiunionistă a soțului ei, care falsificase alegerile pentru Adunarea ad-hoc a Moldovei (*Magazin istoric*, nr. 1/1974, 5/1975). Prin contribuția ei, poate, cele 17 scrisori secrete ale lui Vogoride din perioada 3 aprilie-20 mai 1857 au ajuns în mâinile unioniștilor, fiind astfel demascate intrigile caimacamului.

În tradițiile familiei, fiica marelui logofăt Costache Conachi înscrisese încă o pagină de demnitate și patriotism, așa cum făcuseră, la vremea lor și cu puterile lor, toți înaintașii săi, care au slujit cu cinste și sentimentul datoriei rosturile vieții noastre naționale. ■

Noul... Noul... Noul

Clădirea fostului muzeu al mișcării revoluționare din Polonia va adăposti o colecție de 400 tablouri — între care pânze semnate de Murillo, Goya, Rembrandt, Rubens, Dürer, Titian, Veronese și Caravaggio. După cum aflăm din ziarul *International Herald Tribune*, donația a fost făcută de Zbigniew-Karol Porczynski, un inginer de 71 ani, fost luptător în rezistență, care după război a fugit din țară.

SEMIT — DIN ISTORIA

UNUI CUVÂNT

MIREILLE HADAS-LEBEL

Cuvântul semit a fost creat în 1781 de către un specialist german în limbile slave, August Ludwig Schlözer. El lucra la un studiu despre caldeeni și și-a imaginat o vreme îndepărtată, când „de la Mediterana până la Eufrat și din Mesopotamia până în Arabia nu domnea decât o singură limbă”. Și a dedus că atunci „sirienii, babilonienii, evreii și arabii nu erau decât un singur popor”. Termenul „semitic” — pe care Schlözer îl folosește în textul său ca pe un neologism — apare la sfârșitul secolului XVIII pentru a desemna un grup de limbi a căror înrudire, era cunoscută de multă vreme (ebraica, aramaica, araba și gheza, etiopiana clasică, și pe care cei mai mulți savanți le numeau încă „limbi orientale”, în absența unei denumiri mai precise¹).

Cum în universitățile germane studiile despre Orientul antic nu erau încă separate de teologie, Schlözer a căutat noul termen în capitolul X al *Genezei*. De fapt, în 1795, Eichhorn, specializat în studiile biblice, se autoproclama drept adevăratul creator al termenului semit, înaintea lui Schlözer. În orice caz, noul cuvânt era derivat din Sem, fiul mai mare al lui Noe, moșul lui Eber, strămoșul eponim al evreilor, cât și al lui Aram și al altor personaje ale căror nume corespund mai multor regate din Arabia. Textul biblic se încheia:

¹ În *Micul dicționar enciclopedic* găsim următoarea definiție: semit = grup de popoare din sud-vestul Asiei și din nordul și estul Africii, având aceeași origine etnică și vorbind limbi înrudite. Iar la limbi semitice = ramură a familiei de limbi hamito-semitice cuprinzând semita orientală (akadiana) și occidentală (grupul din nord: canaaneana, feniciană, ebraică, aramaică, siriacă; grupul din sud: araba, etiopiană). Textul de mai sus îl reproducem după revista franceză *L'Histoire*.

Agar alungat de Abraham, tablou de Horace Vernet, pictor francez din prima jumătate a sec. XIX. Potrivit tradiției, Abraham a fost și strămoșul arabilor, prin Ismail, fiul făcut cu concubina sa Agar, și al evreilor, prin Isaac, copilul pe care l-a avut cu cea de a doua soție, Sara

„Aceștia sunt fiii lui Sem, potrivit familiilor și limbilor lor”. Respectiv limbii nu corespondeau, desigur, toate celor deja clasate în familia „semitică”, dar erau în suficientă măsură reprezentate în acest pasaj biblic pentru a se cădea de acord asupra unei terminologii comode.

Un neologism cu aplicare esențialmente lingvistică era tocmai lansat în lumea savantă. Cum a ieșit el din cercul strâmt căruia îi fusese destinat pentru a se răspândi în public, cu consecințele pe care le știm? Rămâne încă de cercetat. Va trebui să se țină cont de extraordinara admirație care se manifesta în Germania romantică pentru o altă zonă a Orientului, India.

Indomania germană face din India leagănul tuturor limbilor și al gândirii. Descoperirea, la sfârșitul secolului XVIII, a înruditii dintre principalele limbi ale Europei și sanscrită pare să confirme, printr-o uimitoare inducție a limbii în „rasă” — noțiune tot mai în vogă în secolul XIX —, că celții și germanii cu părul blond și ochii albaștri sunt frații de sânge ai celorlalte „frumoase popoare” — expresia îi aparține lui Gottfried Herder! — de pe malurile Indului, cu părul și ochii negri ca smoala.

Delirul indoman s-a epuizat, până la urmă, dar el a îndeplinit o funcție esențială în mentalitatea germană: a „îndepărtat componenta evreiască din tradiția occidentală”. Sanscrita s-a substituit ebraică ca limbă a originilor, iar India a devenit mama Orientului biblic. În noua familie reconstituită, s-a stabilit o „înrudire electivă” între India și Germania, având drept corolar, mai mult sau mai puțin limpede mărturisit, o excludere electivă: cea a evreului. Literatura roman-

tică germană — inclusiv filozofii — duce mai departe cele mai rele prejudecăți anterioare, cărora li se alătură teroarea provocată de emanciparea evreilor. Se naște teama de apariția unei națiuni în sânul națiunii și se vorbește curând despre „rasa semită”, opusă „rasei indo-europene” sau „rasei”.

De-a lungul primei jumătăți a secolului XIX, Franța a fost un elev docil al Germaniei. Wilhelm Schlegel i-a inspirat doamnei de Stael *Despre Germania* (1813). François Guizot a scris în ale sale *Memorii pentru a servi istoriei epocii mele*: „din vremea când trăiam la Paris, filozofia și literatura germană au fost obiectele favorite de studiu”².

Ernest Renan — cel care exclama: „Germania! Germania! Herder, Goethe, Kant, trebuie palmuiți acești proști de francezi” — este autorul unei *Istории generale a limbilor semite*, tipărită în 1855, dar deja redactată în 1847. Lucrarea sa — bazată în exclusivitate pe rezultatele filologilor germani — analizează în prima parte „rasa semită”, opusă celei indo-europene. Concluzia lui: „Sunt deci primul care recunoaște că rasa semită, comparată cu cea indo-europeană, reprezintă realmente o combinație inferioară a naturii umane”. Semiților le-ar lipsi spiritul: filozofic și cel științific, curiozitatea, sentimentul nuanțelor, cel al artelor plastice, al epocii, al civilizației („pe care îl dăm noi acestui cuvânt”).

² Filozof și scriitor francez (1823-1892). A învățat ebraica și a fost pasionat de studiile biblice. Teza de doctorat a avut ca subiect *Averoes și averoismul*. În 1860 a fost însărcinat cu o misiune arheologică în Fenicia, ocazie cu care a vizitat și Locurile Sfinte. La întoarcerea la Paris a primit o catedră de ebraică la Collège de France. Considerându-l pe Iisus un om doar, a scandalizat mediile creștine, fiind obligat să își suspende cursul. Dar cartea sa despre viața lui Iisus a avut un mare succes la public. Din 1878 a fost primit la Academia franceză.

al moralității, cât și capacitățile militare. În concluzie, „rasa semită se recunoaște aproape în exclusivitate după caracterele negative... Asemenea acelor naturi puțin fecunde care, după o copilărie grațioasă nu ajung decât la o virilitate mediocră, națiunile semite și-au atins desăvârșirea la prima vârstă și nu mai au vreun rol de jucat la vârsta matură”. Probabil jenat de reacția unor colegi evrei față de forma lucrării din 1847, în prefața din 1855, Renan preciza că mulți dintre „israeliți nu au nimic din caracterul semit și sunt doar oameni moderni, antrenați și asimilați de această forță, superioară raselor... care se numesc civilizație”.

Semitismul este deci pentru Renan o țară, motiv pentru care în lucrarea sa despre istoria creștinismului caută să înlăture orice urmă din creștinism, „religia ariană prin excelență”.

Iată deci cum bunul, dulcele Renan a contribuit la difuzarea unei anume orori a iudaismului cu numele de „semitism”. Anti-iudaismul clasic putea reclama acum o acoperire științifică. Ce putea fi mai bun pentru a lupta contra efectelor perverse ale emancipării decât să demonstrezi inferioritatea rasei alogene ce viza în mod imprudent egalitatea cu poporul de stăpâni? În 1879 se naștea un nou cuvânt, „antisemitism”, sub pana pamfletarului german Wilhelm Marr, care a creat o „ligă antisemită”. Acest cuvânt ar fi trebuit — ca moștenitor al clasificării lingvistice care a produs termenul „semit” — să desemneze ostilitatea față de asirieni, babilonieni, arameeni, vechii evrei, fenicieni, etiopieni sau arabi. În realitate, el desemna ura față de evreu. ■

Traducere de
Victor ANGHELESCU

¹ Filozof iluminist, critic literar și scriitor, ce a trăit între 1744-1803. Autor al unuia dintre primele sinteze despre istoria civilizației mondiale axată pe ideea progresului. Astăzi, un premiu internațional — decernat și pentru oameni de cultură români — îi poartă numele.

1946. Dialog epistolar

G.T. Kirileanu – principesa Ileana

La Palatul Regal, G.T. Kirileanu (1872-1960; Magazin istoric, nr. 10-12/1990, 1-4/1991, 6-12/1992, 1/1993) a fost nu numai bibliotecar și sfetnic apropiat al regilor Carol I și Ferdinand, dar și un apreciat pedagog și educator, având ca eleve pe principesele Maria și Ileana. Vocația de profesor și-a descoperit-o, așa cum singur notează, în anii de „restrângere a posturilor și a deselor epurări”, când a fost nevoit, pentru a-și menține existența, să predea istoria, dreptul roman, geografia, limba și istoria literaturii române și alte discipline unor elevi aparținând celor mai prestigioase familii din România: Lahovari, Caradja, Cantacuzino, Singurov, Bogdan, Lalu ș.a.

După numirea sa, la propunerea lui Louis Basset, secretarul regelui Carol I, mai întâi la biroul de petiții din cadrul Cancelariei Casei Regale și apoi ca bibliotecar, G.T. Kirileanu a fost angajat și ca profesor la Palatul Știrbei din Buftea, având ca eleve pe cele mai mici dintre fiicele printului Barbu Știrbei

— ministru al Domeniilor. În anii care au urmat, la propunerea protectorului său, regele Ferdinand I i-a încredințat educarea principeselor Maria, viitoarea regină a Iugoslaviei și Ileana, care mai târziu, ajunsă în S.U.A., s-a călugărit, primind numele de Maica Alexandra. Așa cum rezultă din corespondența lui G.T. Kirileanu cu G. Vâlsan din anii 1924-1925 și din însemnările zilnice ale cărturarului, profesorul era mândru de fostele lui eleve. Până în 1930, când G.T. Kirileanu a fost îndepărtat de la Palat, el s-a aflat în permanență în preajma printesei Ileana, atât la Cotroceni și Sinaia, cât și la Castelul Bran, proprietate a reginei Maria, donat de locuitorii orașului Brașov, la 1 decembrie 1920. De fapt, după 1930, regina Maria, împreună cu prințul Nicolae și principesa Ileana au stat mai mult la Castelul regal din Bran, dată fiind atitudinea ostilă a lui Carol al II-lea față de mama sa.

După moartea reginei Maria, principesa Ileana, căsătorită fiind, a locuit mult timp aici, aducându-și, în timpul celui de-al doilea război, o contribuție de seamă la alinarea durerilor răniților de pe front și atenuarea foametei populației din împrejurimile Branului. De pe urma binefacțiilor sale, s-au bucurat și unii locuitori ai orașului Pia-

Bran, 1946: principesa Ileana, împreună cu copiii - Ștefan (n. 1932), Maria-Ileana (1933), Alexandra (1935), Dominic (1937), Maria-Magdalena (1939), Elisabeta (1942)

tra Neamț, refugiați în timpul războiului pe acele meleaguri. Terminându-se războiul și „oamenii întorcându-se la casele lor”, G.T. Kirileanu, prin intermediul acestora, a aflat despre prezența fostei sale eleve la Castelul Bran și modul ei umanitar de comportare cu oamenii din popor.

În aceste condiții, la 17 februarie 1946, i-a scris principesei, amintindu-i de anii petrecuți la Casa Regală și despre lecțiile de istorie și geografie a României, ținute la Cotro-

ceni, elogiindu-i, în același timp, faptele bune pline de omenie față de cei aflați în nevoi, unele dintre ele prelungindu-se până la el, la Piatra Neamț. Mișcată de cuvintele fostului ei profesor, principesa i-a răspuns la 4 martie 1946.

Să urmărim, așadar, acest dialog epistolar din urmă cu aproape cinci decenii.

C. PRANGATI,
Decebal T. KIRILEANU

„Piatra Neamț,
17 februarie 1946

Măria Ta,
Scumpă și binefăcătoare a celor necăjiți!

Cu toate că de la plecarea mea cam silită din serviciul ce-l aveam la Casa Regală nu v-am mai dat semn de viață, cu gândul am fost deseori la Măria Ta, căci în odații Si-hăstriei mele privesc zilnic chipul din acele fericite vremi când citeam împreună la Palatul Cotroceni istoria și geografia României — pe care fotografie ai scris aceste cuvinte: «Eu la lecția lui Moș Ghiță; între noi când sunt plictisită din când în când... 16 mai, 1927».

Zămbesc și acum amintindu-mi că nu vă împăcați cu cuvintele cronicarului Miron Costin *că nu-s vremile sub cârma omului, ci bietul om sub vreme* — Cred că în apocaliptice zile ce mi-a fost dat să trăiesc în ultimul război prăpăstios, după toate câte le îndurăm, cred că dați dreptate înțeleptului și pățitului cronicar moldovean...

De la refugiații prieteni: adăpostiți în regiunea Branului am aflat despre activitatea ce desfășurați pentru alinarea suferințelor și a lipsurilor de tot felul. Vă puteți închipui cât a fost de mișcat sufletul meu amărât văzând că ați întins mâna de ajutor până la mine care fiind numit moș acum 20 de ani, acum la vârsta de 74 ani, sunt răsmoș! O duc greu pentru că, murind acum 20 de ani un frate al meu fără avere, a trebuit să îngrijesc eu de văduva lui și de cei patru mici orfani. Până la război îmi ajungea pensia, dar de când cu nebuna scumpete nu mai pot face

față nevoilor. Noroc de câțiva prieteni binevoitori de aici și de la București, între care prințul Barbu Știrbei și d-na Maria Costinescu, că am putut avea lemn de foc iarna asta! Dumnezeu știe ce ne mai așteaptă!...

Adânc recunoscător pentru marele ajutor ce ați binevoit a-mi acorda, rog pe Dumnezeu să vă apere și să vă dăruiască sănătate și tot binele tuturor familiilor, având numai bucurii din partea scumpelor odrasle, pe care sperăm că le veți aduce odată să vadă Bicazul și Valea Bistriței, unde ați petrecut cu scumpii părinți în vara anului 1918.

Respectuoase sărutări de mână și închinăciuni de la vechiul devotat

Moș Ghiță Kirileanu

Alătur ez o cârtică cu poezii de I. Creangă pentru o mică odraslă a Măriei-Voastr e”.

lată și scrisoarea de răspuns a principesei Ileana.

„Bran, 4 martie 1946

Dragă Moș Ghiță,

Nu pot să-ți spun ce plăcere mi-a fost să-ți primesc azi scrisoarea. Mii de mulțumiri. Măntreb dacă chiar azi sunt de părerea lui Miron Costin. Fiind o optimistă tot cred că deși nu putem stăpâni timpurile nu avem nevoie să fim subjugati de ele. Cred încă că se poate scoate binele din orice. Dumnezeu a fost bun cu mine, mi-a adăpostit soțul și copiii și mi-a lăsat posibilitatea să pot ajuta și pe alții. Am clădit un mic spital pentru răniți și pentru populația din împreju-

rimi. I-am zis Inima Reginei, căci Inima Mamei se odihnește aici, și găseam că e cel mai desăvârșit monument ce i-l puteam ridica.

Copiii mei sunt mari, frumoși și buni. Ștefan e la Liceul „Nicolae Filipesco” la Predeal (refugiat de la Mă-năstirea Dealului) în cl. IV, Maria-Ileana (Minola, cum îi zicem) în cl. II, Alexandra în cl. I aici în gimnaziu mixt-Bran, Dominic în III primară și Magdalena într-antăia. Mica Elisabeta e singura acum fără carte. Tare mult aș vrea la vară să-i aduc pe cei mari cel puțin în Valea Bistriței, dar transportul azi e greu. Vreau ca și ei să cunoască și să iubească locuri ce mi-au fost dragi.

Acum câteva zile am fost la Buftea. Prințul și prințesa (Barbu și Nadejda Știrbei — n.n.) sunt cam suferinzi, dar acolo domnește aceeași atmosferă de odinioară. La ei am auzit de greutățile în care te găsești. Pe Marie o văd din când în când la Sinaia, suntem foarte prietene. Am găsit că avem multe în comun. Adeseori mă gândesc la lecțiile ce mi le dădai, păcat că nu eram mai cu băgare de seamă. Dar așa-i tinerețea. Cârtica o dau Minolei căci ea e cea mai muncitoare dintre copii. Sper că-ți va sosi scrisoarea și fotografia aceasta — suntem mulți, și eu foarte mândră.

Cu drag, dragă Moș Ghiță, să nu crezi că te uitasesm, dar timpul trece repede și am cun-teierat atâtea meleaguri și atâtea evenimente s-au revărsat pe capul meu că mi-a scăpat să mai țin contactul! E cam rușinos și te rog să-ți ierți neatența dar recunoscă-toarea elevă! ■

Acum 1 200 de ani

Începând din anii '80 ce mărcău triumful mărcii ca monedă de referință în lume, nu trece o săptămână fără ca bursele internaționale și magnații finanțelor să nu-și întorcă privirea către banca centrală germană, celebra *Buba (Bundesbank)* din Frankfurt. Cetate și loc sigur de păstrare a profiturilor, oracol capabil să zdrobească lira ori să salveze francul, orașul de pe Main pare să comande politica monetară europeană.

Aniversarea celor 1 200 de ani de la prima atestare a orașului Franconofurd, într-un document carolingian din 22 februarie 794, vine să ne amintească faptul că vocea comercială și cea financiară a Frankfurtului sunt străvechi. Prima dimensiune, cea comercială, aparține chiar de actul fondator al istoriei orașului, deoarece în anul 794, Carol cel Mare a convocat un conciliu imperial largit (reuniune a marilor conducători bisericești din provinciile întregului imperiu, dar și a principalilor prinți laici) pe malurile fluviului Main, pentru a fixa, între altele, greutatea noii monede imperiale. Livra carolingiană a fost atunci mărită în raport cu livra romană. Împărțită în 20 de sou și 240 de dinari, ea a servit ca unitate de referință la baterea noilor dinari de argint, destinați înlocuirii vechilor monede romane sau barbare. Asadar, în urmă cu 1 200 ani, Frankfurtul intra în istorie în același timp cu o primă încercare de uniune monetară europeană. Dar de ce a ales Franconofurdul, Carol cel Mare?

Etimologia ne poate furniza un prim element de răspuns. *Franken-Furt*, în germană, înseamnă vadul francilor, loc de trecere și de contact, dar și linie de apărare. În politică sa de extindere către est și în lupta sa contra saxonilor, suveranul înțelegea să marcheze astfel, încă de la sfârșitul sec. VIII, ocuparea teritoriului de către trupele sale și înființarea unei mărci militare

FRANKFURT AM MAIN — UN DESTIN ISTORIC

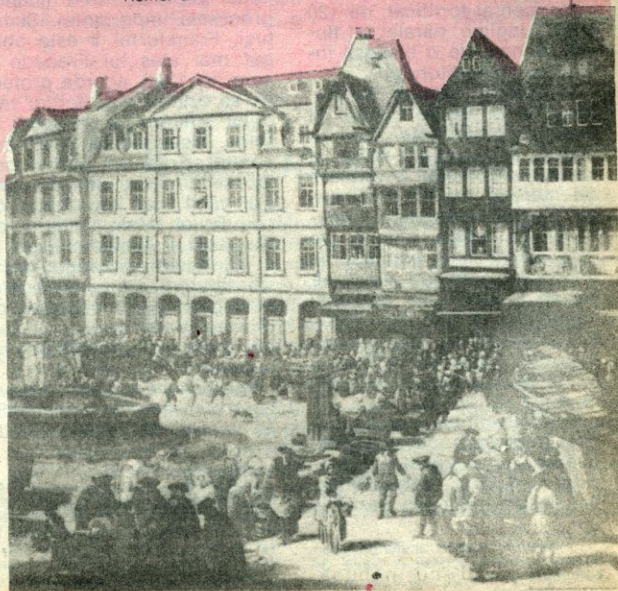
PIERRE MONNET

Situat pe ambele maluri ale fluviului Main, la 30 km de vărsarea acestuia în Rhin, orașul Frankfurt, din provincia Hessen, a avut, încă din evul mediu, o mare importanță comercială, devenind ulterior leagăn al familiei de bancheri Rothschild și un puternic centru industrial (aici se află sediul celebrei I.G. Farben). Recent, în luna martie a acestui an, gruparea de finanțisti Rothschild a aniversat în oraș — în prezența cancelarului Helmut Kohl, a altor persoane oficiale și a 75 membri ai familiei — 250 de ani de la întemeierea acestei dinastii bancare.

Casa lui Goethe din oraș — pe linie maternă marele poet fiind originar de aici — stă mărturie faptului că la Frankfurt marea finanță și marea poezie, într-o îngemănare perfectă, au conferit orașului o strălucire su-generis.

Reproducem acest articol — cu titlul și subtitlurile redacției noastre — din revista L'Histoire.

În Piața centrală a orașului medieval
— Römer-ul

a Imperiului. Pe de altă parte, în timp ce drumurile romane, organizate în jurul axei renane (de la Rhenus, numele latin al Rinului), ocoleau Frankfurtul, deschiderea căii de trecere peste Main, care permitea racordarea granițelor boemiene și francone la dorsala renană, era semnul unei reorientări a căilor de comunicație spre sud și est. În sfârșit, orașul începea, de pe la mijlocul secolului, să constituie un cap de pod al defrișărilor, devenite necesare în urma recoltelor slabe din deceniile 770 și 780.

Două dinastii benefice

Ce atunci deținea orașul, după „boomul” din 794, pentru a-și menține dezvoltarea? În primul rând, o pădure bogată în lemn pentru construirea palisadelor și podurilor și în vânat pentru umplerea cămarilor suveranului — două produse esențiale într-o regiune care nu producea grâu și vin, fără pășuni, elemente care constituiau esența proprietății medievale clasice. Apoi, dispunea de un palat monumental fortificat, de 120 metri lungime, paralel cu fluviul, flancat de o biserică închinată Mântuitorului¹.

În sfârșit, cetatea se bucura de o poziție fluvială și terestră privilegiate care o plasau, așa cum s-a văzut, la înțetăierea axelor în formare ale marelui comerț continental. Fluviul Main leagă Frankfurtul de artera renană, pe care se făceau schimburile nord-sud, aducând vinul alsacian și țesăturile șvabe și flamande; pe de altă parte, două drumuri deschideau orizontul către est, în direcția Nürnberg, la sud, și Leipzig, la nord.

Voința politică — a suveranilor germanici, dar și a demnitarilor și negustorilor orașului — a făcut restul. Dinastiile Ottonienilor (de Saxonia,

936-1024) și mai ales cea de Hohenstaufen (1138-1254) nu au făcut economie nici de vizite, nici de mijloace, pentru a transforma orașul în *acea curia regis*, curte regală, de care vorbesc cronicile. Frankfurtul datorează acestor două dinastii construirea unui palat nou, extinderea bisericii, având acum un colegiu, format din doisprezece canonici, ținerea marilor diete regale sau imperiale (adunări politice ale prinților, seniorilor și reprezentanților orașelor din regat ori din întregul imperiu) și, mai ales, privilegiul de a găzdui alegera suveranului, a cărei primă atestare certă datează din 1147².

Sunt favoruri care justifică, *a posteriori*, renumele Frankfurtului de „capitală secretă a Germaniei” în viziunea monarhului (*Die heimliche Hauptstadt Deutschlands*), expresie obișnuită din sec. XVI și reluată de intelectualii liberali din sec. XIX. Suveranul își asigura controlul așezării printr-un magistrat reprezentant al regelui (*Vogt*), înlocuit în 1220 printr-un locotenent cu puteri largite (*Reichsschultheiss*, locotenent imperial, care judeca procesele importante). Și totuși, Frankfurtul îi este obligat mai ales lui Frederic II care, în 1240, acorda protecția sa tuturor vizitatorilor târgului înființat cu un secol în urmă. Începând din 1157, împăratul Frederic Barbarossa făcuse din oraș una din cele trei vămi mai importante de pe fluviul Main, alături de Neustadt și Aschaffenburg; în 1180, el acorda negustorilor săi titlul de oamenii regelui (*Königsleute*), beneficiind de privilegiile pe care le asigurau dreptul și protecția suveranului.

Profitând de astfel de privilegii și având încă din 1167 un atelier de bătut monede

de argint, orașul și-a dezvoltat foarte repede târgurile de toamnă. Acestea aveau loc între Sfânta Maria Mare — 15 august și Sfânta Maria Mică — 8 septembrie. Ele ocupau piața centrală a orașului, *Römer-ul*, și se revărsau asupra Primăriei, ale cărei pivnițe serveau drept depozite de mărfuri. În rest, orașul întreg se transforma într-o vastă piață de produse venite din depărtări, după cum stau mărturie numele locuințelor de oameni înstăriți: curțile de Augsburg, Nürnberg, Trier sau de Latran. Se vindeau în târg postavuri din Friedberg și Speyer, barchet din Memmingen, articole de fierărie din Nürnberg, blănuri din Nord, mirodenii din Venetia și Levant, bijuterii din Flandra și Italia, vin din Alsacia. Iar consiliul municipal a înființat — încă de la mijlocul veacului XIV și îndeosebi din 1385 — o rețea de convoaie escortate (*Geleitstrasse*), care însoțeau mărfurile de la Strasbourg, Köln, Nürnberg sau Leipzig.

În 1330, Ludovic IV. de Bavaria a acceptat deschiderea celui de-al doilea târg, ce avea loc primăvara, în postul Pastelui. În 1340, el autoriza înființarea unor agenții de schimb³, strămoșii băncilor orașului care, în sec. XIX, prin bancherii Bethmann și Rotschild, vor străluci peste întreaga Europă.

Mare piață de carte

Avântul economic al Frankfurtului a precedat și a pregătit, desigur, independența sa: târgurile erau, într-adevăr, foarte active deja atunci când Consiliul a obținut, în 1372, autonomia municipală deplină: preluarea de către Consiliu a tuturor puterilor judiciare, administrative și financiare deținute de locotenentul imperial (*Reichsschul-*

² La început, suveranul era ales de toți principii care dețineau o parte din autoritatea publică. Prin Bulla de aur din 1356, colegiul electoral a fost fixat la șapte principii: cei trei arhiepiscopi de Köln, Mainz și Trier, contele palatin, ducele de Saxa, margraf de Brandenburg și regele Boemiei.

³ *Frankfurter Termin*, termenul limită de plată la Frankfurt, ultima zi a celor două târguri, devine foarte curând o dată curentă pentru plata numeroaselor scadențe în Occident.

theiss). În acest proces, marile familii de negustori, care s-au perpetuat la putere, până prin 1866, printr-o strânsă cooperare în cadrul Consiliului, au jucat un rol primordial. La conducerea marilor târguri ale oraşului, în posturile importante şi la conducerea companiilor comerciale, găsim mereu aceleaşi familii legate între ele de strategii patrimoniale şi matrimoniale comune — Blum, Frösch, Glauburg, Heller, Holzhausen, Knoblauch, Melem, Neuhaus, Rhein, Rohrbach, Stalburg sau Weiss — cărora le găsim reprezentanţi în *Fondaco dei Tedeschi* [Casa negustorilor germani — n.tr.], agenţie şi antreprenoz al negustorilor germani din Veneţia, sau în relaţii de afaceri cu Marea Companie din Ravensburg, cea mai mare societate comercială din sud-vestul Germaniei între 1350 şi 1450, cu Hansa, marea organizaţie economică şi diplomatică a oraşelor maritime din nordul Imperiului, şi cu Fugger, familia de negustori din Augsburg care deţinea, împreună cu Iacob cel Bogat, cea mai mare avere din Europa la începutul veacului XVI. Cronicle şi memoriile familiilor burgheze ale oraşului descriu tabloul plăcerilor şi zilelor unei comunităţi care îşi arată luxul şi îşi manifestă gusturile într-un calendar festiv al balurilor şi banchetelor, dar şi printr-un mecenat de înaltă exigenţă.

În acest oraş, după cum scrie consilierul lui Carol VII, Gilles le Bouvier, în *Le livre de la description des pays*, locuiesc numeroşi negustori din toate ţările datorită târgurilor ce se ţin. Ei cumpără cai, armuri, arbaletе, blănuri, mirodenii şi multe alte mărfuri, în acest oraş laudat în sec. XVI de umanistul Henri Estienne şi regele Francisc I drept „cel mai important oraş comercial, nu numai din Germania, ci şi din lumea întreagă” şi stigmatizat de Luther drept „gaura prin care dispar aurul şi argintul ţărilor germane”, produsele manufacturiere nu vor mai fi mult

timp singurele bunuri pe care se bazează reputaţia târgurilor... Încă din 1455, Enea Silvio Piccolomini, viitorul papă Pius II, se extazia în faţa bogăţiei a 158 de biblii imprimate pe care le putuse cumpăra de aici — opera lui Gutenberg din Mainz. Înainte de sfârşitul sec. XV, Frankfurlul devenea marea piaţă a cărţii şi a editorilor: producţiile tipografilor Egenolff, Beham sau Feyerabend au făcut mult pentru difuzarea în întreaga Germanie a unei limbi noi, liant al unei unităţi frânte prin alte mijloace.

Frankfurlul care, cu 10 000 de locuitori în sec. XV şi 40 000 în 1789, era totuşi departe de a fi socotit printre cele mai importante oraşe ale ţării, s-a confundat cu destulul întregii Germanii. În acest sens, a plătit preţul compromisurilor sale naziste (partidul nazist a obţinut 44% din voturi la alegerile din martie 1933), cu atât mai puţin scuzabile cu cât trecutul său de oraş liber şi liberal (primul parlament german s-a reunit aici în 1848), vitalitatea intelectualilor săi, generozitatea şi importanţa economică a numeroasei şi bogatei sale comunităţi evreieşti ar fi putut şi ar fi trebuit să o

ferească de jafurile conduse, între 1933 şi 1945, de noul magnat al oraşului, Jacob Sprenger: marile autodafeuri din 1933-1935 din piaţa Römer; emigrarea marilor profesori de la Universitate încă din 1933, cum ar fi Ernst Kantorowicz şi Theodor Adorno; încarcerarea opozanţilor din Consiliul municipal, deportarea, între 1938 şi 1944, a cvasitotalităţii comunităţii evreieşti care număra 25 000 de persoane în 1933. Frankfurlul a plătit, de asemenea, prin bombardamentele americane şi distrugerile din martie 1945, preţul de răscumpărare pentru succesul său: a atinge aglomerarea urbană de pe Main însemna a distruge un simbol al forţei financiare şi industriale a Reichului.

În peisajul Germaniei de astăzi, Frankfurlul ne oferă imaginea unui amestec adesea contrastant între vechi, restaurat în detaliu (piaţa Römer sau casa natală a lui Goethe), şi nou, care întruchipează redresarea postbelică şi oraşul visând să devină sediul viitoarei bănci centrale a Comunităţii europene. ■

Traducere de
Mihai POPESCU

Noul... Noul... Noul

De mai bine de 10 ani Ministerul culturii din Franţa finanţează — cu 73 milioane franci pe an — cercetări întreprinse în laboratoarele diferitelor muzee, ale CNRS şi Universităţilor, menite să îmbunătăţească şi să modernizeze activităţile desfăşurate în cadrul ministerului. Recent, s-au făcut publice câteva dintre rezultatele obţinute: instrumente muzicale cu coarde, realizate din materiale compozite, pe care nu le afectează nici umiditatea nici transportul. Revista *L'Express* ne precizează şi dacă se pot compara, din punct de vedere muzical, cu instrumentele clasice. Un laser care curăţă operele de artă fără să le afecteze şi discul compact ce va rezista peste un secol. Cea mai mare parte a sigiliilor — atât de fragile — păstrate la Arhivele naţionale, cărţile poştale, operele de artă moderne — răspândite pe întreg teritoriul naţional — au fost copiate pe asemenea videodiscuri, fiind acum accesibile iubitorilor de istorie.

Documente inedite

din arhivele vieneze

INTRIGI ȘI INTRIGANȚI

DE LA ÎNCEPUTUL

VEACULUI TRECUT

DUMITRU HÎNCU

Însemnătatea investigării arhivelor vieneze pentru o cât mai exactă și mai cuprinzătoare înțelegere a unor momente ale istoriei noastre naționale nu mai trebuie argumentată. E de ajuns să ne gândim la belșugul de informații oferit de cercetări, cum au fost acelea ale lui Ion I. Nistor (Correspondența diplomatică și rapoartele consulare austriace 1782-1836 sau Correspondența lui Coronini din Principate. Acte și rapoarte iunie, 1854-martie 1857) ori R.V. Bossy (L'Autriche et les Principautés Unies — Austria și Principatele Unite).

Ele n-au putut, însă, epuiza nici pe departe marile fonduri de izvoare arhivistice privitoare la istoria noastră, aflate în capitala Austriei. În această ordine de idei, să remarcăm că de pe urma lui Friedrich von Gentz — de care ne-am mai ocupat în două rânduri în Magazin istoric (nr. 3/1967, 11/1992) — a rămas o moștenire scrisă de mari proporții necercetată. Rapoartele și schimbul lui de scrisori cu ultimii domnitori

fanarioți din Țara Românească sunt păstrate în șase cutii mari, fiecare însumând între 700 și 1000 file.

Iar recenta despuiere a acestui fond ne-a mijlocit, din primul moment, o mare surpriză: anume, descoperirea inadmisibilului procedeu de care a uzat — și abuzat — diplomatul austriac Prokesch-Osten atunci când, în veacul trecut, a publicat ceea ce el a numit Correspondența lui Gentz cu domnitorii valahi, lăsând deliberat deoparte — sau bifând pur și simplu — toate pasajele care

se refereau direct la relațiile eminenței cenușii a lui Metternich cu Curtea de la București. În același timp, un alt lot de documente, de asemenea extrem de interesante pentru mai buna luminare a epocii fanariote, se află într-un așa-numit Karton 7. Ele ne revelează altă surpriză, aceea că numărul corespondențelor lui Gentz din Muntenia și Moldova îl depășea cu mult pe acela cunoscut până acum. Într-adevăr, este vorba despre scrisori primite de Gentz de la G. Sachelarie, Constantin Rasti, Ștefan Bellio, Constantin Samurcaș, Meitani, Grigore Brâncoveanu ș.a. sau adresate de el celor de mai sus. În fine, de necontestat interes sunt notițele zilnice ale lui Gentz din anii 1814-1815 și 1829-1831, care completează în multe privințe documentele mai sus amintite.

Iar toate la un loc aruncă o lumină crudă asupra unei epoci zbuciumate, în care instabilitatea era o stare permanentă, lipsa de scrupule parcă de bon ton, intrigile și intrigații monedă curentă, iar metodele de persuasiune suplinite de argumente zornitoare, exprimate în florini și ducați.

Câteva episoade ilustrează, ni se pare, foarte sugestiv aceste stări de lucruri și împrejurări.

Plata la trimestru, uneori și anticipat

Legăturile foarte speciale dintre Ioan Caragea și Friedrich von Gentz nu mai constituie în sine o noutate. Dar arhivele vieneze adăpostesc un mare număr de scrisori inedite, până în momentul de față, mărturisind o împletire absolut sui-generis între politica înaltă și arghirofilia de cea mai joasă speță. Nădă-

duim să le putem pune cândva în întregime la îndemâna cercetătorilor și a publicului interesat de istorie. Dar până atunci ne îngăduim să oferim acum măcar o mostră. Deci, Gentz către Caragea: „Viena, 2 august 1814/Către Prințul Valahiei/Expediat cu domnul 55,

Monsenior,

Sper că Alteța Voastră Serenissimă a primit la timp scrisorile și rapoartele trimise de aici la 24 iulie prin curier pe adresa d-lui de Rasty¹. Puteți conta în întregime, Monsenior, pe ceea ce aceste scrisori au adus la cunoștința Alteței Voastre asupra intențiilor [cuvintele «domnului print de Metternich» existente în ciornă au fost apoi șterse de Gentz] față de Ea și pe primirea favorabilă de care se va bucura orice comunicare din partea Voastră, iar eu mă voi socoti fericit dacă, achitându-mă cu devotament de instrucțiunile Alteței Voastre și veghind cât voi putea mai bine la interesele pe care Ea va dori să mi le încredințeze, voi dobândi un nou titlu la mulțumirea și bunele Voastre dispoziții.

Pe o altă cale, Vă voi pune la curent, Monsenior, cu motivele care m-au determinat să prezint Alteței Voastre o poliță cu o valoare egală cu apunamentele mele pe un trimestru. Cred că pot să fiu dinainte convins că Alteța Voastră va aproba în totul acest demers, care de altfel nu trebuie să conducă de fel la vreo suplimentare a cheltuielilor făcute în favoarea mea, lucru pe care-l voi evita cu grijă după toate dovezile de bunăvoință cu care Alteța Voastră m-a coplesit. Vă implor, doar, Monsenior,

¹ Om de încredere al lui Caragea, la curent cu corespondența lui secretă.

să onorați această schimbă și să binevoiți ca, pentru explicații ulterioare, să vă bizuiți pe devotamentul meu.

Mai adaug aici o împrejurare pe care n-am vrut să o expun în depeșa mea de astăzi, având în vedere extrema delicatețe a subiectului. Am aflat astfel din izvor sigur că, în conformitate cu noile dislocări ale trupelor austriace, un detașament de armată foarte important va fi plasat în Transilvania, în afara celui care primise deja ordin să se reunească în această provincie. Această măsură, la care în mare parte a contribuit interesul funciar și constant purtat aici asigurării hotarelor cu Turcia, va liniști, sper, temerile, pe care eventual le-ați fi putut avea în legătură cu numeroasele concentrări de trupe în vecinătatea Voastră, temeri pe care le găsesc cât se poate de îndreptățite și de explicabile prin ele însele, dar pe care principiile de nezdruccinat ale Austriei față de Turcia și atitudinea pe care Alteța Voastră a luat-o în actualele împrejurări trebuie, evident, să le risipească. De altminteri, eu persist să cred că pacea nu va fi turburată prea curând; rațiunile și autoritățile pe care îmi întemeiez această opinie nu pot rămâne fără greutate în ochii Alteței Voastre.

Cu cel mai adânc respect sunt, Monsenior, al Alteței Voastre Serenissime².

Câteodată, acest soi de combinație sordidă între politică și prevaricațiune își putea găsi însă loc chiar și în relațiile dintre reprezentanții a două mari puteri ale vremii.

Lunga și violenta dispută dintre Caragea și Le Doulx, consulul francez la București, a fost evocată în istoriografia românească încă de A.D. Xenopol, în *Istoria fanarioților 1711-1821* (Iasi, 1892), apoi bogat ilustrată în vol. XVI din *Documente privitoare la isto-*

*cesser ses fonctions. Cette
affaire ne peut souffrir
d'autre retard que celui
causé par les distances.*

*J'ai l'honneur de
vous renouveler, Monsieur
le Chevalier, l'assurance de
mon sincère attachement
et de ma haute considéra-
tion.*

Le P^e de Talleyrand.

Fragment din scrisoarea lui Talleyrand către von Gentz

În p. 58: în fața Catedralei Sf. Ștefan din Viena, pe unde trebuie să se fi plimbat mulți membri ai Curții de la București

ria românilor, iar ultima oară, probabil, în studiul lui M. Holban *Autour de deux rapports inédits sur Caragea et Callimachy* (În jurul a două rapoarte necunoscute despre Caragea și Callimachi), publicat în 1942 în *Revue historique du sud-est européen*, vol. XIX.

**Nervul lucrurilor:
tot ducații
și florinii**

Arhivele Statului (Staats-Archiv) din Viena ne descoperă însă și o ipostază necunoscută a conflictului,

anume intervenția lui Friedrich von Gentz pe lângă Talleyrand — aflat în capitala imperiului habsburgic ca delegat al Franței la Congresul de la Viena —, spre a-i da satisfacție lui Caragea, și răspunsul favorabil al diplomatului francez. Anterior, domnitorul fanariot se adresase separat atât lui Gentz, cât și lui Talleyrand, pentru a le cere să-l ajute a se debarasa de prezența indezirabilă a lui Joseph Le Doulx, însă lucrurile nu se urniseră din loc și cu atât mai puțin consulul francez din București.

Dar într-o scrisoare, datată Viena 5 ianuarie 1815, Gentz îi comunica în fine lui Caragea: „Am oprit curierul spre

a putea aduce la cunoștință Alteței Voastre convorbirea pe care am avut-o ieri seara cu domnul prinț de Talleyrand în legătură cu d. Le Doulx.

Domnul Talleyrand a fost nu numai mirat, ci cât se poate de scandalizat de comportarea arbitrară și indecentă a generalului Andréosi¹. D. Le Doulx a fost efectiv numit într-un alt post de consul în Asia; succesorul lui la București, de asemenea; este un anume d. Forresta, atașat al departamentului Afacerilor Străine, om cu o fire cumpătată, conciliant și politicoș și despre care prințul de Talleyrand crede a ști că va conveni în totul Alteței Voastre.

Cu același prilej, el mi-a mai spus, Monsenior, că din acest moment puteți considera funcțiunile d. Le Doulx ca definitiv terminate, iar eu mă însărcinez să adaug că prințul e foarte sensibil la delicatețea cu care Ați binevoit să faceți o distincție între interesele persoanelor care țin de Franța și pretențiile exagerate ale agenților ei.

D. de Talleyrand îmi va scrie câteva rânduri referitoare la acest subiect, iar eu voi avea cinstea să le transmit Alteței Voastre. Până atunci, în mod categoric, vă puteți regla, Monsenior, atitudinea Voastră față de d. Le Doulx, în conformitate cu cuprinsul prezentei scrisori².

Și, într-adevăr, Talleyrand s-a executat, a așternut pe hârtie cele câteva rânduri, iar cititorii Magazinului istoric au privilegiul ca, făcând abstracție de Caragea, să ia cei dintâi cunoștință de conținutul misivei sale:

„Viena, 6 ianuarie 1815.

Domnule Cavalier, numai datorită unei neînțelegeri a rămas d. Le Doulx până acum la București, el este

¹ Ambasadorul francez la Constantinopol, care îl susținea pe Le Doulx

numit consul într-o altă reședință, iar cel care-l va înlocui este d. de Forresta. În conformitate cu scrisoarea pe care ați binevoit a mi-o comunica, acum două zile am scris d-lui conte de Jaucourt, însărcinat ad-interim cu portofoliul Afacerilor Străine, să se ocupe de plecarea d-lui Forresta și să facă cunoscut d-lui Le Doux că funcțiunile sale încetează din acest moment. Această chestiune nu poate suferi altă întârziere decât aceea pricinuită de distanță.

Am onoarea de a vă reînnoi, domnule Cavalier, asigurarea sincerului meu atașament și a înaltei mele considerații.

Prințul de Talleyrand"

Deci, bunăvoință din partea lui Gentz și solitudine din partea lui Talleyrand. Explicația acestor nobile porniri este relatată chiar de Jurnalul lui Gentz, care cu numai o lună înainte, mai exact la 31 decembrie 1814, notase cu o nedisimulată bună dispoziție: „Splendid sfârșit de an. După șederea la Baden, m-am simțit admirabil, mai bine, cred, decât de mulți ani încoace. Dacă considerația de care mă bucur în lume n-a crescut poate, ea a cunoscut, însă, cu siguranță noi sublinieri, datorită Congresului și prezenței atâtor străini iluștri. În ultimele luni, în afara sumelor primite pentru legăturile mele cu Bucureștii, am avut și alte beneficii de 48 000 florini. Totalul veniturilor din anul 1814 s-a ridicat la cel puțin 17 000 ducăți. În felul acesta, toate compartimentele situației mele economice au fost înfloritoare; am plătit multe datorii, am completat și înfrumusețat mobilierul și am putut face mult bine unor înși. Aspectul treburilor publice este lugubru, dar nu, ca odinioară, din cauza poverii apă-

sătoare și distrugătoare suspendate deasupra capetelor noastre, ci a mediocrității și ineptiei mai tuturor actorilor; or cum eu n-am nimic să-mi reproșez, cunoașterea intimă a acestei jalnice situații și a tuturor acestor înși meschini care conduc lumea, departe de a mă deprima, mă amuză, încât mă bucur de spectacol de parcă el ar fi organizat anume pentru micile mele plăceri.

În materie de figuri interesante, în acest an nu l-am pierdut decât pe prințul de Ligne".

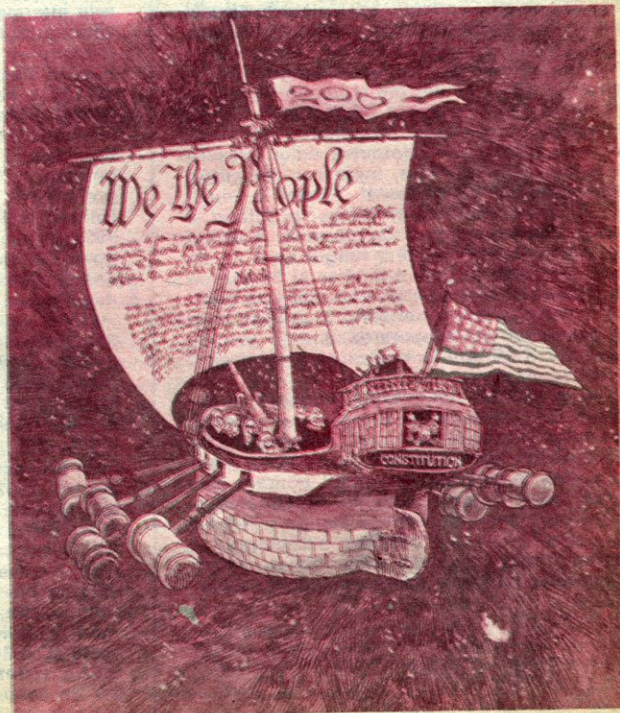
Disprețul lui Gentz față de lumea în care se învârtea și acțiunea știa, totuși, să fie și selectiv. Căci cu puțin timp de nota din Jurnal tocmai citată, tot el încredințase posterității agreabilele senzații pe care le încercase când

Talleyrand îi înmânase 30 000 de florini din partea regelui Franței, spre a menaja interesele acesteia, omul de stat și diplomatul britanic Robert Stewart Castlereagh 600 lire sterline spre a armoniza mai bine atitudinile Angliei și Austriei la masa Congresului, iar bancherul Wertheimer 1 000 ducăți nu se știe exact pentru ce, dar sigur nu inutil.

Așadar, Gentz nu-l putea refuza pe Caragea, Talleyrand avea toate motivele să nu-l refuze pe Gentz, iar Caragea tot interesul să se aibă bine cu amândoi, pe scurt un „lanț al slăbiciunilor", care parcă îl prefigura pe cel imaginat de Caragiale în bine cunoscuta schiță omonimă. ■

(Va urma)

„Noi, poporul..."

CEL MAI NUME

SECRET DIN NKVD

PAVEL A. SUDOPLATOV

De fapt, numele lui Pavel A. Sudoplatov nu era complet necunoscut istoricilor, ne spune în Cuvântul înainte al cărții¹ sovietologul american Robert Conquest. Dar și el este de acord că avem în față „cea mai senzațională, mai răvășitoare și, în multe privințe, cea mai plină de informații autobiografie care a apărut vreodată din mediile staliniste. Este probabil cea mai importantă contribuție personală adusă documentării noastre, de la Cuvântarea secretă a lui Hrușciiov” (ținută la Congresul XX al P.C.U.S., în februarie 1956).

Este o carte care nu s-a născut ușor. Istoricul militar sovietic generalul Dmitri Volkogonov l-a vizitat și el pe Sudoplatov pentru a obține un interviu, dar a întâmpinat un refuz. Nici ziariștii occidentali nu au reușit mai mult. Fiul lui Sudoplatov, Anatoli Pavlovici, profesor la Universitatea din Moscova și membru al Academiei, i-a abordat la Moscova, în 1992, pe Jerrold și Leona Schechter, cei care publicaseră în 1970 memoriile lui Hrușciiov, făcându-le propunerea să realizeze această carte. Noutatea celor prezentate era atât de mare, încât cei doi autori americani au cerut dovezi. Anatoli a reușit să le obțină din arhive, desigur profitând și de deschiderea adusă de glasnost. A urmat un șir de interviuri, de-a lungul unui an de zile, perioadă în care s-au tras și 20 ore pe videocasete. Așa cum țin să sublinieze în introducerea autorii americani, Sudoplatov nu a beneficiat de cooperarea directă sau de sprijinul KGB-ului la realizarea acestei cărți (vezi și caseta).

În ce constă importanța lucrării? Judecând după furtuna de proteste pe care au stârnit-o în Rusia și S.U.A. dezvăluirile lui Sudoplatov privind modul în care au intrat sovieticii în posesia secretului bombei atomice, ea ni se pare evidentă. Bineînțeles — după cum ține să ne atragă atenția și Robert Conquest — orice relatare autobiografică trebuie tratată în mod critic. Să nu uităm nici faptul că foarte multe documente de ar-

hivă din perioada stalinistă — și în general din arhivele serviciilor secrete — conțin multe neadevăruri special strecurate pentru a stârni derută. Tehnicile intoxicării, dezinformării, manipulării au ajuns la rafinamente neatînte de anterior. Dar cu toate acestea, tot potrivit lui Robert Conquest, relatarea lui Sudoplatov, mai ales pentru perioada de după 1939, când ajunge adjunct al șefului Direcției externe din NKVD, oferă informații de primă mână despre asasinarea lui Troțki, obținerea secretului bombei atomice, acțiunile antisemite de după război și altele. Amănunte interesante dă și despre legăturile mișcării naționaliste ucrainene cu Abwehr-ul (serviciul de informații al armatei germane) ca și despre implicarea acestora, prin intermediul naționalistilor croați, în asasinarea regelui Alexandru al Iugoslaviei și a ministrului de externe francez, Louis Barthou, la Marsilia, în 1934 (Magazin istoric, nr. 10/1991); despre șantajarea magnatului suedez al chibriturilor, Kreuger, obligat să plătească U.R.S.S. 300 000 dolari; despre tentativa eșuată de asasinare a ambasadorului german în Turcia, von Papen, în 1942; despre răpirea generalului Miller, conducătorul Uniunii militare a rușilor albi din Paris, în 1937 (Magazin istoric, nr. 7,8/1994); despre operațiile secrete desfășurate de Moscova în Spania războiului civil (considerată de Sudoplatov ca o grădiniță pentru viitoarele acțiuni ale sovieticilor în Europa de Vest); despre asasinarea lui Agabekov (Magazin istoric, nr. 4/1993) nu în Pirinei, ci într-o casă conspirativă din Paris, corpul lui fiind vârat într-o valiză și aruncat în mare, de unde nu a mai reapărut.

Dar cine este Pavel Anatolievici Sudoplatov? S-a născut în orașul ucrainean Melitopol, în 1907, dintr-o mamă rusoaică și un tată ucrainean. Pe fondul tulburărilor provocate de evenimentele din 1917, a citit A.B.C.-ul comunismului, scris de Buharin. Cum nu avea vreo avere a fost repede convins că noua societate, pe care o propovăduia acesta, urma să aducă fericirea pe pământ. Fratele lui mai mare a intrat în armata roșie și în 1920 era membru într-un batalion CEKA (pentru evoluția denumirilor serviciilor de securitate sovietice, vezi Magazin istoric, nr. 4/1993). În 1919, și Pavel Anatolie-

¹ Special Tasks. The Memoirs of an Unwanted Witness - A Soviet Spymaster (Operațiuni speciale. Memoriile unui martor nedorit — un maestru al spionajului sovietic), de Pavel Sudoplatov și Anatoli Sudoplatov, cu Jerrold L. și Leona P. Schechter, Little, Brown and Company, 1994, XXIII + 509 pp.

vici a intrat în armata roșie. În 1921 făcea parte din compartimentul cifru al serviciului de informații al Diviziei 44 infanterie. Așa începea cariera lui în serviciile secrete. A lucrat ca ofițer de securitate la Melitopol, apoi, în 1927, a fost promovat în Departamentul politic secret al OGPU-ului din Harkov, primind însărcinarea să se ocupe de mișcarea naționalistă ucraineană.

Acolo a cunoscut-o pe viitoarea lui soție, Emma, evreică, ofițer și ea în OGPU, cu care s-a căsătorit în 1928 (actele și le-au scos abia în 1951). În 1933 a fost mutat la Moscova, la Departamentul externe. Peste un an, primea prima lui misiune ca ilegal (urma să lucreze în străinătate, sub identitate falsă) cu sarcina de a penetra mediile ucrainene din Germania. A reușit să ajungă în anturajul lui Konovalov, principalul lider al mișcărilor de rezistență ucrainene, pe care l-a și asasinat, la 23 mai 1938.

După ce a trecut o perioadă în Spania, s-a reintors la Moscova, în plină campanie de epurare a GUGB-ului și mai ales a Direcției externe. L-a cunoscut pe Beria, devenit noul șef al GUGB-ului. A îndeplinit, pentru scurtă vreme, fără ordin scris, funcția de adjunct special al șefului Direcției externe. În martie 1939 a devenit adjunct al șefului Direcției externe, însărcinat cu operațiuni speciale. În această calitate s-a ocupat de lichidarea lui Troțki, de operațiunile speciale desfășurate de NKVD (din 1943, NKGB) în spatele liniilor germane în timpul celui de al doilea răz-

boi mondial și de acțiunile de dezinformare, de eforturile de obținere a secretului bombei atomice. După moartea lui Stalin, la 21 august 1953, a fost arestat și supus interogatoriilor pentru a recunoaște crimele comise din ordinul lui Stalin și Beria. Nu uită, în rețutarea sa, să precizeze că anchetatorii aveau grijă să omită orice referire la numele unor conducători sovietici care supraviețuiseră în funcții după moartea lui Stalin. A fost eliberat abia la 21 august 1968, a doua zi după invadarea Cehoslovaciei. A făcut numeroase cereri de reabilitare — generalul Volkogonov i-a promis ajutor în acest sens, în schimbul cooperării lui la biografiile lui Stalin și Troțki, la care lucra — rămase fără rezultat, până la sfârșitul anului 1991, când atât el, cât și prietenul lui apropiat, Leonid Eitingon, au fost reabilitați. Bătrân, bolnav de inimă (un prim infarct îl făcuse pe când se afla în închisoare) trăiește azi într-un sanatoriu al KGB. Nu pare să regrete nimic din ceea ce a făcut, nu pare să accepte — spre deosebire de Eitingon, mort deja — că răul venea din modul de organizare și funcționare al sistemului, căruia i-a căzut el însuși victimă.

Începem prezentarea cărții sale cu fragmente referitoare la momentul numirii sale ca adjunct al șefului Direcției externe din GUGB și prima misiune executată în această calitate: coordonarea asasinării lui Troțki. Pasajele de legătură, ce ne aparțin, sunt marcate cu litere cursive.

Eliminarea lui Troțki

În 1938, frica plutea în aer. Serghei Șpigelglas, director adjunct al Departamentului externe, devenea pe zi ce trecea tot mai pământiu. A renunțat să mai petreacă sfârșitul de săptămână cu mine și cu alți prieteni. Apoi, în septembrie 1938, secretarul lui Ejov, șeful NKVD-ului, s-a împușcat — cel puțin asta a fost versiunea oficială — într-o barcă, pe râul Moscova. S-a emis o directivă ciudată, potrivit căreia nici un ordin de arestare nu era valabil fără semnătura lui Beria, primul adjunct al lui Ejov. La cartierul general de la Lubianka, oamenii se fereau să discute. Nu se mai făceau glume, nu se mai băfea. Se zvonea că o comisie de la Comitetul Central al partidului examina operațiile desfășurate de NKVD.

Două servicii paralele

După cum povestește Sudoplatov, abia în 1963 a aflat, în pușcărie, de la Stepan Mamulov și Boris Ludvigov, șefii secretariatului lui Beria, care au fost adevăratele motive ale epurărilor de la sfârșitul anului 1938. La cererea lui Beria, doi șefi ai NKVD din Iaroslavl și Kazahstan i-au scris lui Stalin, în octombrie 1938, acuzându-l pe Ejov că plănuia arestarea conducerii sovietice cu ocazia serbărilor din noiembrie. În câteva săptămâni, Ejov a fost acuzat de complot antiguvernamental, iar Biroul politic a dat o rezoluție prin care toți funcționarii superiori ai NKVD erau considerați „nesiguri din punct de vedere politic”.

Îmi reamintesc cu claritate extraordinarele evoluții. În noiembrie, în preajma celebrării Revoluției, am fost trezit la ora 4.00 de un telefon. Era Vladimir Kozlov, șeful secretariatului Departamentului externe, foarte agitat: — Pavel Anatolievici, sunteți convocat de urgență la tovarășul Merkulov, prim-adjunct al directorului Direcției principale a securității statului. Vă așteaptă mașina: Veniți cât puteți de repede. Șpigelglas și Pasov [șeful Direcției externe — n.t.] au fost arestați”.

Emma era foarte îngrijorată și mi-am închipuit că venise și rândul meu. La Lubianka mă aștepta Kozlov, care m-a condus în biroul lui Merkulov, la etajul trei. Vsevolod Merkulov m-a salutat ca de obicei, politicos și prietenos,

și m-a invitat să mergem la Lavrenti Pavlovici Beria. Neli-niștit, mă așteptam să fiu interogată pentru legăturile mele cu Șpigelglas, dar Beria m-a surprins. Pe un ton aparte, m-a anunțat că Pasov și Șpigelglas au fost arestați pentru că înșelau partidul și eu urma să preiau imediat conducerea Departamentului externe.

În timpul celor trei săptămâni cât a îndeplinit această funcție, Sudoplatov a avut posibilitatea să cunoască structura și modul de acțiune ale Direcției care se ocupau cu spionajul dincolo de hotarele U.R.S.S. Direcția - condusă pe rând de Artuzov, Slutski și Pasov - fusese concepută pentru a dirija, de la Moscova, activitatea de culegere a informațiilor prin agenți care lucrau sub acoperire legală (diplomați, însărcinați cu afaceri economice), dar mai ales prin rețele ilegale, căci în acea vreme U.R.S.S. avea prea puține reprezentanțe diplomatice în lume. Departamentul externe era organizat pe criterii geografice; exista o secțiune pentru informații științifice și tehnologice și o alta pentru informații economice. În paralel, fusese creată, în 1926, de către Menjinski, succesorul lui Dzerjinski, Direcția pentru operațiuni speciale, care avea sarcina de a crea rețele de sabotaj în Europa de Vest și Japonia, pentru eventualitatea unui război. Ea număra doar 20 ofițeri, la centru, care se ocupau de planificarea și organizarea acțiunilor, și aproximativ 60 de cadre care acționau, ca ilegali, în diverse puncte ale globului. Astfel încât conducerea sovietică putea apela fie la Departamentul externe, fie la Direcția pentru operațiuni speciale ca să scape de adversarii incomozi de peste hotare. Cea din

În p.62: Pavel Sudoplatov, la vârsta de 14 ani, proaspăt angajat al CEKA

Sus: Ramon Mercader, alias Frank Jacson, purtând urmele loviturilor aplicate de gărziile lui Troțki
La mijloc: Emma Kaganova, soția lui Sudoplatov, în anul 1935
Jos: Lavrenti Beria

urmă fusese condusă, vreme de 10 ani, de către Iakov Se-rebrianski, arestat în noiembrie 1938, condamnat la moarte și eliberat în 1941, la izbucnirea războiului. A fost recuperat de Sudoplatov și a continuat să planteze agenți în Europa Occidentală până în 1946.

Beria a devenit conducătorul NKVD-ului, iar Vladimir Dekanozov a preluat conducerea Departamentului externe, fiind totodată șeful comisiei care examina activitatea cadrelor de conducere din Departament. Sudoplatov s-a văzut pus sub examinarea biroului de partid. S-a pregătit în decembrie 1938 și o rezoluție care cerea excluderea lui din partid, pentru legături cu dușmanii poporului și pentru faptul că nu îl demascase pe Șpigelglas. Ca să devină efectiv, documentul trebuia să fie aprobat într-o adunare generală, programată pentru luna ianuarie 1939. Apoi, adunarea a fost amânată. În tot acest interval, Sudoplatov s-a prezentat la serviciu, așteptând să fie arestat din zi în zi.

Singura soluție

Într-o zi din luna martie 1939, am fost convocat la biroul lui Beria, care m-a acuzat că nu am făcut nimic în ultimele două luni. I-am răspuns că am respectat doar ordinele șefului meu de secție. Nu s-a deranjat să îmi răspundă, cerându-mi să îl însoțesc la o întâlnire importantă. Mașina ne-a dus la Kremlin, unde am intrat prin poarta Spaski. Mi-am dat seama, deodată, că urma să mergem la Stalin.

Aveam impresia că-mi aud bătăile inimii când Beria a deschis ușa și am intrat într-o încăpere imensă. Erau trei persoane, una în uniformă militară și două în tunici, asemenea celor purtate de Stalin. Poskrebișev, șeful secretariatului lui Stalin, ne-a condus în biroul acestuia și a închis ușa în urma noastră, fără un sunet.

Beria i-a spus:

— Tovarășe Stalin, demascând, la ordinul partidului, încercările trădătoare ale foștilor conducători ai Departamentului externe de a înșela conducerea, v-am sugera ca tovarășul Sudoplatov să fie numit director adjunct al Departamentului externe pentru a-i ajuta pe activiștii de partid recent aduși aici să îndeplinească dispozițiile conducerei.

Stalin a părut a ignora cererea privind numirea mea și i-a cerut lui Beria să evidențieze prioritățile acțiunilor de spionaj. Beria a spus că el credea că era nevoie de o schimbare a acestora, acum în pragul izbucnirii războiului în Europa și în Orientul Îndepărtat. A sugerat să se acorde o atenție mai mare agenților de influență, oameni ale căror poziții în guverne și cercurile de afaceri le permiteau să aibă acces la lideri care puteau influența cursul evenimentelor. Dar cum mulți erau simpatizanți ai mișcării de stânga și aceasta era afectată de încercările troțkistilor de infiltrare și influențare, rezulta că Troțki constituia o gravă amenințare pentru U.R.S.S. Beria a sugerat ca eu să preiau toate acțiunile desfășurate de NKVD

contra troțkistilor, pentru a da o lovitură decisivă cartierului general al mișcării.

— În mișcarea troțkistă nu există figuri politice importante, cu excepția lui Troțki. Dacă Troțki este eliminat, amenințarea va dispărea — a spus Stalin. El a mai adăugat că sarcina eliminării lui Troțki fusese încredințată lui Șpigelglas prima oară în 1937, dar el nu o îndeplinise. Apoi a încremenit și, parcă ar fi dat un ordin, a spus:

— Troțki trebuie eliminat într-un an de zile, înainte ca războiul să izbucnească. Fără eliminarea lui Troțki, așa cum arată experiența spaniolă, atunci când imperialismul atacă Uniunea Sovietică nu ne putem baza pe aliații noștri din mișcarea comunistă internațională.

Astfel a primit Sudoplatov misiunea de a-l lichida pe Troțki. A fost numit director adjunct al Departamentului externe, a primit un birou nou la etajul șapte al clădirii de pe Lubianka, iar adunarea de partid care trebuia să voteze excluderea lui nu s-a mai ținut.

În 1939 Troțki era în Mexic. Fusese obligat să părăsească Uniunea Sovietică în 1929 și,

după ce locuise în Turcia, Norvegia și Franța, se mutase în Mexic. Eitingon¹ a sugerat ca operațiunea contra lui Troțki să poarte numele de cod Utka (Rața). În rusă, cuvântul, pe lângă sensul lui normal, îl mai are și pe acela de dezinformare. Leonid cunoștea foarte bine rețeaua noastră din Europa de Vest și Statele Unite, așa încât a putut aprecia în cunoștință de

¹ Leonid Eitingon intrase în CEKA din 1918. I-a atras atenția lui Dzerjinski, care l-a trimis în Baszkiria, ca șef al organizației CEKA locale. Din 1921 a urmat Academia militară din Moscova, fiind apoi repartizat la Direcția externe a OGPU. Rudele sale — era evreu — din Europa Occidentală au refuzat să îl ajute să-și confecționeze o acoperire pentru a desfășura acțiuni acolo, așa că a fost trimis în China. În 1930, pentru scurtă vreme, a îndeplinit funcția de adjunct al șefului Direcției pentru operații speciale. Cu Sudoplatov s-a întâlnit în 1933, la Moscova. Era un om foarte inteligent, cu mult umor. Eitingon a fost cel care l-a trecut în Franța pe Sudoplatov, după ce l-a lichidat pe liderul ucrainean Konovalet. Din august 1938 și până în martie 1939, Eitingon a asigurat legătura cu Anthony Burgess, unul dintre membrii celebrei rețele de spionaj de la Cambridge, ce lucra pentru sovietici. Eitingon a realizat mult mai repede și mai profund decât Sudoplatov care erau tarele societății socialiste — criticele lui îl enervau pe Sudoplatov — dar a continuat să slujească sistemul până la arestarea lui, în 1953, cu puțin înainte de cea a lui Sudoplatov.

VĂZUT DE COLEGI

Generalul-locotenent Pavel Sudoplatov — la apariția căruia, la o adunare festivă, din decembrie 1993, desfășurată la Serviciul de informații externe din Moscova, sala s-a ridicat în picioare aplaudând îndelung — este socotit o „legendă vie” a spionajului sovietic, o „istorie umblătoare a serviciilor secrete”, afirmă colegii săi din FSK (Serviciul federal de contraspiionaj), urmașul KGB-ului.

Cum era de așteptat, cartea generalului Sudoplatov a stârnit vii și prompte ecouri la Moscova. În presa rusească s-au publicat mai multe comentarii privind afirmația lui — se susține, total neîntemeiată — că Robert Oppenheimer a transmis Moscovei secretele bombei atomice și un articol al agenției de informații americane „Associated Press”, cu titlul *Nici un cuvânt nu este adevărat*, care cuprinde opinii revoltate ale colegilor lui Oppenheimer și ale fiului savantului, Peter.

Preluăm extrase dintr-un articol apărut în ziarul *Izvestia*, din 30 aprilie a.c., semnat de

Sergei Leskov: „În prezent, Pavel Sudoplatov urmează un tratament pentru sistemul cardiovascular. Starea sa nu-i alarmează pe medici, dar deocamdată cel mai cunoscut agent sovietic nu poate primi vizite. De aceea informațiile pe care ni le-au împărtășit confidențial colegii lui nu sunt prea abundente. Dacă ar fi necesar să facem un portret psihologic al acestui om, ar trebui să notăm despre el trei trăsături definitorii: perseverență în urmărirea scopului propus, capacitate de muncă, responsabilitate. Nici măcar în tinerețe Sudoplatov nu a consumat absolut deloc alcool. Era elegant, în sensul european al cuvântului, purtând cu distincție „patina” serviciilor secrete. Invariabil egal în relațiile cu colegii, foarte atent cu ei, nu ridică niciodată tonul, nici măcar în situații critice. Cursanții lui de la școala de spionaj din anii '30 își amintesc și acum prelegerile sale atractive și concise.

Colegii de serviciu sunt înclinați să considere adevărat faptul că în subordinea sa a

cauza pe cine ne puteam baza. Din păcate, cel mai bun agent al nostru, Maria de la Sierra, pe care reușim să o plasăm ca secretară a lui Troțki când era în Norvegia, a trebuit să fie rechemată imediat. Orlov (*Magazin istoric*, nr. 2-4/1990) o cunoștea și nu vroiam să riscăm să o demaște. Am procedat bine, pentru că la două luni după ce a ajuns în America, Orlov i-a scris lui Troțki avertizându-l că vroiam să îl asasinăm și să nu se încreadă în persoanele care veneau să îl viziteze din Spania. Ideea lui Eitingon a fost să utilizăm agenți care nu mai fuseseră implicați în operații contra lui Troțki. Urma să ne sprijinim pe o forță operațională condusă de pictorul mexican David Alfaro Siqueiros, pe care îl cunoștea personal și Stalin. Veteran al războiului civil din Spania, se mutase apoi în Mexic, fiind unul dintre organizatorii partidului comunist. Am stabilit și o a doua rețea ilegală, condusă de Caridad Mercader, o aristocrată spaniolă. Între strămoșii ei se numărau guvernatori ai Cu-bei, iar bunicul ei fusese ambasador al Spaniei la curtea țarului. Caridad Mercader se

alăturase forțelor republicane în războiul civil spaniol, în care a pierdut pe fiul ei cel mare. Ramon, fratele mijlociu, activase și el în mișcarea de guerillă. Era un necunoscut pentru troțkisti. În septembrie 1938, la Paris, a cunoscut-o pe Silvia Ageloff, care avea să devină mai târziu secretara lui Troțki, și pe soții Rosmers, adepți și ei ai mișcării troțkiste. Ramon Mercader — al cărui nume de cod era Mama —, urmând indicațiile lui Eitingon, a jucat rolul unui prieten al mișcării, generos, care oferea din când în când bani, dar refuza să devină un militant activ. Un alt agent, un englez, Morrison (nume de cod: Harry), necunoscut atât lui Orlov cât și lui Spigelglas, a jucat un rol esențial în capturarea arhivei operaționale a organizației troțkiste din Europa, în decembrie 1939.

Eitingon a propus ca forța operativă să acționeze în mod independent de rezidențurile NKVD din Statele Unite și Mexic. Am fost de acord cu el, dar i-am spus că era imposibil să mutăm tot grupul din Europa și să-i asigurăm acoperirea necesară. Folosind metodele obișnuite

ne-ar fi trebuit în jur de 300 000 dolari.

I-am expus situația și lui Beria, arătându-i că, după cât se părea, trebuia să atacăm reședința lui Troțki. În mod surprinzător, Beria a sugerat să folosim legăturile lui Orlov și să-l contactăm personal din partea lui. Sub presiunea argumentelor noastre, Beria a trebuit să cedeze.

Legenda de acoperire

Sudoplatov și Eitingon au plecat apoi la Paris pentru a supraveghea pregătirea și instalarea grupului operațional în Mexic. Pentru mai multă siguranță, membrii grupului Siqueiros nu au știut nimic de existența familiei Mercader și invers. Au apărut și surprizele mai puțin plăcute. Eitingon călătorește cu un pașaport polonez. Pregătirea grupului operațional s-a încheiat abia după izbucnirea celui de al doilea război mondial și Eitingon, ca cetățean polonez, avea de ales între a intra în armata franceză sau a fi internat. Evident, a preferat să se ascundă o vreme, ajungând, după peripeții, la New York

funcționat un laborator super-secret, unde s-au produs și s-au experimentat substanțe toxice letale, pe condamnați la moarte. În memoriile sale, Sudoplatov respinge aceste acuzații, chiar dacă, în cursul anului 1953, când a fost judecat, acest fapt a fost considerat incontestabil.

În prezent, el primește pensia cuvenită unui general-locotenent de KGB, fie numai și din acest motiv neputându-se considera derobată de normele etice enscrise ale serviciilor speciale. Aceste norme se referă în primul rând la tabuul strict — chiar și după scurgerea mai multor decenii — privind deconspirarea numelor unor agenți care nu au dorit ei înșiși să facă acest lucru. Pe de altă parte, în acest sens, încorsetările de natură etică sunt mult mai elastice în Occident, unde a fost publicată cartea lui Sudoplatov; acolo activitatea serviciilor speciale este descrisă în multe amintiri, foarte sincere.

Șeful Centrului de presă al Serviciului de informații externe al Rusiei, Iuri Kobladze, a declarat că instituția sa nu a știut nimic despre pregătirea memoriilor; Sudoplatov nu a înștiințat serviciile speciale despre carte.

De aceea, conținutul ei constituie exclusiv problema autorului. Serviciul de informații externe nu poartă nici o răspundere formală pentru afirmațiile cuprinse în ea. Remarca este importantă în cazul în care rudele celor nominalizați de Sudoplatov vor cere dovezi privind afirmațiile lui scandaloase.

Interesant că, în prezent, Serviciul de informații externe finalizează montarea unui film despre spionajul sovietic, în care Sudoplatov apare frecvent pe ecran, dar nu pomeneste un cuvânt despre cartea lui. E drept, acest lucru poate fi interpretat în mai multe feluri.

Fără a ne îndoii de meritele lui Sudoplatov în serviciile secrete, ne punem totuși o întrebare: în ce măsură a fost la curent autorul memoriilor cu problematica nucleară? Lista persoanelor care aveau acces la aceste informații era extrem de redusă, iar scurgerea lor și mai puțin probabilă.

Până în septembrie 1945, Sudoplatov nu a avut acces la această problematică. În afara birourilor de spionaj din New York și Londra, la Moscova aveau acces numai lucrătorii secției tehnico-stiințifice a serviciilor secrete: Oviakimian, Potapov, Graur, comisarul poporului Pervuhin și locțiitorul său.

abia în 1939. A întemeiat acolo o companie de export-import, în Brooklyn, de fapt un centru de comunicații. Din păcate pentru ei, legătura radio cu echipa plasată în Mexic nu s-a putut realiza, din cauza echipamentelor proaste.

Eitingon a pus la punct modalități separate și paralele de a pătrunde în vila din Coioacan, de lângă Mexico City, unde locuia Troțki. Vila era proprietatea pictorului Diego Rivera, care i-o închiriasă. În vreme ce echipa lui Siqueiros se pregătea să atace în forță vila, Ramon Mercader încerca să pătrundă folosindu-se de Silvia Ageloff. Ramon era un tip încântător, al cărui magnetism se apropia de cel al actorului francez Alain Delon. Silvia îi căzuse victimă încă de la Paris. Echipa Siqueiros se pregătea pe baza unui plan al partenerului vilei obținut de Maria de la Sierra cu puțin timp înainte de a fi fost obligată să se retragă.

La sfârșitul anului 1939, Beria l-a introdus în joc pe Iosif Grigulevici (nume de cod: Padre), al cărui tată avea un mare magazin general în Argentina. El era cu-

noscut în cercurile troțkiste ca un element neutru care nu stârnea suspiciuni. În ianuarie 1940, Grigulevici sosea în Mexic, creînd, sub conducerea lui Eitingon, o a treia rețea ilegală.

Grigulevici a reușit să îl cunoască pe unul dintre păzitorii lui Troțki, Sheldon Harte. În zorii zilei de 23 mai 1940, când Harte era de serviciu, Grigulevici a bătut la poartă. Harte a comis greșeala fatală să o deschidă pe jumătate și echipa lui Siqueiros a pătruns în clădire. Au deschis foc cu pistoalele-mitralieră în camera unde știau că se afla Troțki, dar pentru că au tras prin ușa închisă, l-au ratat, căci acesta s-a ascuns sub pat. Harte a trebuit să fie lichidat, pentru că îl cunoștea pe Grigulevici. Incidentul s-a încheiat cu arestarea lui Siqueiros, dar acoperirile lui Grigulevici și Ramon Mercader au rămas intacte.

De fapt, cum spune chiar Sudoplatov, incidentul a avut o continuare și la Moscova. Acolo știrea nu a ajuns prin canalele radio ale Departamentului, datorită unor neglijențe ale operatorilor, care oricum nu cunoșteau cifrul, deci nu știau ce conținea me-

sajul trimis de Eitingon, ci prin Agenția TASS. Beria l-a chemat imediat la vila sa pe Sudoplatov, cerându-i socoteală. Ulterior, Eitingon a propus să se renunțe la pătrunderea în secretariatul lui Troțki, acesta urmând să fie asasinat de un agent venit din afară. Era o măsură riscantă, căci Moscova urma să rămână surdă și oarbă la ceea ce se punea la cale în cartierul general al lui Troțki. Beria l-a dus din nou pe Sudoplatov la Stalin.

Contrar celor scrise apoi de generalul Volkogonov, care nu se afla în încăperea în acea noapte, Stalin nu s-a infuriat din cauza tentativei eșuate. Dacă era supărat, și-a mascat sentimentul sub hotărârea cu care vroia să meargă mai departe. Desigur, nu-i convenea eșecul înregistrat, dar s-a arătat răbdător și gata să mărească miza, punând la lucru întreaga agen-tură într-un efort final de lichidare a lui Troțki.

Eitingon mi-a spus apoi că Ramon Mercader era pregătit să ducă la îndeplinire misiunea sa bazându-se pe experiența sa de luptător de guerrilla din Spania. Avea la dispoziție trei alternative: să îl

Caracterizând memoriile lui Sudoplatov, un lucrător al Serviciului de informații externe, specializat în probleme de istorie, a declarat că „totul se răscostește în sufletul lui din cauza acestor fantezii, ce nu știe cui folosesc”.

Se avansează presupunerea că nuanța de senzațional a memoriilor a fost imprimată de coautorul lui Sudoplatov, ziaristul american Schecter (autorul unei cărți despre spionul Penkovski, care a făcut multă valvă), un bun cunoscător al legilor pieței de carte occidentale.

Singura versiune conform căreia mărturiile lui Sudoplatov ar putea fi autentice ar fi aceea că U.R.S.S. a avut în S.U.A. încă o rețea de spionaj, paralelă și bine camuflată, ale cărei urme n-au rămas în nici o arhivă. În acest sens, „Sudoplatov afirmă că, într-o anumită etapă, cele mai importante documente privind activitatea în domeniul nuclear a serviciilor secrete au fost puse la dispoziția specială a lui Beria.

Și totuși, această informație nu pare a fi mai puțin fantezistă decât însăși implicarea lui Robert Oppenheimer de bună voie în spionajul sovietic.

Să mai adăugăm că fiul lui Lavrenti Beria, inginerul-colonel Sergo Gheghechikori, care a tăcut vreme de 40 de ani, trăind sub un nume de împrumut, s-a hotărât să vorbească. La Moscova este anunțat volumul său de memorii *Tatăl meu, Lavrenti Beria*, în seria *Înțelegera veacului: copiii despre părinți*.

Presa comentează anticipat că lucrarea se bazează pe un set de documente și mărturii total necunoscute, ce ar putea face lumină în multe aspecte încă obscure, dat fiind că Beria a condus, o vreme, și serviciul sovietic de spionaj strategic. De când era mic, Sergo Beria a trăit între cei mai cunoscuți oameni ai acelei epoci cumplite: Stalin, lideri de la Kremlin și copiii lor, constructori și savanți - Kapita, Kurceatov, Tupolev, Korolev, Saharov, Hariton - și mulți alții, implicați în proiectele nucleare și cosmice, mari comandanți de oști - Jukov, Vasilevski, Grečko, Ștemenko.

Se speră la Moscova - și poate și la Washington - că Sergo Beria va spulbera multe dintre semnele de întrebare lăsate de mărturia lui Sudoplatov.

impuște pe Troțki, să îl injunghie sau să îl lovească de moarte. Ajunseseră la concluzia că ultimele două soluții erau cele mai bune, căci evitau un zgomot prea mare. Era important să se sugereze un motiv al asasinării care să submineze imaginea lui Troțki și să discrediteze mișcarea. Actul urma să treacă drept o răzbunare personală a lui Mercader pentru preținsa încercare a lui Troțki de a nu o lăsa pe Silvia Ageloff să se mărite cu el.

Un dușman care trebuia distrus

Într-o zi cu ninsoare de la începutul anului 1969, l-am întâlnit pe Ramon Mercader la clubul Uniunii Scriitorilor din Moscova. Era prima noastră întâlnire după 30 ani. Acolo Ramon mi-a povestit cu lux de amănunte acțiunea lui din 20 august 1940. Contrar celor scrise despre asasinarea lui Troțki, Ramon nu a închis ochii înainte de a-l lovi cu un piolet pe care-l ascunsese sub pardesiu. Troțki era singur la masa de lucru. Mercader îi ceruse să citească un articol scris de el, în care îi lua apărarea. Troțki fusese de acord. În ultima clipă, când lovitură lui Mercader pornise, Troțki și-a mișcat capul. Impactul a fost mult redus. De aceea a putut Troțki să țipe după ajutor și nu a murit pe loc. Ramon era prea agitat și nu a reușit să îl injunghie, deși avea un cuțit la el. „Imaginați-vă, deși eram un om antrenat și omorâsem o sentinelă în timpul războiului civil din Spania, strigătul lui Troțki m-a paralizat”, mi-a explicat Ramon. Când a apărut soția lui Troțki împreună cu paznicii, Ramon a fost imobilizat, nemaiputând folosi nici revolverul pe care îl avea asupra lui. Dar nu a mai fost nevoie. Troțki a murit a doua zi, la spital.

Mercader a fost arestat sub numele de Frank Jackson, om de afaceri canadian și identi-

tatea reală a rămas necunoscută vreme de șase ani.

Așa cum povestește Sudoplatov, Moscova a ținut foarte mult ca identitatea lui reală să rămână necunoscută. Iar Mercader s-a achitat cu brio de sarcina lui, deși poliția mexicană l-a bătut în tot acest interval de câte două ori pe zi, ținându-l într-o celulă fără geamuri. Mama lui Ramon a fost cea care i-a demascat numele real printr-o indiscreție. Revenită în U.R.S.S., ea a mers la Tașkent, unde a întâlnit o rudă căreia i-a relatat fapta lui Ramon. Respectiva rudă a reușit apoi să fugă din U.R.S.S. și ajunsă în Vest a dat în vileag întreaga poveste. Paradoxal, indiscreția i-a îmbunătățit condițiile de detenție, căci provenea dintr-o familie spaniolă înstărită. Dar nici atunci Ramon nu a recunoscut că l-a omorât pe Troțki la ordinul Moscovei. La 20 august 1960 a fost eliberat. A fost primit de șeful KGB-ului, Șelepin, care i-a înmănat titlul de erou al Uniunii Sovietice. La cererea lui Dolores Ibaruri președinta partidului comunist spaniol, a fost numit cercetător la Institutul de marxism-leninism. A avut apoi necazuri cu autoritățile sovietice, când a cerut eliberarea

lui Sudoplatov și a lui Eitington. La jumătatea anilor 70 a plecat în Cuba, pe post de consilier al lui Fidel Castro. A murit în 1978.

Mercader a fost un revoluționar de profesie, mândru de rolul său de luptător. „El mi-a spus: „dacă ar fi să rețrăim anii '40, aș face același lucru, dar nu și în lumea de azi [în 1969]”. Nu a regretat omorarea lui Troțki.

Îmi este clar că morala de azi este incompatibilă cu cruzimea revoluției, războiului civil și a luptei pentru putere care a urmat. Stalin și Troțki se confruntau, apelând la metode criminale pentru a-și atinge scopurile. Principala diferență constă în faptul că în vremea exilului său, Troțki se opunea nu numai lui Stalin, dar și Uniunii Sovietice. Această confruntare era o stare de război, care trebuia rezolvată prin victorie sau moarte. Stalin nu putea să îl trateze pe Troțki în exil doar ca pe un scriitor de cărți filosofice; Troțki era un dușman activ, care trebuia distrus. ■

(Va urma)

Prezentare
și versiune românească:
Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

CLIO ANUNȚĂ CLIO ANUNȚĂ

VÂNĂTORII DE COMORI

S-au înmulțit vânătorii de comori în Marea Britanie, adesea organizați în adevărate companii, după cum aflăm din revista *Observer*. Council for British Archaeology (CBA) și Museums Association și-au avertizat membrii să fie pregătiți și să intervină pentru a preveni daunele pe care vânătorii le produc.

Cele mai destructive operațiuni au loc noaptea. Astfel, în 1990 „ulii de noapte” — cum au fost numiți — au lovit la Walesby, în Lincolnshire, unde tocmai fuseseră date la iveală 20 de morminte creștine din sec. V e.n. CBA ar dori o modificare a legii, care să ceară declararea obligatorie a oricărei descoperiri datată dinainte de anul 1500. Guvernul însă se opune.

MORȚI DIN AMBIȚIA LUI STALIN

BORIS MEDOVOI

● Fețe concentrate, fără cel mai mic zâmbet ● Stalin e mâniaș ● Vorosilov și ideea lui salvatoare ● S-a întâmplat ceea ce trebuia să se întâmple ● Tragedie pe cerul de deasupra casei părintești ● Peste zece luni — rândul lui Kirov

2 februarie 1934. O zi georoasă și întunecată¹. Așa mi-a rămas în memorie ziua înmormântării membrilor echipajului „Osoaviakhim-1”. Marșuri funebre răsunând din

megafoanele de lângă zidul Kremlinului, cuvântări de adio, reportaje radio marcând tragedia, conducători de partid — vinovați direct de accident — purtând în mâini urnele celor trei dispăruți: Pavel Fedoseenko, Andrei Vasenko, Iliia Usiskin. Muriseră la 30 ianuarie, ora 16.23. Cel mai mare avea 36 de ani, cel mai mic, 23.

Recent am revăzut un jurnal de cinema cu expediția celor trei: fețe îngrijorate, concentrate, lipsite de cel mai anemic zămbet înaintea plecării. Numai ei și un ingust cerc de specialiști știau că sunt sortiți pieirii. Aerostatul urcă încet spre cer. Și, după acest cadru, înmormântarea din Piața Roșie. Stalin duce urna cu portretul lui Fedoseenko, Vorosilov pe cea a lui Usiskin, iar Molotov a lui Vasenko. Toți se îndreaptă spre zidul Kremlinului, unde depun rămășițele pământești a trei tineri talentați, plini de viață, transformați în cenușă de ambițiile unor conducători însetați de putere².

Fizicienii nucleari din vremea aceea credeau că multe secrete ale universului puteau fi dezlegate printr-o intensă cercetare a razelor cosmice. Dar atmosfera Pământului împiedica experiențele de amplorare. De aceea, savanții presupuneau că deplasarea aparatelor în afara atmosferei terestre ar fi atras după sine descoperiri de importanță fun-

Pavel Fedoseenko

damentală. Bronislav Verigo, de pildă, celebru fiziolog (1860-1925) susținuse că „zborul în stratosferă va rezolva problema structurii nucleului atomului, oferindu-ne cheia pentru captarea energiei din interiorul atomului”. În vreme ce studenții Facultății de fizică din Leningrad efectuau observații asupra razelor cosmice, părintele fizicii sovietice, academicianul Ioffe (1880-1960), care le coordona activitatea, nutrea convingerea că „trebuiau plasați fizicieni în straturile superioare ale atmosferei, pentru înregistrarea nemijlocită a razelor cosmice”.

În anii aceia nu existau rachete, numai aerostate. Ele se puteau însă înălța numai până la 10-12 km, în mod obișnuit. Prin mărirea volumului balonului de multe ori și ermetizarea nacelei, aerostatul devenea stratostat, atingând 20-25 km.

Iliia Usiskin

² Tot „febra” realizării unui aerostat gigantic în cinstea lui Stalin este și fundul unui recent film rusesc, devenit celebru și prezentat în cadrul Festivalului de la Cannes (a 47-a ediție, din 12-23 mai 1994), de cunoscutul regizor rus Nikita Mikhalkov (*Ochi negri, Cinci seri, Sclava iubirii* sunt numai trei filme din seria marilor lui succese). Ultima sa peliculă, *Soarele înșelător*, este dedicată aceluiași teme obsesive pentru istoriografia și cinematografia ex-sovietică: condiția omului în comunism. „A se pocăi este o sarcină pentru toți cei care au trăit în acea epocă și care trăiesc și astăzi. Fără pocăință nu va fi nici pace, nici liniște în Rusia — a declarat Mikhalkov. Personal cred că toate guvernele de după 1917 sunt ilegite, pentru că au venit la putere prin sânge și violențe. N-avem dreptul să ignorăm istoria țării noastre. Chiar dacă este greu să recunoaștem că este vorba de noi, de trecutul nostru”.

Andrei Vasenko

În consecință, la Leningrad a început construcția unui asemenea aparat, din inițiativa și sub supravegherea academiciului Ioffe și sub patronajul Osoaviachimului, organizație obstească de pregătirea tinerețului pentru apărare. De construcția stratostatului a răspuns inginerul Andrei Vasenko, ca viitor comandant al navei aeriene fiind desemnat Pavel Fedoseenko, care avea multă experiență. Academia a gândit imediat că cel mai bun fizician pentru noul aparat, care să urce cu el în înălțimi, era studentul lui Ilia Usiskin, care, deși nu avea decât 23 de ani, era cunoscut deopotrivă pentru lucrările lui științifice și pentru sociabilitatea lui. Ilia avea permanent o glumă de făcut, un ton șugubăț, mulți prieteni. Pe timpul construcției stratostatului, Usiskin, luându-și în serios sarcina, a pus la punct aparatul portativ pentru captarea razelor cosmice.

Spre sfârșitul anului 1933, stratostatul era gata. Înălțarea lui a fost programată pentru luna august anul următor. În vară, nacela urma a fi echipată cu aparatul pentru experimente fizice și cu cea pentru activitatea biologică a echipajului.

Nimănui nu i-a trecut prin cap că de anul nou 1934 Kremlinul le va face un cadou. La Moscova se pregătea cu surle și trâmbițe al XVII-lea Congres al partidului comunist, declarat încă dinainte „congresul invingătorilor”. Se planificaseră de aceea recorduri în diferite sfere ale vieții. Evident, cele mai de efect realizări erau cele din domeniul aviației.

Dar, ca un făcut, nu se reușise, finalizarea construcției unui avion gigant. Și nici modernizarea stratostatului „СССР-2”. Eșuase și testarea unui nou spărgător de gheață. Mânia lui Stalin nu mai avea margini. Împroșcându-l cu salivă pe Vorosilov, pe atunci comisar al poporului pentru probleme militare și maritime, Stalin urlase la el învinuindu-l de sabotaj și amenințându-l cu pedepse cumplite. Și, într-adevăr, Vorosilov ar fi pățit-o, dacă nu și-ar fi amintit că

Osoaviachimul din Leningrad avea construit un stratostat gigant. Era ideea salvatoare.

Imediat a fost sunat la telefon Kirov, primul secretar al Comitetului de partid al regiunii, și el a confirmat că, deși nacela nu era încă utilată, stratostatul era gata. Nu fusese însă testat.

- Nici o nenorocire, a băguit Stalin. Aveți acum ocazia să îl testați. De ce n-ar participa chiar constructorul la zbor?

Kirov a răspuns că, din păcate, Fedoseenko, Vasenko și Usiskin nu sunt membri de partid. Ce era de făcut?

- Găsim noi ceva, a răspuns conducătorul popoarelor.

...O telegramă semnată de Vorosilov ordona ca aparatul să fie încărcat pe o platformă de cale ferată și transportat urgent la Moscova. Startul lui trebuia să aibă loc în Capitală, în ziua deschiderii Congresului.

Ordinul comisarului poporului i-a stupefiat absolut pe toți cei implicați în pregătirea experimentului științific. Specialiștii în aeronautică știau că zborul în stratosferă pe timp de iarnă este extrem de periculos. Stratostatul devenea necontrolabil, echipajul ostatic al stihiei dezlănțuite.

Dar „misiunea de onoare” trebuia îndeplinită. Obligatoriu. Nimeni nu ar fi îndrăznit să exprime o altă părere.

Membrii echipajului au luat cunoștință în tăcere de indicațiile Kremlinului:

- Zborul este dedicat Congresului. Deci trebuie depășit un record mondial. De acolo, din stratosferă se va raporta Congresului despre noul record. Este clar?

„Sirius” - cum fusese denumit stratostatul - a luat startul. Încet-încet s-a înălțat spre cer. Și, în sfârșit, ceea ce aștepta dictatorul s-a produs. S-a raportat congresului că s-a realizat un record de înălțime - 19 km - și aparatul continuă să urce. Delegații radiau de fericire. Prezidiul era din ce în ce mai animat. Când un glas îndepărtat din stratosferă a anunțat că a fost stabilit un nou record - 22 km deasupra nivelului mării - sala s-a ridicat în picioare, izbucnind în ovatii.

După care s-a întâmplat ceea ce trebuia să se întâmple. Distrugerea aparatului fusese prevăzută de specialiști. Era un fapt inevitabil. Echipajul nu a mai putut întoarce aparatul spre pământ. Câteva ore el a rezistat pe cerul înghețat de iarnă în lupta cu stihia. Curenții puternici de aer l-au zgâlțâit din toate încheieturile și, din cauza loviturilor puternice, una după alta, legăturile dintre nacelă și balon s-au rupt.

Printr-o coincidență de necrezut, stratostatul s-a deplasat de pe meridianul Moscovei spre orașul Saransk, unde tatăl și mama lui Ilia Usiskin stăteau încremeniți în fața difuzorului, așteptând vești proaspete despre zbor. N-aveau de unde ști că la ora 4 d.ă. stratostatul, aproape în întregime distrus, în luptă cu puternicii curenți de aer de deasupra orașului lor, cu nacela desprinsă de balon, făcând tumbe în aer, se prăbușise, înfingându-se cu forță în pământul înghețat.

Între timp, zierele lumii preluseră informația. Uniunea Sovietică pătrunsese în stratosferă. Presa sovietică anunțase cu tam-tam că numai socialismul și linia justă a partidului permisese obținerea unui succes de asemenea amplitudine.

Au urmat dispoziții de partid privind desfășurarea înmormântării și depunerii cenușei celor trei în zidurile Kremlinului. De asemenea, au fost arestați și ulterior împușcați specialiștii în aeronautică ce participaseră direct sau indirect la pregătirea expediției. De lista cu cei ce urmau a fi executați s-a ocupat direct șeful Comitetului de hidrometeorologie, Vingengeim, care - în treacăt fie spus - avertizase asupra marelui pericol pe care îl prezenta zborul în stratosferă pe vreme de iarnă.

...Privesc pentru a nu știu câta oară imaginile cronicilor filmate. Urnele sunt depuse în nișe. Kirov - stă în picioare, lângă zid, foarte trist. Să-i fi trecut prin cap atunci gândul că peste zece luni el însuși va fi un pumn de cenușă ocupând un loc alături de cei trei?

1942-1944

Din însemnările unei aviatoare americane

DORIS BRINKER-TANNER

„O zi obișnuită începea pentru noi înaintea zorilor reci, cu trompeta care suna deșteptarea, urmată de echiparea rapidă cu trei sau patru rânduri de îmbrăcăminte, alinieră pentru apelul nominal și formarea rândului pentru micul dejun. Făceam apoi curățenie în barăci și din nou ne aliniam pentru școala la sol sau la linia de zbor. O săptămână grupa Flight I lua parte în fiecare dimineață la cursuri la sol, în timp ce Flight II (grupa mea) zbura; după aceea, programul se inversa. Sâmbăta dimineața ofițerii bărbaiți făceau o inspecție riguroasă în unitate”.

Rândurile de mai sus au fost scrise de o femeie, Doris Brinker-Tanner, care, în perioada 1942-1944, a făcut parte din echipele de aviatori-femei din forțele aeriene militare americane, în timpul celui de-al doilea război mondial.

Angajate în război la 7 decembrie 1941, Statele Unite s-au confruntat curând cu o lipsă acută de brațe de muncă, ceea ce a făcut necesară participarea femeilor — în diferite sectoare — la numeroase activități „bărbătești”. Ele au răspuns într-un număr impresionant chemării de a contribui la grăbirea unui final victorios al războiului. Dar, în nici un alt domeniu din acea vreme, ruptura cu tradiția nu a fost mai izbitoră decât în cazul prezenței femeilor în serviciul militar, cel mai îndrăzneț și avansat rol al lor fiind pilotarea unor avioane ale Army Air Forces (Forțele aeriene ale armatei). Înainte de război, cu excepția infirmierelor, foarte puține femei au servit în unități ale armatei și nici una în misiunile primejdioase ale aviației militare. Astăzi însă — cum au dovedit-o femeile pilot americane în timpul războiului din Golf, prezența lor în chiar inima unui conflict militar de amploare a intrat în obșnuit.

Ideea femeilor piloți pentru zboruri mili-

tare interne — ceea ce putea asigura participarea bărbaților la operațiile militare din afara țării — a aparținut inițial aviatorei Jacqueline Cochran, care făcuse o strălucită carieră în aviație. În 1935, la numai 25 ani, a fost prima femeie participantă la faimoasa cursă aviatică Bendix Transcontinental, trei ani mai târziu ea câștigând primul loc, înaintea unor competitori bărbaiți cu experiență. În 1940, tânăra aviatore a doborât recordurile de viteză, atât la bărbați, cât și la femei, stabilind apoi alte circa 200 recorduri.

La 1 iulie 1941, Cochran a îndeplinit o misiune deosebit de îndrăzneată: a transportat un bombardier „Lockheed Hudson” peste Atlantic predându-l englezilor asediați pe insulele britanice. Invitată la un dejun la Casa Albă, a avut o convorbire cu președintele Franklin D. Roosevelt, care s-a arătat impresionat de ideile aviatorei, în legătură cu capacitatea femeilor de a îndeplini misiuni militare.

Dar aceste idei nu s-au materializat ușor. Chiar și un om receptiv la inovație, cu idei avansate, ca generalul Arnold — unul dintre primii comandanți militari americani care au sesizat puterea aviației — n-a fost prea entuziasmat să pună „o tinerică” — cum era Jacqueline Cochran — în carlinga unui avion de-al său. Deși era la curent cu sarcinile pe care le îndeplineau femeile piloți, atât în Marea Britanie cât și în Uniunea Sovietică (Magazin istoric, nr. 11/1985), generalul a tras concluzia că Statele Unite nu erau încă în situația de a recurge la asemenea soluții. Totuși, ca o măsură de pregătire pentru o posibilă stare de urgență, a sugerat ca Jacqueline Cochran să meargă în Anglia, unde să capete în mod direct cunoștințe și experiență de la un grup englez de aviatore care activau în Serviciul auxiliar de transport aerian al Royal Air Force. Comandate

de Pauline Gower, acestea au fost supranumite „ATA girls“.

În primăvara anului 1942, Jacqueline Cochran a fost numită comandant de aeronavă. Alte 22 femei piloți americane cu experiență i s-au alăturat. Ele au servit în Royal Air Force, formând primul grup organizat de aviatore americane din timpul războiului. În toamna aceluiași an, 1942, în Statele Unite s-a constituit o grupare de femei piloți în cadrul așa-numitului Army Air Forces Transport Command (Comandamentul forțelor aeriene pentru transport ale armatei), având ca director pe Nancy Harkness Love, în vârstă de 29 ani.

Pentru asigurarea recrutării și instruirii femeilor piloți a fost desemnat Detașamentul 319 al forțelor aeriene militare, având baza la Houston, în Texas. Jacqueline Cochran a devenit director, iar Leni Leoti Clark Deaton — șef administrativ. În același timp, Nancy Love a rămas la conducerea Escadrei comandamentului de transport aerian, care cu-

În „costum de haimana“

Vestea că femeile pot servi în cadrul Forțelor aeriene ale armatei s-a răspândit cu viteza fulgerului. Peste 25 000 tinere femei de pe tot cuprinsul Statelor Unite s-au grăbit să se prezinte la biroul directorului Cochran, înaintând cereri; dintre acestea au fost recrutate numai 1 830.

Pentru a avea șanse de a fi acceptate, trebuiau să îndeplinească câteva condiții, și anume: să fie cetățene americane, să aibă între 21 (mai târziu, 18 și jumătate) și 35 ani, o înălțime de cel puțin 1,53 m (mai târziu, la 1,63 m) și să fie declarate admise la un exigent examen medical, efectuat de un medic specialist din cadrul aviației. Ceea ce se cerea în principal unei candidate era să fi efectuat cel puțin 200 (mai târziu doar 35) ore de zbor înregistrate. Înainte de a fi acceptată și repartizată într-o clasă, candidata trebuia să poarte o discuție cu Jacqueline Cochran sau cu o reprezentantă a ei.

Prima clasă, formată din 28 tinere, s-a constituit la 16 noiembrie 1942, la aeroportul municipal „Howard Hughes“ din Houston, Texas.

Programul de pregătire cu-

prindea femei piloți având minimum 500 ore de zbor. S-a constituit și Serviciul auxiliar feminin de transport cu sediul la baza aeriană a armatei de la New Castle, în Delaware.

Cele două unități au operat separat până în iunie 1943, când generalul Arnold a ordonat consolidarea lor în cadrul unei singure grupări, cunoscută din acel moment sub denumirea de Women Airforce Service Pilots sau WASP (Serviciul femeilor piloți al forțelor aeriene). Cochran a devenit director co-ordonator al tuturor activităților grupării respective.

Să urmărim, în continuare, relatările aviatorei Doris Brinker-Tanner despre formarea sa ca pilot militar și despre viața alături de camaradele sale de escadrilă în anii atât de zbuciumați ai marii conflagrații. Reproducem aceste pagini, cu titlul și subtitlurile redacției noastre, din revista American History Illustrated.

prindea peste 400 ore școală la sol, cursuri de aeronautică și teoria zborului, de motoare și elice, matematică, fizică, navigație, instrumente de zbor, meteorologie, cod, pregătire fizică și exerciții în formație strânsă. Cea mai importantă parte a cursului o constituiau cele 210 ore de instrucție de zbor.

Pentru a recupera orele de zbor pierdute, din cauza ceții sau a altor condiții atmosferice neprielnice, aviatorele zburau șase sau chiar șapte zile pe săptămână. De altfel, veniseră în Texas ca să-și servească țara într-un moment greu, de aceea suportau bucurios, într-o atmosferă de bună dispoziție, un program extenuant. Instrucția lor era aceeași cu a bărbatilor, cu excepția exercițiilor de zbor în formație de acrobație, neincluse în mod oficial în cursuri; asemenea cunoștințe erau necesare pentru misiunile de luptă, iar legea interzicea participarea femeilor la luptele aeriene.

Cea de-a doua clasă de eleve s-a constituit în decembrie 1942, iar după aceea, în fiecare lună, s-a format câte un alt nou grup. Cu timpul, au intrat la instruire mai multe clase, condițiile de zbor la Houston devenind din ce în ce mai grele și mai periculoase.

Când s-a stabilit un program pentru elevi, care urma să se desfășoare la Avenger Field de la Sweetwater, Texas, conducerea claselor de fete a fost consultată privind transferarea programului de pregătire pentru femei în același loc, ceea ce însemna că o anumită perioadă instruirea trebuia să se facă împreună cu bărbaii. De posibilele consecințe decurgând din noua situație răspundea personal Leni Deaton, care a reacționat plină de entuziasm: „Bunicul meu a fost unul dintre pionierii educației mixte, așa încât, la treabă!“ A fost primul program de pregătire de zbor mixt din istoria aviației militare americane.

La Sweetwater, localitate situată la 320 km vest de Dallas Fort Worth, condițiile erau mult mai bune decât la Houston, însă instrucția rămânea extrem de dificilă și obositoare. Cele 95 femei din clasa 44-W-4, din care făceam parte și eu — clasă aflată, la 1 noiembrie 1943, la Avenger Field — veneau din toate colțurile Statelor Unite și aveau pregătiri foarte variate: foste profesoare, infirmiere, secretare, muncitoare, chelnărițe, studențe, casnice, actrițe și soția unui vestit dramaturg de pe Broadway, Damon Runyon.

După verificări și completarea unei multitudini de formulare oficiale, am fost repartizate, în ordinea alfabetică, în niște barăci cu un etaj ale armatei, șase femei într-o încăpere. Ne-am dat seama imediat că totala lipsă de intimitate ne obliga la o atitudine deschisă, directă, la colaborare. Salopete de culoarea măslinii, care prisoseau mecanicilor militari, de mărirea 44 sau mai mari, poreclite „costum de haimana”, au înlocuit îmbrăcămintea noastră civilă; în ceea ce privește îngrijirea cosmetică și coafura la modă, ele au devenit repede de domeniul trecutului. Vântul care bătea dinspre câmpiile de vest ale Texasului ne strecura nisip în haine, în piele, în dinți, în urechi, în ochi și păr.

Oaspeți provocatori de coșmaruri

După aproximativ șase-opt ore de instrucție — cu dublă comandă pentru decolări, ascensiuni în viteză, viraje, reduceri de viteză și ruliuri (roțiri), apoi aterizări —, instructorul civil cobora din avion, iar eleva zbura pentru prima dată singură. Cea dintâi femeie care a efectuat primul zbor „solo” a fost salutăată cu urale, ca cea mai „proaspătă” aviatore. Am aruncat-o în apa rece a unei fântâni denumită „izvorul dorinței”. În grupa 44-W-4 această onoare a revenit lui Dorothy Britt, din Oklahoma.

După aceea, ieșirile „solo” au cuprins exerciții intense de perfecționare a lupingului, sandedei (zbor în poziție perfect verticală), a zborului în opturi la punct fix, ruliuri și toate manevrele elementare necesare pentru a putea promova examenul de calificare a piloților militari.

Pentru a ne însuși precizia cerută de calificativul „S”, adică satisfăcător, era necesar un mare efort. Într-o zi întunecată sau cu vânt te concentrai mai bine asupra manevrelor, fără emoții, pentru că cei de la bază care îți

28 mai 1943. Trecere în revistă a unei unități de aviatore americane, în Texas.

înregistrau corectitudinea, sau cel de la punctele de control nu vedeau mai nimic.

Faye Wolfe din Grand Rapids, Michigan, de exemplu, exersa de o oră ruliuri, când și-a dat seama că și-a pierdut capul compas. A zburat atunci în toate direcțiile, căutând un reper terestru cunoscut. În zadar. Tocmai în momentul în care începuse să o cuprindă panica, un alt avion Stearman pilotat tot de o femeie, i-a apărut în față. Crezându-se salvată, Faye a urmat-o fericită, dar când ghidul său și-a continuat zborul spre vest, Faye a înțeles că nu era deloc pe direcția bazei de la Avenger Field. Și, cum apusul soarelui se apropia, nu a mai avut altceva de făcut decât să urmeze avionul din față. Cele două aparate au aterizat pe un aerodrom militar, la aproximativ 65 km de Avenger, unde Faye a aflat că ghidul ei nu era o elevă, ci o absolventă a WASP, transportând un nou avion Stearman în Californi!

Martha McKenzie din Tennessee a fost mai puțin norocoasă decât Faye. Executând un ultim exercițiu de rotire, târziu într-o după-amiază, a constatat că s-a rătăcit. Soarele cobora din ce în ce mai mult, iar în motor se auzea bolboroseala ultimelor picături de combustibil. Alegându-și un câmp lipsit de ob-

stacole, Martha a reușit să așeze avionul fără nici o avarie. A coborât și s-a îndreptat spre luminile unei ferme din apropiere. Deodată, a auzit în spatele ei un zgomot care se apropia, apoi un tropăit de copite. S-a întors și a văzut o turmă de vite, stărnită de vâjăitul motorului avionului, apropiindu-se de ea. Spaima a făcut-o să alerge mai repede decât oricând, ajungând la gardul casei înaintea turmei. McKenzie a bătut la ușa casei, până când i-a deschis un bătrân fermier surd și temător, care repeta într-una „să nu-ți vină să crezi, e o fată”, în timp ce a dus-o la cel mai apropiat telefon.

Groaza nu este mai mică atunci când întâlnești una dintre jivinele care trăiesc în Texasul de vest, șarpele cu clopoței. După un zbor „solo”, Shirley Tannehill privea înspre aripa dreaptă când a zărit urcându-se lent pe stabilizatorul aripii cel mai mare și mai oribil șarpe pe care îl văzuse vreodată. Din fericire, curentul format de elice a prins reptila și a aruncat-o în spațiu, spre liniștea pilotului îngrozit. Povestea lui Shirley Tannehill cu șarpele a fost într-un totuț crezută de kolegele ei, deoarece mai multe nopți la rând Shirley s-a trezit tipând. Avea coșmaruri. După această întâmplare, elevele își controlau

foarte amănunțit 'carlinga înainte de decolare, îndeosebi înainte de a urca în avion, pentru primul zbor al zilei.

Femeile din Clasa 44-W-4 aveau mare grijă și să-și lege centurile de siguranță. Făcuse multă vâlvă cazul unei eleve din clasă care, însoțită de instructorul ei, exersa ruliuri. După ce ținuse avionul într-un ruliu pe dreapta, ea îl redresase cu tehnica standard de împingere puternică a palonierului în direcția opusă și manevrare a manșei înainte, până la refuz, ceea ce îi provocase un picaj abrupt. Eleva, a cărei centură nelegată bine se desprinsese, se văzuse zburând în spațiu, în timp ce avionul și instructorul uluit o depășiseră în viteză. În mod automat, ea trăse de inelul cordonului, parășuta i se deschise și fata aterizase îngrozită, dar nevătămată.

La câțiva metri de o răpă

Zborul pusese stăpânire pe eleve, urmărindu-le și ziua și noaptea, în somn, când îndrugau cuvinte legate de procedeele din carlingă, cum ar fi GIGFTPR (comenzile, aparatele de bord, maneta de gaze, flapsurile, trimerul, elicea, radioul). Zborul devenise unica noastră pasiune. Eram hotărâte să ne însușim cunoștințele menite să ne asigure absolvirea și „aripile de argint”.

În ciuda acestei mari ambiții, treceam, înaintea zborurilor periodice de verificare, prin diferite trepte de stress, care ne slăbea puterea. Aceste stări erau denumite „checkitis” (de la „check” — verificare) și erau însoțite de pierderea poftei de mâncare și a somnului, care provocau o și mai mare anxietate și tensiune.

Un pilot agitat era un pilot periculos. Instructorii încercau adesea, în mod deliberat,

să încurce pe eleva suspectată de instabilitate psihică. Toate manevrele învățate în timpul primei faze trebuiau executate cu precizie, de la cele obișnuite, până la aterizări în situații extreme.

Pilotul instructor acționa pe neașteptate maneta de gaze, oprind motorul; eleva trebuia atunci să-și fixeze rapid un loc de aterizare pentru o astfel de situație critică, să manevreze avionul către o aterizare forțată, corespunzător avariei simulate. Era foarte important să găndească repede, calm și prudent, sub o asemenea tensiune, și nu exista nici cea mai mică indulgență pentru reacții emoționale sau nervoase.

Rezultatele fiecărui zbor de verificare decideau dacă eleva lua examenul — și astfel trecea în următoarea fază de pregătire — sau nu trecea — și era trimisă acasă. Numărul femeilor eliminate din cauza unor deficiențe în timpul pregătirii de zbor se putea compara foarte bine cu cel al bărbaților: media era de 30,7% orizontal.

După ce ne-am însușit, sub îndrumarea unui instructor, elementele de bază ale zborului cu ajutorul instrumentelor, am efectuat zboruri „în doi”. Una dintre noi acționa ca observator pentru depistarea altui avion, în timp ce cealaltă trăgea perdeaua de mascare pe carlingă și efectua zboruri mai întâi orizontale, apoi urcări și viraje, apelând numai la instrumente, pentru ca, în final, să treacă la zboruri și mai dificile folosind navigația cu fascicule radio.

Zborul „în doi” a contribuit la creșterea încrederii și respectului față de aptitudinile de zbor ale celeilalte, deoarece, practic, ne încredințam viața partenerei.

Zborul de noapte ne solicițea și mai mult. Ceea ce în

timpul zilei era atât de plăcut devenea sinistru și ireal când avionul intra în pustiul negru al nopții. La început eram dezorientate. Părea aproape imposibil să-ți găsești calea, când deasupra aveai stele, în dreapta și în stânga tot stele, iar desedubt un amalgam de lumini, care se contopeau între ele. Dar panica de la început a dispărut, pe măsură ce competența noastră a crescut, și curând zborul de noapte a devenit și el „floare la ureche”.

Era distracția noastră favorită să stăm afară, la linia de zbor, și să privim luminile roșii și verzi de la aripi, când avioanele ni se învăteau deasupra capului. Uruitul neîntrerupt al motoarelor devenise o muzică familiară. Într-o noapte însă, acel uruit monoton s-a oprit brusc. Un motor a încetat să mai funcționeze la decolare. Avionul a intrat într-un zbor planat, în linie perfectă dreaptă. Apoi, o fulgerare strălucitoare a luminat cerul, când aparatul a trecut prin cablurile de înaltă tensiune. După care întregul aerodrom s-a cufundat în bezna.

Teama a cuprins toată baza: teama pentru femeia din avion, pentru aceia care așteptau decolarea în punctul de control, pentru cei ce zburau deasupra noastră. În câteva secunde, operatorul din turnul de control a anunțat sec ce s-a întâmplat și, calm, a chemat fiecare avion, pe numărul său, să revină la bază. Toate au aterizat impecabil, lin, cu precizie de ceașornic, fiecare eliberând cu rapiditate pista, pentru următorul avion.

Două ore mai târziu, personalul de salvare a găsit eleva nevătămată, prinsă cu centura de siguranță în carlinga ei, acționând semnalele luminoase de SOS în Morse. Întrerupsese contactul la motor pentru a evita incendiul și,

când a simțit că avionul a trecut printr-un hățiş și a lovit pământul, a tras de manșă, punând ușor avionul pe pământ. Fata a scăpat numai cu câteva contuzii și zgârieturi, a doua zi dimineața fiind din nou la zbor. La lumina zilei s-a constatat că avionul se opriase la câțiva metri de o răpă.

Nu toate au fost însă atât de norocoase. Zborul de noapte își făcuse deja prima victimă. Se pare că un motor luase foc în timpul zborului și avionul s-a prăbușit. Corpul lui Jane Champlin și cel al instructorului ei, Henry Awbrey, au fost găsite în sfărâmurăturile arse ale avionului.

În timpul celui de-al doilea război mondial, 11 eleve au murit în timpul pregătirii, iar 27 și-au pierdut viața în misiuni.

Ciocnire frontală

Când am ajuns să zburăm pe distanțe lungi, eram aproape sigure că vom trece cu succes examenul de absolvire de la 23 mai. Ni se confecționaseră și ajustaseră noi uniforme albastre și ni se făcuseră fotografii. Din cele 95 cursante înscrise la început 53 puteau acum să se aștepte la obținerea într-un viitor apropiat a „aripilor de argint”.

Vântul de sud-est, cu o viteză de 26 km pe oră, plafonul și vizibilitatea nelimitate, sub cerul cu soare al Texasului, acestea erau condițiile atmosferice la 16 aprilie 1944, când membrii clasei se întorceau la Sweetwater. Eram într-o foarte bună dispoziție în așteptarea familiilor și a prietenilor, de ziua absolvirii, dar și emoționate la ideea obținerii statutului de pilot activ, la repartizare și la viitoarele misiuni de zbor. De la 1 noiembrie 1943, trecuseră aproape șase luni, dar ni se părea că eram acolo de o

veșnicie. Puține familii și-au dat seama de rapida maturizare a fetelor lor sau au putut observa vreo schimbare la ele.

Membrii familiei lui Mary Howson, care avea 25 ani, nu făceau nici ei excepție. Aveau deja doi bărbai în serviciul militar, și acum își făceau planuri pentru lunga călătorie de la Philadelphia în Texas, ca să o vadă pe Mary primind „aripile de argint”.

La 16 aprilie Mary a executat un zbor spre San Antonio. Apropiindu-se de Avenger Field, în prima parte a după-amiezii, a coborât până la altitudinea obișnuită de trafic, de 240 m, apoi a virat spre vest pe direcția de 45° pentru a intra pe panta descendentă. În același timp, Elizabeth Erickson din Clasa 44-W-6, având o practică de 10 ore într-un avion AT-6, făcea primul ei zbor „solo”, în afara culoarului de zbor. A intrat și ea pe direcția de reîntoarcere de 45° dinspre est. Deodată, liniștea cerului Texasului a fost spartă de o explozie asurzitoare. Cele două avioane s-au ciocnit frontal. Mary a încercat să sară, dezlegându-și centura de siguranță și trăgând de inelul parașutei. Parașuta extractoare a ieșit, chingile au început să se desfășoare, dar altitudinea nu a fost suficientă pentru a permite parașutei principale să se deschidă. Corpul lui Mary a fost

găsit la aproximativ 10 m de sfărâmurăturile avionului. Elizabeth Erickson a rămas în avion, unde a murit pe loc.

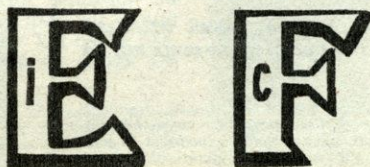
Împrejurările tragice în care au avut loc cele două accidente au aruncat o umbră de tristețe asupra celor două clase. Corpul lui Mary Howson a fost însoțit până în localitatea ei natală, Wayne, Pennsylvania, de una dintre colegele sale de clasă, Mickie Carmichael din Tyler, Texas. Nu i s-a pus la dispoziție — așa cum se făcea pentru piloții căzuți la datorie — escortă militară și coșciug din lemn de pin. Coșciugul a fost procurat de colegele lui Mary, toți cursanții, ofițerii, și alte persoane din cadrul personalului de la Avenger Field contribuind la cumpărarea stofei de culoarea purpuri, cu care a fost acoperit sicriul, pe care s-au înscris, cu margarete galbene, literele WASP. Nu s-au aprobat onoruri militare și drapel, deși telegrama de condoleanțe a directorului lui WASP adresată familiei Howson conținea cuvintele: „Mary și-a pierdut viața în slujba țării”.

Nici chiar moartea nu a putut afecta necesitatea absolută de continuare a programului zilnic de lucru. Comandantul de zbor al Clasei 44-W-4 a reamintit cursantelor că, a doua zi, zborul va continua. ■

(Va urma)

POPOR ANTIC

(Monoverb reflexiv: 6-9)

Radu STOIANOV

DUELUL —

O MODĂ

CONDAMNATĂ,

DAR ASIDUU

PRACTICATĂ

EMMANUEL BOURASSIN

Duelul judiciar sau ordalia a fost practicat în tot evul mediu. Cel pentru spălarea onoarei s-a dezvoltat pe vremea lui Henric III (1574-1589) și Henric IV (1589-1610), în ciuda nenumăratelor edicte care îl interziceau¹.

În linie directă, duelul descinde din ordalie sau „judecata lui Dumnezeu“, obicei străvechi și barbar de pe vremea merovingienilor. Printr-o luptă juridică, se dădea câștig de cauză învingătorului. Chiar dacă unele autorități ecleziastice îngăduiau aceste dueluri, poziția Papalității a fost întotdeauna aceea al cărei interpret se face sfântul Raymond de Penafort: „Duelurile și alte ordalii sunt interzise pentru că tind să condamne nevinovați“.

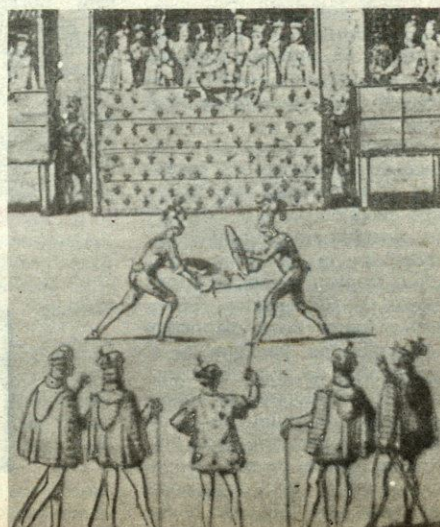
În 1216, papa Honoriu III proscris definitiv duelurile. Câteva decenii mai târziu, Ludovic cel Sfânt le interzicea pe tot întinsul regatului său: „E interzisă orice fel de luptă. Nemulțumirile vor fi aduse la cunoștința Curții noastre“. Astfel forța nu prima asupra dreptului.

Totuși, uneori, regii și prinții autorizau lupte judiciare, dar numai în prezența lor. La

începutul domniei lui Carol IX (1560-1574), o ordalie permisă de tânărul rege a făcut multă vâlvă. Soția unui nobil din Carrouges, un mare baron normand, l-a acuzat pe Jacques Legris, scutierul contelui d'Allençon, că a violat-o. Acesta s-a apărat cu îndârjire, dar soțul victimei l-a provocat la duel judiciar. În urma înfruntării, scutierul a fost ucis de baron. Se dovedise deci că era vinovat de nelegiuire. În ceea ce privește sfârșitul acestei sumbre întâmplări, cronicarii sunt de păreri diferite; unul dintre ei afirmă că doamna a mărturisit că minșise și s-a retras într-o mănăstire. Cuprins de remușcări, soțul ei a plecat la luptă împotriva necredincioșilor și nu s-a mai întors.

În mai 1455, Filip cel Bun, duce de Bourgogne, deși omenos și înțelept de felul lui, a asistat la o ordalie deosebit de brutală; teatrul acestei întâmplări a fost Valenciennes din Hainaut. Doi orașeni, Mahiot Coquel și Jacotin Plouvier, au avut un litigiu și s-au înfruntat într-un duel judiciar în fața ducelui însuși. Acest crud măcel s-a încheiat cu moartea lui Mahiot, al cărui trup a fost agățat în furci. Bunul duce și-a reproșat apoi că îngăduise această luptă, ale cărei peripeții erau relatate cu deznădăjduită de aristocratul Olivier de la Marche.

Henric II, flancat de soție și amantă, urmărește duelul juridic între Jarnac și Châtaignerai

¹ Reproducem acest articol din revista franceză *Historia*, cu titlul și subtilurile redacției noastre. Autorul, Emmanuel Bourassin, istoric reputat, specialist în sec. XV și XVI, a semnat numeroase lucrări și articole (*Magazin istoric*, nr. 9/1990, 3/1992), între care foarte de curând, în editura Tallandier, cartea *Pour comprendre le siècle de la Renaissance* (Pentru a înțelege secolul Renașterii).

Mort de rușine

În 1547, Henric II (1547-1559) și Curtea sa asis-tau pe terasa castelului de la Saint-Germain-en-Laye la duelul juridic dintre Jarnac și Châtaigneraie. La sfârșitul domniei lui Francisc I (1515-1547), exista o opoziție violentă între amanta acestuia din urmă, ducesa d'Etampes, și aceea a delfinului, superba Diana de Poitiers. Baronul de Jarnac era partizanul ducesei d'Etampes, în timp ce Châtaigneraie, un colos cu voce puternică, ținea cu Diana de Poitiers. Și s-a întâmplat așa că — datorită perfidelor cleveteli de la curte — cel de-al doilea l-a acuzat pe primul că este amantul soacrei sale și că trăiește din subvențiile ei. Luptele juridice ieșiseră de tot din modă. Totuși, Jarnac l-a provocat pe Châtaigneraie. Francisc I a avut însă înțelepciunea să interzică lupta.

Dar el a murit și l-a urmat la tron Henric II; eclipsând-o pe regina Caterina de Medicis, o nestăpânită, triumfătoare Diana de Poitiers domnea alături de ea. Trufia lui Châtaigneraie nu mai avea margini. A reînceput să-l zeflemisească pe Jarnac care, pentru a doua oară, l-a provocat la duel. Henric a autorizat întâlnirea — în mod imprudent — și a hotărât ca, în memoria marilor cavaleri, duelul să se desfășoare în mod solemn: Dumnezeu va face să iasă victorios cel care are dreptatea de partea lui.

Pe 10 iulie 1547, Henric II lua loc în tribuna regală între soție și amant. Erau de față curtenii și toți locuitorii din Saint-Germain-en-Laye. Se hotărâse ca cei doi gentilomi să fie înarmați cu spade cu dublu tăis și să poarte sout. Fiecare își avea martorii lui, dar conetabilul de Montmorency, atotputernicul ministru al regelui, era primul care judeca duelul.

Aproape toți curtenii credeau că Châtaigneraie va fi învingător; el era mult mai puternic decât plăpândul Jar-

nac și îndemânarea sa era recunoscută. Desfășurarea luptei tocmai le îndreptățea aprecierea, când Jarnac a scos lovitura secretă. Elastic, ca o pisică, s-a aplecat și, cu o lovitură fermă de spadă, a tăiat genunchiul adversarului său. Învățase ceea ce se numește acum „lovitura lui Jarnac” de la maestrul său de arme italian, căpitanul Caize.

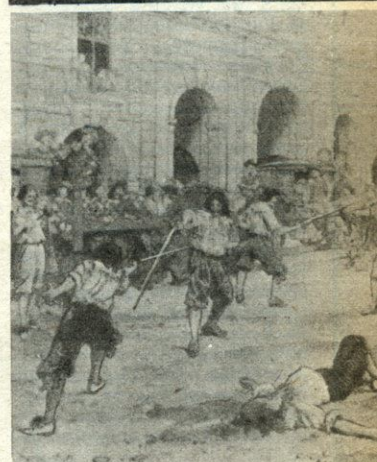
Cum Châtaigneraie zăcea în arenă scăldat în sânge, Montmorency l-a rugat pe rege să îngăduie transportarea cât mai rapidă a nenorocitului pentru a fi îngrijit. Dar Henric II era atât de tulburat de înfrângerea neașteptată a campionului său, încât a rămas câțva timp mut de surpriză. În cele din urmă, a ordonat ca Châtaigneraie să fie dat pe mâna chirurgilor și, din vârful buzelor, l-a felicitat pe învingător. Dar rușinea și mânia campionului regelui și a amantei sale era atât de mare, încât acesta și-a smuls bandajele puse de chirurg și a murit, din cauza puternicei hemoragii!

De atunci, moda fatală a duelurilor a decimat rândurile gentilomilor: Bussy d'Amboise, fiul cel mic al lui Monsieur (fratele regelui Henric III și amantul „reginei Margot”, celebru pentru ferocitatea sa și pentru duelurile susținute fără încetare); cavalerul d'Angoulême, fiul natural al lui Henric II și al strălucitoarei Jane Fleming, care a fost ucis pe terenul de duel în 1586. Cum era de sânge francez, această moarte a produs un mare scandal.

3 la 3

Totuși, nici un duel n-a produs atâta scandal ca acela al favoriților lui Henric III împotriva a trei dintre partizanii ducelui de Guise. De

Ofensa trebuie răzbunată, pentru stima de sine și a celorlalți: cavalerul d'Eon, celebrul agent secret al lui Ludovic XV, îmbrăcat în femeie, față în față cu dl. de Saint George; baronul Montmorency-Boutteville cu contele de Beuvron; Jean Jaurès cu Paul Déroulède

data aceasta nu era vorba nici despre o ordalie, nici despre judecata lui Dumnezeu, ci despre opoziția politică a unui mare vasal împotriva seniorului său. Favoriții regelui, care erau numiți „Hermafrodiții”. Lévis-Caylus, Maugiron, Livarot, iritau opinia publică și-l compromiteau pe noul stăpân al Franței cu vocea lor ipocrită, cu jocul lor de Hopa-Mitică și cu aroganța lor. Dueliștii din vremea aceea aveau obiceiul să se întâlnească la Pré-aux-Clercs. Dar duelul acesta s-a desfășurat nu departe de Bastilia și de poarta Saint-Antoine. Lupta dintre cei trei favoriți și adversarii lor a fost violentă. Susținătorii lui de Guise erau Entraguet, Riberac și Schomberg. Frumosul Maugiron și tânărul Schomberg au căzut uciși pe locul duelului; Riberac a murit a doua zi de dimineață, în urma loviturilor primite. Livarot, rănit cu spada în cap, a zăcut șase săptămâni, dar a scăpat. Entraguet nu s-a ales decât cu o zgârietură.

Agonia tânărului Caylus a fost cumplită; având nouăsprezece răni, s-a chinuit treizeci și trei de zile înainte de a muri. În delirul său repeta mereu: „Ah, regele meu! Ah, regele meu!, fără a aminti de mama lui sau de Dumnezeu”, scria un analist, care nu-i prea avea la inimă pe favoriți.

Sub domnia lui Henric IV, pasiunea pentru duel nu a cunoscut limite. Din 1509 până în 1609, se zice că patru mii de gentilomi și-au pierdut viața în astfel de întâlniri fie „provocați” fie „provocând”, încrucișându-și spadele, susținuți de doi, trei sau patru dintre prietenii lor. În zadar dădea regele Henric edicte necrutătoare: pentru un prim duel de contraveniență descoperit se primeau trei ani de închisoare; iar al doilea era pedepsit cu moartea, fără drept la recurs. Regele a întărit puterea tribunalelor marelui mareșalilor Franței, compus din doi până la opt ofițeri superiori ai coroanei, prezidați de un decan. Această instanță fusese

creată prin edictul de la Blois, promulgat de Carol IX în 1566. Totuși, nimic nu a pus capăt funestei mode a întâlnirilor pe terenul de duel.

Memoriile de la începutul sec. XVIII relatează despre numeroase dueliuri în care adversarii nu recurgeau la capcane. Așa s-a întâmplat cu Louvigny care, în timp ce adversarul își scotea pîntenii, i-a aplicat acestuia o lovitură de spadă, „care l-a despicat de sus până jos”. Sau cu lacheul lui Puymorin, care a aruncat o furcă în spatele lui Balagny, în timp ce stăpânul lui își trăgea spada. Cavalerul de Guise, întâlnindu-se cu trăsura bătrânului baron de Luz, „cu care tocmai trebuia să aibă un duel”, l-a forțat să coboare din trăsura, l-a urmărit și l-a tintuit pe bătrân pe ușa casei unde se refugiase. Fiul baronului l-a provocat atunci la duel; ferocele cavaler l-a omorât și pe fiu, cum făcuse și cu tatăl lui de Guise făcea parte din puternicul clan familial al prinților din Lorena; nimeni de la Curte nu-i cerea socoteală pentru nelegiuirile lui.

Aceste mișelii au fost doar niște excepții în rândul unor nobilimi loiale și viteze, plină de onoruri. Armele albe provocau tot mai des moartea. Curtea și orașul l-au socotit pe cavalerul Adrieux un erou, pentru că a murit la 72 de ani, dintr-un motiv de conștiință. Acest aprig gentilom „s-a dus la moarte ca și cum ar fi înviat a doua zi”.

Regele este inflexibil

Deși tremurau adesea pentru soții și amanții lor, doamnele frumoase erau mândre de valoarea învingătorului. Ca să se facă respectat, el trebuia să iasă pe terenul de duel. Cyrano, zis „de Bergerac”, a avut și el experiența duelului. După cum îl zeflemiseau tovarășii lui cu propriile sale vorbe pline de spirit, Cyrano a lăsat în urmă mulți morți lați, „ca să-i învețe să trăiască”!

Chiar și Richelieu a avut de

suferit de pe urma acestui flagel. Tatăl lui a fost exilat în Polonia, urmându-l pe ducele d'Anjou, după un duel. Ceea ce nu l-a împiedicat să termine ca mare magistrat al Franței! Dar fratele mai mare al cardinalului a fost omorât foarte tânăr într-un duel, lăsându-și soția și copiii aproape în mizerie. Doi ani după ce a ajuns la putere, cardinalul l-a făcut pe rege să dea un edict (în februarie 1626) care, luat *ad literam*, era mai puțin riguros decât acela a lui Henric IV.

Se făcea distincția între provocator și provocat, între duelurile care se încheiau cu moartea unuia sau a mai multor adversari și acelea în care nu curgea sânge sau întâlniri în care nu erau decât răniți. În schimb, pedeapsa capitală în cazurile prevăzute de edict era aplicată fără milă sau drept la recurs.

Se știa că, susținut de rege, cardinalul era omul care-și ducea până la capăt deciziile. Totuși, cazul Montmorency-Boutteville a produs stupoare în Franța. Unul dintre primii baroni ai Franței, el își servise bine regele în tulburările din vremea aceea, dar, la douăzeci și cinci de ani, era la al douăzeci și doilea duel. Îl rânise pe La Frette, îl omorâse pe marchizul des Portes și pe contele Thorigny, pe numele lui fiind emis mandat de arestare, de către Parlamentul din Paris. Montmorency a căutat refugiu la Curtea din Bruxelles împreună cu prietenul său, Des Chapelles, și el urmărit de un ordin de arestare. La câteva timp după asta, un diferend l-a opus pe Montmorency contelei d'Harcourt-Beuvron, dar cum jurase arhiducesei-regente să nu scoată spada niciodată pe teritoriul țării sale, baronul a hotărât ca, urmat de credincioșii familiei Des Chapelles, să meargă să-și lichideze conflictul în inima Parisului, în Place Royale.

Întâlnirea, care s-a desfășurat pe 12 mai 1627, a opus șase adversari. Montmorency-Boutteville l-a dezarmat pe contele de Beuvron,

în timp ce Des Chapelles l-a omorât pe Bussy d'Ambroise, iar Buquet l-a rănit grav pe de La Berthe.

Odată spectacolul încheiat, tinerii au considerat de cuviință s-o întindă, în timp ce Beuvron a ajuns în Anglia. Montmorency-Boutteville și Des Chapelles au fost arestați înainte de a părăsi regatul. Însoțită de rugăciunile întregului clan Montmorency, tânăra de Boutteville, purtând în pânțece copilul lui Montmorency, pe cel ce avea să devină mareșal de Luxembourg, a alergat la picioarele lui Ludovic XIII. Regele s-a dovedit inflexibil, deși le-a mărturisit celor apropiați: „Mi-e milă de femeie, dar trebuie să-mi păstrez autoritatea”.

Montmorency-Boutteville și Des Chapelles au fost executați în Place de Grève, în fața mulțimii terifiată. Cei doi tineri gentilomi au știut să moară cu eleganță și curaj.

Autoritatea = moartea duelului

Deși ostracizate, duelurile tot erau frecvente. Regele închidea ochii la întâlnirile cu spada care-i opuneau pe mușchetarii săi gărzilor cardinalului. Dar „Marele Armand” (de Richelieu) și-a menținut rigoarea până la moartea sa, care a survenit pe 4 decembrie 1642. Fără îndoială, lui i s-a datorat intervenția împotriva lui Cornille din *Disputa Cidului*, nu atât invidiei sale de autor mai puțin înzestrat decât Cornille, cât mâniei că vedea duelul glorificat și onoarea sacralizată în celebra tragedie *Cidul*.

Sub slaba regentă a Annei de Austria (1643-1666), luptele au fost în plin avânt. Între 1643 și 1654, afirmă mareșalul de Gramont în *Memoriile* sale, 940 de gentilomi au pierit în duel, printre care și vestitul Athos și marchizul de Sévigné, nestatornicul soț al spiritualei scriitoare de epistole, ucis de cavalerul d'Alibert.

Vărul frumoasei marchize,

Bussy-Rabutin, trecea drept cel mai de temut duelist din vremea lui. Autorul cărții *Histoire amoureuse des Gaules* a povestit, nu fără umor, demersurile întreprinse pe lângă el de unul din acești „duelgii”, care — așa cum scria Molière — „nu-și făcea mai multe probleme când omora un om decât când bea un pahar de vin”.

Autoritatea lui Ludovic XIV (1643-1715), domnind de sine stătător din martie 1661, a făcut ca duelurile să fie mult mai rare. Trebuie remarcată totuși întâlnirea pe terenul de duel a contelui de Guiche cu marchizul de Vardes, doi dintre preferații lui Monsieur, ducele d'Orléans. Marea perioadă a duelurilor ajunsese la sfârșitul ei.

Oare nobilimea franceză devenise conștientă de inutilitatea acestor hecatombe, în care cursese cel mai bun sânge al ei? Slujirea regelui nu pierdea nimic, ba dimpotrivă. Influența mareșalilor Franței s-a impus din ce în ce mai mult în problemele de onoare. Molière era sigur că va fi pe placul lui Ludovic XIV arătând în *Mizantropul* că locotenentul mareșalilor a găsit o rezolvare diferendului dintre Alceste și Oronte. Cu zece ani mai înainte, n-ar fi petrecut noaptea fără să scoată sabia măcelărindu-se.

În 1693, Ludovic XIV a stabilit „un locotenent pentru rezolvarea problemelor de onoare” în fiecare oraș (titlul este frumos, degajă aerul Marelui Secol). Acest ofițer trebuia să regleze în mod

amiabil diferendele survenite între gentilomi. Ludovic XIV a murit la 1 septembrie 1715. Sub regenta ducelui Philippe d'Orléans, se observă o recrudescență a duelurilor. Regentul era mai puțin de temut decât Regele Soare. Prestigiul coroanei slăbise. Viitorul mareșal de Richelieu, om al saloanelor, s-a făcut celebru prin înflăcărea sa de duelist.

Prin îndulcirea moravurilor, duelurile au devenit din ce în ce mai rare în cursul sec. XVIII. Duelul contelui d'Artois, viitorul Carol X, și al ducelui de Bourbon, vărul lui, a făcut mai mult zgomot și scandal decât rău.

Revoluția și Imperiul au născut un nou gen de „duelgii”, animale de război care nu respiră decât sânge și carnagiu. Un film remarcabil (*Dueliștii*) a făcut celebră ura dintre doi husari teribili. Napoleon I a trebuit să acționeze cu asprime împotriva acestui flagel renăscut. Sub Ludovic XVIII (1814-1815) și Carol X (1824-1830), ofițerii și regalității se provocau adesea la înfruntări cu spada sau cu pistolul.

Întâlnirile pe terenul de duelaie au fost de altfel numeroase pe vremea romantismului și în *Belle Epoque*. Aceste perioade recente nu se bucură, din fericire, decât de un folclor depășit. Trista epocă a „duelgiilor” se încheie. ■

În românește de
Beatrice KISELEFF

COLONIE GRECEASCĂ (Monoverb: 4-8)

L S S S

Gheorghe BRAȘOVEANU

„Dacă vrei să ai necazuri, cumpără-ți un ceas”

Într-o dimineață a anului 1897, un francez pe nume Leroy primea o scrisoare purtând un timbru portughez. Acest domn era descendentul celebrilor Le Roy, ceasornicari renumiți în epoca Directoratului și a primului imperiu, instalați sub galeriile Palatului regal. „Specialitatea” casei erau ceasurile cu mecanisme complicate, meșteșugite pentru prinți și înalte autorități de la curțile Europei. În epocă asemenea ceasuri erau în mare vogă.

Expeditorul scrisorii, dl. de Carvalho Monteiro, prezenta mare interes: era bogat, de familie nobiliară, savant și extrem de original. Leroy trebuia deci să se concentreze și să reunească într-un singur ceas tot ce puteau oferi atunci știința și mecanica. În scrisoare era anexată o întreagă listă de solicitanți. Aproape neverosimilă. Dar dl. Leroy se simțea flatat, în sine sa, că fusese ales pentru această lucrare atât de dificilă. După ce se și-a consultat cei mai valoroși colaboratori, el a răspuns afirmativ.

Așa a intrat pe șantier construcția unui ceas cu — nici mai mult, nici mai puțin — 25 mecanisme, de la fazele lunii la higrometru cu fir de păr. În următorii cinci ani, între dl. Leroy și clientul său a funcționat o legătură permanentă: lunar sau chiar săptămânal un curier îl ținea la curent pe prințul portughez cu stadiul lucrării. În 1902, ceasul era gata. Conținea 975 piese. Pe scurt, era o veritabilă operă de artă, pentru care dl. de Carvalho Monteiro a plătit prețul convenit: vreo 20 000 franci aur.

Ar fi fost simplu ca originalul client portughez să vină la Paris să-și ridice comanda. Dar el a refuzat. Dl. Leroy a rămas perplex. Cum să trimită un asemenea obiect prin poștă? S-ar fi stricat și cine l-ar fi putut repara? Nu degeaba circula în epocă dictonul „Dacă vrei să ai necazuri, însoară-te, cumpără-ți un ceas sau bate o față bisericăscă”.

Ce era de făcut? Să-l ducă el la Lisabona? Da, era o soluție, dar cum să treacă vama fără să plătească o avere? Tocmai atunci re-

gele Manuel al Portugaliei se afla în trecere prin Paris. Dl. Leroy a văzut în împrejurarea aceasta un semn al Providenței. El a solicitat o audiență la suveran care era și el clientul său. Audiența fiindu-i imediat acordată, meșterul i-a prezentat opera sa regelui. „Asta da piesă, dle Leroy”, a exclamat entuziasmat Don Manuel. „Aparține unui supus al Dv., Sire”. „Fericit om...” „Nu a văzut-o niciodată și mă întreb dacă o va vedea vreodată”. „De ce, dle Leroy?” „Vama, Sire, vama. Administrația-i severă, nu glumește. O singură persoană se poate sustrage scotocelii prin bagaje”. „I-auzi! Și cine este această persoană?” „Dv., Sire, și dacă ați accepta...” „Pentru d-ta, dle Leroy, accept...” a răspuns surâzând suveranul.

Astfel, câteva zile mai târziu, dl. de Carvalho Monteiro a fost convocat la Palatul regal, primindu-și chiar din mâinile regelui Manuel ceasul trecut fraudulos peste frontieră.

50 de ani nimeni n-a mai auzit despre acest ceas. Până în 1953, când moștenitori ai originalului client au anunțat că ceasul va fi pus în vânzare la succesiunea părinților lor. Li se părea firesc ca această piesă unică, ieșită din mâna unui ceasornicar francez, să revină Franței.

A fost astfel recumpărat — deschizându-se o listă de subscripție — cel mai complicat ceas din lume. A revenit în țara sa de baștină, ca o mărturie a genialității ceasornicarilor ei.

Unicatul parizian este doar un moment dintr-o istorie îndelungată. Dacă am vrea să marcăm începutul începuturilor ceasului ca instrument, ar trebui să coborâm în zorii civilizației: la clepsidră, cadran solar, nisipar, de fapt la conștiința omului că timpul ce se scurge poate fi măsurat. Descoperire esențială, la fel ca și focul. Unde a avut loc ea? În China, Chaldeea, Egipt? Greu de spus.

Sub forma unui orologiu în miniatură, ceasul a apărut abia în sec. XVI, în Franța, până la 1625 principalul centru de producție fiind Germania de Sud (indeosebi Nürnberg și Augsburg). Veacul XVII va schimba ordinea: Franța va reveni pe primul loc, cu două mari centre: Paris și Blois. Au urmat cronologic, dar și ca precizie și măiestrie a execuției — aurari, giuvaergii, gravori, lucrători în fier colaborând în echipe la producerea de ceasuri — Anglia (la sfârșitul sec. XVIII ea deținea superioritatea absolută), Elveția (cu centrul industriei sale de ceasuri din munți și văile din Jura), S.U.A. (care la sfârșitul veacului XIX au învins net supremația elvețiană) și, ulterior, Japonia (intrată în cursa contra S.U.A. și Europei Occidentale și concurându-le cu succes).

HITLER ȘI FRANCO FAȚĂ ÎN FAȚĂ

„Eu sunt stăpânul Europei și, cum am la dispoziție 200 de divizii, nu rămâne decât să fiu ascultat!”, afirma pe un ton ritos Hitler, în ziua de 23 octombrie 1940, în fața lui Franco și a ministrului său de externe, Ramona Serrano Suñer, care relatează această scenă. Miza? Intrarea Spaniei în război de partea Germaniei, pentru că sosise ora ca Spania „să-și ocupe locul în noua ordine europeană”, adăuga Führerul.

Dar iată că la acea întrevvedere Hitler nu numai că nu a fost ascultat, dar a primit un refuz în față. În ce termeni? Vom afla din partea a doua a acestui articol, început în numărul anterior al revistei.

Umflând cifrele

Constrâns moral, a luat cu-vântul Franco. A spus că Spania era unită cu Germania printr-o prietenie de de-a-ntregul sinceră și leală. În războiul nostru, a adăugat el, „soldații spanioli au luptat împreună cu cei germani și italieni și de aici s-a născut cea mai strânsă alianță între noi, care se va perpetua în viitor. Nimeni nu va putea să o rupă. Noi am lupta cu plăcere alături de Germania, dacă n-am avea dificultățile economice și militare pe care Führerul le cunoaște”. Am început, a continuat el, să ne pregătim, dar întâmpinăm multe dificultăți. Este fapt că apropierea noastră de Axă devine tot mai evidentă, așa cum o dovedește trecerea de la atitudinea noastră anterioară la cea de „nonbeligeranță”, favorabilă puterilor Axei: exact cum a făcut și Italia, înainte de a intra în război.

După ce și-a asigurat un scut protector cu aceste cuvinte, Franco a intrat în fondul problemelor, făcând o ex-

punere lungă și prolixă, cu anecdote, digresiuni și repetări. S-a declarat de acord cu punctele de vedere ale lui Hitler privind amploarea luptei politice și economice în care s-a angajat Germania cu atâta eroism și a repetat că numai izloarea și lipsa celor mai indispensabile mijloace pentru viața națională au făcut imposibilă acțiunea noastră. A fost de acord, de asemenea, că expulzarea englezilor din Mediterană ar îmbunătăți situația transporturilor noastre, deși nu ar putea soluționa toate problemele aprovizionării Spaniei, deoarece multe produse și materii prime de care duceam lipsă nu se găseau nici în zona mediteraneană.

S-a referit apoi la reflecțiile lui Hitler cu privire la operațiunea asupra Gibraltarului și i-a mulțumit foarte cald pentru elementele moderne pe care i le oferea, pe care le considera necesare și de mare eficacitate, explicându-i, din partea sa, lucrările în curs de realizare în secret. Și-a exprimat, în același mod, acordul cu teza lui Hitler, potrivit căreia căderea Gibralt-

rului ar asigura Mediterana occidentală. Înlăturând orice pericol, afară de cele care ar rezulta, cu caracter trecător, dintr-un succes al lui de Gaulle în Algeria și Tunis; „o concentrare de trupe spanioli în Maroc, a spus el, îi va obliga pe francezi să mențină acolo importante efective inactive, care nu vor putea astfel să ajungă în alte părți”. Ne-a împărtășit, de asemenea, punctele lui de vedere privind eficacitatea avioanelor în picaj în apărarea coastelor, precum și imposibilitatea de a încerca atacuri permanente cu artileria grea...

Franco a continuat apoi referindu-se la ceea ce se numea atunci bătălia Angliei, pe care o considera fundamentală, și s-a interesat de cauzele activității reduse a Germaniei în acele zile, la care Hitler l-a întrerupt, spunându-i câteva generalități deloc convingătoare și asigurându-i că această bătălie se va sfârși victorios, la timpul ei.

Franco a făcut tot ce a putut pentru a menține dificilul nostru echilibru în fața presiunilor lui Hitler... A fost mai convins... în ceea ce privește

oboseala și distrugerea morală cauzate de războiul civil poporului nostru, dar a dezvoltat programul revindicărilor noastre africane.

Abordând tema, Franco a început prin a-i mulțumi lui Hitler pentru afirmațiile cinice privind preocuparea lui pentru aspirațiile noastre în Marocul francez și regiunea Oran... Franco a insistat pe revindicarea asupra zonei franceze din Maroc și Oran, punând la bătaie, în ciuda întreruperilor lui de către Hitler, toată pasiunea pentru subiect a unui militar strălucit. A expus problema în toate dimensiunile și antecedentele ei: sacrificiile făcute de Spania în Maroc, pentru ca apoi beneficiile să revină Franței. A argumentat că prin aspirațiile sale în nordul Africii, Spania nu făcea decât să revendice ceea ce i se cuvenea.

Spania era țara europeană cu cele mai multe afinități geografice și istorice cu Marocul. De aceea, ceea ce era legitim în cazul nostru, în cazul Franței nu era decât o imixtiune favorizată de ambianța mondială, democratică, în fața căreia inertele guverne spaniole din timpul monarhiei, supuse permanent indicațiilor Parisului și Londrei, nu reacționaseră adecvat. Ele ajunseseră la o *entente cordiale* și în ce pri-

vește interesele și drepturile noastre în Maroc, în timp ce făureau o armă împotriva Germaniei. Franco i-a explicat lui Hitler că o parte din ceea ce revendica Spania îi fusese deja recunoscut prin tratatele internaționale, dar guvernele acelea slabe ale monarhiei — guverne liberale — cedaseră mereu în fața exigențelor franceze...

Apoi, Franco a trecut în revistă amănunțit starea industriei noastre, a transporturilor, situația agricolă, sistemul nostru de raționalizare și dificultățile din comerțul și transportul internațional, pe care noi le calculasem în cifre exagerate. Rezultase ceva coplesitor. Demonstram astfel că, pentru a aduce Spania în situația de a lupta, ea trebuia să fie înzestrată masiv și că trebuia să ni se transfere din Germania resurse enorme, ceea ce ar fi durat.

Am reușit, fără îndoială, să prezentăm intervenția spaniolă ca o întreprindere foarte costisitoare. Despre folosirea teritoriului spaniol pentru trecere și cedarea de *baze în Canare* nu s-a mai discutat, deoarece aceste ipoteze fuseseră înlăturate energetic de mine în convorbirile anterioare la Berlin...

Când Franco a abordat tema revindicărilor spaniole în Maroc, cerând un angajament formal și prealabil asu-

pra lor, pentru a participa imediat la război, Hitler a formulat multe obiecții și nu s-a angajat cu nimic, deoarece acestea ar fi distrus politica sa de apropiere cu Franța de la Vichy. A lăsat tema deschisă, așa cum declarase mai înainte, pentru... *după victorie*, deoarece în ziua următoare avea prevăzută o întâlnire cu mareșalul Pétain la Montoire (24 octombrie 1940).

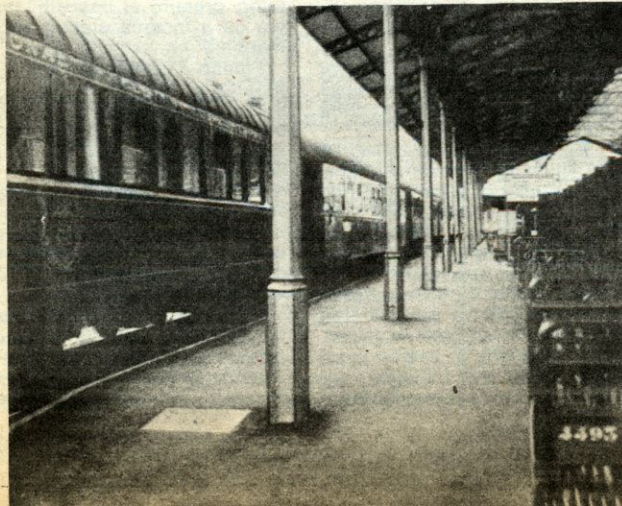
În legătură cu ocuparea de către noi a Gibraltarului și încheierea strămtorii, Franco a declarat că era la fel de importantă închiderea prin Canalul de Suez, care ar face inutilă pentru Aliați strămtoarea Gibraltar, Mediterana transformându-se într-o mare moartă...

Caporalul și generalissimul

La început, Hitler a ascultat expunerea lui Franco cu atenție. Apoi, mai ales în partea amănunțită privind situația deplorabilă a economiei noastre, a luat un aer distrat și, poate obosit, a câscat chiar de câteva ori cu dezinvoltură. Se pierdeau văzând cu ochii speranțele unui rezultat pozitiv al întrevederii sale cu Franco, pe care el îl crezuse așa cum îi fusese prezentat drept „cel bun”, eu fiind „cel rău”. Din fericire, am fost „răi” amândoi.

Hitler i-a ordonat totuși lui Ribbentrop să ne înmâneze documentul pregătit pentru semnare, pentru a-l examina și a propune amendamente. Ajungând la acest punct, Hitler a declarat terminată prima parte a reuniunii, s-a ridicat și, când noi ieșeam deja din salonașul trenului lui pentru a trece în trenul nostru, baronul de las Torres, care rămăsese ultimul, l-a auzit pe Hitler adresându-se lui Ribbentrop cu cuvintele iritate la adresa noastră, ceva în genul „cu tipii ăștia nu e nimic de făcut” (Mit diesen Kerle kann man nichts machen). Schmidt, traducătorul

Gara orașelului Hendaya, unde a avut loc întâlnirea istorică dintre Franco și Hitler

german, în cartea sa de memorii, spune chiar că Führerul a fost mânios. În fața noastră nu.

Așadar, acolo și atunci Hitler nu a dat nici un semn de iritare și furie... deși sunt sigur că după ce ne-am retras, a făcut-o. În timpul întrevederii, în ochii Führerului se citea nerăbdarea de câte ori Franco, poate fără să-și dea seama, își expunea părerile, nesolicitate, despre campaniile militare germane, atât cele încheiate, cât și cele în curs, despre avaturile lor viitoare. Hitler se simțea umilit, ca un învățăcel, când el se considera strateg profesionist. Îmi imaginez că în acele momente, Hitler — învingătorul marii bătălii din Franța — se gândea că Franco, la fel ca unii dintre mareașalii lui, îi amintea că era doar un caporal, un novice în artele militare, adus în „Comandamentul general al armatei”, unde trebuia să suporte suficiența experților. Era un aspect care îl irita pe Hitler. Se știe din multe alte mărturii. Nu e de mirare deci că pentru el întrevederea s-a dovedit supărătoare cum, se pare, a și declarat cu un prilej.

Dar toate acestea sunt numai vorbe. Fapt este că Hitler și Ribbentrop ne-au înmănat protocolul pe care îl aduseseră redactat, în care se pretindea în termeni clari și neechivoci ca Spania să se angajeze să intre în război atunci când Germania va considera oportun. Am argumentat că, întrucât nu acestea erau rezultatele exacte ale întrevederii, documentul era inadecvat. Însăși încheierea unui protocol, era prematură. În concluzie, nu l-am acceptat. Atunci Hitler a propus să ne retragem în trenul nostru, pentru a reflecta, apoi să port discuții eu cu ministrul Ribbentrop.

La ora șase seara am revenit în vagonul nostru. Aici Franco s-a arătat pe bună dreptate indignat de acest document pe care nemții îl aduseseră pregătit, cu pretenția să ne împingă în război fără a ne da nici o compensație. „Acești oameni sunt în-

17 septembrie, 1940. La Cancelaria Reichului are loc o întrevedere între Hitler și Serrano Suñer, ministrul lui Franco având instrucțiuni precise de la șeful său.

tolerabili, mi-a spus; vor să intrăm în război fără a ne da nimic în schimb; nu putem să ne încredem în ei, dacă nu își asumă, în ceea ce vom semna, angajamentul formal, categoric, să ne cedeze de acum teritoriile care, așa cum le-am explicat, sunt un drept al nostru; altfel, nu vom intra în război acum. Acest nou sacrificiu, spunea Franco, ar avea o justificare numai ca o contrapartidă la ceea ce trebuie să fie baza imperiului nostru. După victorie, contrar la ceea ce spun ei, dacă nu se angajează acum, nu ne vor da nimic”.

Peste o jumătate de oră m-am înapoiat în trenul german, pentru a discuta cu Ribbentrop. l-am repetat că nu putem accepta protocolul și că trebuia redactat un comunicat oficial asupra întrevederii pentru presă.

Azi nicovală — măine clocan

Mai târziu, Hitler ne-a invitat la cină în restaurantul trenului său. Își redobândise cordialitatea și cina, prezidată de el și de Franco, s-a desfășurat liniștit, vorbindu-se despre lucruri generale și episoade din războiul mondial. După cină, pe la zece

noaptea, s-a reluat conversația și atât Hitler, cât și Franco au insistat asupra punctelor lor de vedere: Spania, a spus Franco, regretă mult, dar nu ar putea pentru moment, în aceste condiții, să intervină; a făcut deja destul punând stăpânire pe Tanger și evitând astfel să-l ia inamicul. Hitler a replicat că recunoaște utilitatea acelei acțiuni, dar ea nu era suficientă, nu de asta avea nevoie Germania.

După miezul nopții, a avut loc pe peron despărțirea oficială cu cordialitatea pe care o probează fotografiile publicate în toate ziarele; Hitler, Ribbentrop și suita ne-au însoțit până la vechiul nostru tren și, după despărțirea pe peron, Franco, în loc să intre în vagon și să salute de la ferăstră, a rămas în picioare pe platforma vagonului în poziție militară, cu ușa deschisă, salutându-l pe Führer. Trenul nostru, pornind brusc, l-a zdrcinut serios pe Franco, încât fără un gest de ajutor al lui Moscardó și fără agilitatea lui fizică, Franco ar fi fost proiectat direct pe peron...

Contrar celor afirmate de unii contemporani străini, nu este adevărat că Franco ar fi

plecat de la Hendaya satisfăcut și ușurat. Dimpotrivă, a rămas dezgustat și preocupat. Așezat împreună cu mine la masa din „Break”, l-a chemat pe baronul de las Torres și l-a întrebat cum i s-a părut toată acțiunea. „Păi, sunt niște tulburări la minte și niște prost crescuți”, a răspuns acesta. Am continuat să discutăm tema și, absorbiți de neliniștea pe care ne-o provocase, am ajuns la Pasa-
 jes fără să ne dăm seama că voiajul se terminase... Era încă noapte când am intrat în Ayete, reședința lui Franco la San Sebastian. [În continuare, Serrano Suñer relatează că în zori a fost trezit din somn de ambasadorul spaniol, care rămăsese la Hendaya. Venise extrem de alertat, din cauza „marilor iritări” pe care i-au arătat-o germanii după plecarea lui Franco, din cauza neacceptării protocolului.] „Trebuie acceptat”, a spus el. „Generalissimul nostru nu poate fi privat de gloria prieteniei cu Hitler și cu poporul german. De aceea vin să vă cer să-i obțineți acordul. În caz contrar, se poate întâmpla orice”. M-a umplut de indignare atitudinea lui. I-am spus lui Franco tot ce gândeam despre acea scenă — după părerea mea, inadmisibilă și periculoasă, indiferent de motivele care o determinaseră. Este absurd, am adăugat, ca ceea ce am refuzat să acceptăm în prezența lui Hitler și Ribbentrop, să acceptăm, acum, aici, pentru ca un nu știu cine să-și atribuie merite (aluzie la cercurile filo-germane din care făcea parte și ambasadorul — n.tr.). Să așteptăm măcar să se facă ziua și, dacă nu avem încotro, să înmânăm noi personal nemților, ambasadorului sau ministrului, proiectul sau contra-proiectul pe care l-am redactat noaptea. Franco împărțea indispoziția mea față de

ceea ce se petrecea. Era evident. Dar după un sfert de oră de proteste mi-a spus: „Uite, în aceste împrejurări, nu e prudent să-i facem pe nemți să aștepte prea mult. Cel mai bine e să le înmânăm proiectul pe care l-am făcut azi noapte, dându-le acordul numai pe acest proiect” Și, supărat și dezgustat de procedeul folosit, a adăugat textual: „Trebuie să avem răbdare: azi suntem nicovală, mâine vom fi ciocan”.

Amendamentele noastre neutralizau textul propus de germani la Hendaya. Potrivit lor, a rămas stabilit: 1. *Aderarea Spaniei la Pactul Tripartit*; pact de alianță militară, dar menținând *secretă* această *adeziune* până ce se va considera oportună publicarea ei; 2. *Angajamentul că Spania se obligă să intre în război alături de puterile Axei va deveni efectiv numai când situația generală o va cere, situația Spaniei o va permite și se va da curs îndeplinirii cererilor formulate de noi pentru acest pas.*

Într-un cuvânt, așa cum se va vedea, *nimic pozitiv*, dat fiind că îndeplinirea angajamentului rămânea la liberul arbitru al uneia din părți. N-a fost ușor să ieșim dintr-o situație atât de dificilă, atât de periculoasă, atât de gravă: punctul de maxim compromis al Spaniei.

Nesatisfăcut nici în aceste condiții de caracterul vag al promisiunilor lui Hitler privind satisfacerea aspirațiilor teritoriale ale Spaniei, abia „după victorie”, Franco i-a mai trimis, la 30 octombrie 1940, o scrisoare, în care își reitiera cu o amplă argumentare pretențiile.

Hitler avea să spună mai târziu: „Spania. Aici a fost cheia înfrângerii germane. Profitând de entuziasmul pe care îl trezisem în Spania și de stupefarea pe care o provocasem în Anglia, trebuia să fi atacat Gibraltarul în vara lui 1940, imediat după înfrângerea Franței”. ■

Vasile ȘANDRU

CURIER F.C.M.I.

BURSE — EDIȚIA III PREMII — EDIȚIA II

Vești bune pentru numeroșii prieteni ai revistei *Magazin Istoric* din școli și facultăți. Prin generozitatea sponsorilor săi și stăruința Fundației Culturale Magazin Istoric, în luna decembrie a acestui an vom acorda noi burse pentru elevi și studenți, pentru care am primit și sprijinul Ministerului culturii. Este un efort pe care generoșii noștri sponsori și Fundația Culturală Magazin Istoric îl fac din dorința de a veni în ajutorul unor tineri talentați, cu dragoste de carte și cu foarte bune rezultate în studiul istoriei. Sperăm ca peste ani, ei să-și amintească de acest gest de solidaritate umană.

Vești bune și pentru cei care trudește pe ogorul Muzei Clio. Anul acesta, noi premii ale Fundației Culturale Magazin Istoric, acum la ediția a II-a, vor fi oferite celor mai valoroase lucrări din domeniul istoriei naționale, al culturii, istoriei finanțelor, istoriei presei, al relațiilor internaționale sau al istoriei militare.

Cele trei premii — purtând nume de prestigiu în istoria culturii române: Constantin C. Giurescu, Radu R. Rosetti și D.A. Sturdza — sunt oferite de familia Constantin C. Giurescu și de printul Dimitrie Sturdza și vor să încununeze eforturile celor mai valoroși autori ale căror lucrări au apărut în cursul anului 1993. Pentru ca opțiunile Comisiei noastre să se poată produce nu numai în condiții de maximă exigență și obiectivitate, ci și în deplină cunoștință a tuturor titlurilor ce candidează la premii, va rugăm să ne expediati sugestiile și propunerile Dumneavoastră până cel târziu la 1 noiembrie 1994.

De la cucerirea Algeriei (1830), la războiul din Golf (1991), Legiunea străină a participat la toate luptele Franței. Cine sunt acești soldați de elită, aureolați adesea de mister, a căror defilare a stărnit întotdeauna entuziasmul publicului? Capete înfierbântate sau specialiști în arta războiului? Răspunde acestei întrebări un studiu din revista *Historama*, pe care îl reproducem, într-o formă prescurtată și cu titlul și subtitlurile redacției noastre.

Toboșarul Laïc, singurul supraviețuitor

Mai rămăseseră doar trei, stând spate în spate, clătându-se pe picioare, negri de praful de pușcă, epuizați, torturați, cu uniforma ruptă, acoperiți de sângele lor și al camarazilor lor, cu pușca goală, baioneta îndreptată înainte, din reflex; știau că vor muri. Hoarda mexicanilor s-a năpustit urlând. Un colonel călare s-a interpus, cu pistolul în mână: „Stați! Eroii nu se omoară...”

În acel sfârșit de după-amiază din 30 aprilie 1863, pe ruinele unei hacienda din apropierea cătunului Camarone, pe care copierile l-au transformat în Camerun, 62 de legionari ai Companiei 3 din Regimentul 1 al Legiunii străine, comandați de trei ofițeri, au ținut în loc o armată mexicană de 2 000 oameni, scoțând din luptă 500 dintre ei. Șeful detașamentului, căpitanul Danjou, omul cu mâna din lemn articulată, zăcea printre morți, lovit fulgător, pe la prânz, de un glonte în piept. Unsprezece ore de luptă nesăbuită pentru salvarea unui convoi... pentru corpul expediționar francez din Mexic, permițând astfel cucerirea orașului Puebla.

A doua zi, întăririle care sosesc descoperă un supraviețuitor, toboșarul Laïc, rănit cu șapte lovituri de lance și două gloanțe, luat drept mort și aruncat pe o grămadă de

LEGIUNEA STRĂINĂ — ISTORIE ȘI PROFESIONALISM

JEAN-PIERRE BERNIER

Motto:

„Ei nu se vaită, n-au neveste gravide și nici mame pe patul de moarte. N-au preferințe și nici idei. Nici un general de pe mapamond nu-și poate dori soldați mai buni decât acești apatrizi. (General Georges Catroux, fost comandant al trupelor Legiunii străine din Algeria)

● În 1993, 10 000 candidați la recrutare ● Două treimi din fostele țări socialiste ● Selecție dură: intră 1 din 5 candidați ● Componenta Legiunii: 8 500 din 120 țări

Legionar
luptător
în Spania
în timpul
„războiului carlist”
din 1833-1839

cadavre. El a fost primul care a povestit desfășurarea luptei de la Camarone. Napoleon III i-a immortalizat numele, înscriindu-l pe drapelul regimentului¹.

Crearea Legiunii se datorește marelui Louis Boulton (1769-1851), duce de Dalmația, ministrul de război al lui Ludovic-Filip, regele Franței. Pe 9 martie 1831 Articolul 1 al unei ordonanțe regale stipula: „formarea în interiorul regatului a unei legiuni de străini, ce nu va putea fi folosită decât în afara teritoriului continental al regatului”.

Ideea nu era nouă. Din antichitate Roma și, apoi, numeroase alte țări, inclusiv Franța, au făcut apel la voluntarii străini să lupte în armata lor. Dar în 1831, împrejurările au fost de două ori favorabile. De un an, Franța întreprinsese cucerirea celui-lalt țărm al Mediteranei, pentru a-și stabili coloniștii, înainte de a întemeia acolo colonia cunoscută sub numele de Algeria. Era nevoie de soldați, care să-i apere pe coloniști, să pacifice regiunile deținute încă de emiri și de triburi ostile². Pe de altă parte, mișcările revoluționare care zguduiau Europa și presiunile ce le urmau au furnizat o mulțime de proscrisi, gata să se angajeze sub drapelul tricolor.

Prima garnizoană a Legiunii străine a fost instalată la Langres (arondismentul Marna Superioară), fiind comandată de șeful de batalion Sicco, un fost luptător al lui

Napoleon, ciuruit de rănille căpătate la Mojaik, în timpul campaniei din Rusia. Au urmat alte centre de recrutare și instrucție: Bar-le-Duc — pentru germani, elvețieni și cei din Europa centrală, Auxerre — pentru italieni și sarzi, Agen — pentru spanioli, Chaumont — pentru belgieni și olandezi. Francezii nu aveau voie să se angajeze.

Din semestrul doi al anului 1831 au pornit spre Alger, Oran și Bône primii legionari. La sfârșitul anului, au venit pe Mediterana cinci batalioane. Unele trupe dispare erau grupate pe naționalități. Ofițerii și cadeții lor se făceau cu greu înțeleși și ascultați, din cauza diferențelor de limbaj. Cu mult mai târziu, s-a procedat la amalgamarea benefică din cadrul unităților. Toți cei ce erau recrutați primeau noțiuni elementare de franceză în timpul instrucției.

Primul colonel al Legiunii străine a fost un bătrân ofițer elvețian, Stoffel. Pe 27 aprilie 1832, legionarii germani și elvețieni din Batalionul 3 au primit botezul focului lângă Maison-Carrée, nu departe de Alger. Pe 11 noiembrie, la Sidi-Chabal, Legiunea s-a aruncat asupra trupelor tânărului emir Abd el-Kader, participând, ceva mai târziu, la cucerirea Arzewului și a Mostaganemului. La sfârșitul anului ea număra un al șaptelea batalion, compus din polonezi exilați.

Împotriva unui fost concetățean — niciodată!

Colonelul Bernelle i-a cedat lui Combe, fiind al treilea comandant al Legiunii. La rândul lui, Abd el-Kader va regrupa peste 10 000 de oameni împotriva Franței. La 25 iunie 1835, la Moulay-Ismaël, polonezii din Legiunea străină au suportat fără să cedeze atacul miilor de cavaleri arabi. S-a constatat atunci că Legiunea, care număra 5 000 de oameni, putea fi comparată cu cele mai bune trupe ale armatei.

În 1835, războiul civil (1833-1839) răvășea Spania. Moștenitorul legitim al tronului, Isabela II, nu avea decât doi ani. Unchiul ei, Don Carlos, vrând să ia puterea, a provocat o teribilă insurecție în nordul țării. Franța, care o recunoscuse pe Isabela, a trimis Legiunea în ajutorul ei.

Mai înainte, comandantul inaugurase o tradiție ce avea să imprime originalitatea și spiritul corpului de armată: un legionar nu putea fi obligat niciodată să tragă în vreunul din foștii săi concetățeni. Atunci s-au dizolvat batalioanele spaniole; și fiecare om, indiferent de durata de când era angajat, i s-a oferit posibilitatea de a se întoarce în Spania, ca să aleagă în mod liber de partea cui vrea să lupte.

Spania a constituit o teribilă probă pentru Legiune. Carliștii s-au bătut cu ferocitate. Nu exista nici un cartier general. Orice soldat al Legiunii care era prins, neaccidentat, bolnav sau rănit, era adesea torturat, împușcat sau tăiat. Guvernul legal nu și-a ținut promisiunile: nu a plătit solda, aprovizionarea cu alimente nu a fost respectată, nu s-a dat nici un fel de îmbrăcăminte. Atunci, Legiunea a improvizat și s-a bătut aprig.

Luptele grele de la Arlaban, Tirapegui, Zubiri, Huesca, Barbastro și sute de alte confruntări au rărit rândurile legionarilor, dar le-au crescut reputația de trupă de elită. Lăncile carliste și Legiunea străină au ieșit la fel de decimate. În 1839, când supraviețuitorii s-au întors în Franța, nu mai rămăseseră decât 500 oameni din cei 4 100, imbarcați la Alger, cu patru ani mai înainte.

Între timp, în Algeria, se născuse o nouă Legiune, în care erau amestecate toate națiunile, după formula inaugurată de generalul Bernelle. După cucerirea orașului Constantine, în 1837, Legiunea a făcut minuni de vitejie la Zatcha și Ischeriden, unde companiile au luptat la baionetă, pe un pământ deschis. Unul dintre căpitani care

¹ Aceste acțiuni au avut loc în timpul intervenției trupelor „colo-franco-spaniole” în Mexic, din anii 1861-1867. În conformitate cu tratatul de la Londra (31 octombrie 1861), trupele străine au invadat Mexicul, apoi, cu sprijinul lor, arhiducele Maximilian de Austria s-a proclamat. În aprilie 1864, împărat al Mexicului. În martie 1867, au avut loc evacuarea trupelor franceze și retragerea sprijinului pe care împăratul francez Napoleon III i-a acordat lui Maximilian. Trei luni mai târziu, Maximilian, înfrânt, a fost împușcat (*Magazin istoric*, nr. 5/1967).

² După cum se știe, cucerirea colonială franceză a Algeriei (orașul Alger a fost ocupat la 5 iulie 1830) a fost întâmpinată cu o dărză rezistență de populația condusă de emirul Abd el-Kader (*Magazin istoric*, nr. 10/1988).

condusesese asaltul, în fruntea oamenilor lui, a exclamat, în timp ce mareșalul Bugeaud îl decora în front: „Oh! nu era nici un pericol, din moment ce îi aveam în spate pe legionarii mei”.

În 1855, în Crimeea, contra rușilor, Legiunea, aflată la Alma, a atacat pentru capturarea formidabilei reducte Malakof de la Sevastopol. Ea s-a bătut contra austrieșilor, în 1859, în Italia, la Magenta și la Solferino. Mareșalul Mac-Mahon, care comanda armata franceză, i-a adus un omagiu anticipat: „Dacă Legiunea este aici, victoria este asigurată”.

A urmat expediția din Mexic: Camarone, 20 de alte bătălii în care Legiunea străină s-a acoperit de glorie, între 1863 și 1867. Făcând o derogare de la Articolul 1 al actului său de naștere, Legiunea a luptat în Franța în timpul tristului război din 1870-1871. În Algeria, unde au făcut să răsară din pământ orașul Sidi-bel-Abbès, cei din Legiunea străină continuau să pacifice, să clădească, să construiască drumuri, să sape fântâni sau tunele.

Franța, aflându-se la strâmtoare în jurul Mediteranei, și-a îndreptat privirile și ambițiile mai departe. În 1883, amiralul Courbet a plecat la Tonkin, pentru a lichida Pavilionele Negre, bande de pirați chinezi, care semănau groaza. Legiunea a pus stăpânire pe fortărețele de la Bac Ninh și Son Tay. În ianuarie 1885, 10 000 de soldați ai armatei regulate chineze au atacat micul oraș Tuyen Quang, apărat de 600 francezi. Prima și a doua companie a Regimentului 1 au constituit sufletul rezistenței. Asediul a durat o lună și jumătate. Trebuia ca unu să țină piept la treizeci. În cele din urmă a sosit o coloană de ajutor pentru a-i elibera pe valoroșii apărători.

Dahomey, Sudan, Madagascar s-au transformat într-un calvar pentru europeni... Pretutindeni, Legiunea, cot la cot cu infanteria colonială („coloniala”) au câștigat pentru Franța ceea

*Participând la cucerirea Algeriei, în timpul faimoasei bătălii de la Ischeriden
în Africa de Nord, în fața asalturilor cavalerilor marocani*

ce era pe cale să devină un imperiu.

În preajma secolului XX, Legiunea lupta practic pe toate continentele. Dar adevăratul ei fief, a rămas Algeria, iar casa ei Sidi-bel-Abbes; care număra de acum 40 000 locuitori. Sanctuarul ei era orașul Viēnot, după numele unuia dintre colonelii săi mort în luptă, în fruntea legionarilor, la Sevastopol pe 2 mai 1855. Între două campanii, Legiunea construia. Construia mereu: piste, drumuri, poduri, căi ferate, posturi.

Un prinț georgian în serviciul Franței

În Europa orizontul se întinse. Se anunțau măcelurile Marelui Război. Îndată ce sunele clopotului de alarmă a dat semnalul campaniei franceze, un val de străini s-a prezentat ca voluntari, pentru a apăra Franța. La sfârșitul lunii august 1914, s-a angajat în Legiune primul contingent de americani.

Acesta a trecut în prima linie în 1915, în timpul bătăliei de la Artois. Al doilea batalion al Regimentului 1 străin a dat asaltul la „Ouvrages blancs”, o creastă puternic apărată de lângă Neuville-Saint-Vaast. Seara, oameții Legiunii au cucerit obiectivul, dar pierderile au fost dramatice. Legionari ai 50 de națiuni au murit, acoperindu-se de glorie. În 1915, Legiunea a fost prezentă în Serbia, contra bulgarilor, ea a luptat împotriva turcilor, la Dardanele. În 1918, sub ordinele legendarului colonel Rollet, legionarii au străpuns linia Hindenburg și au pătruns în Germania. A urmat apoteoza victoriei.

Odată restabilită pacea în Franța, Legiunea a părăsit norațiile tranșelor, pentru a regăsi nisipurile deșertului marocan sau pantele stâncoase ale Rifului, ca să termine pacificarea Marocului. Alți legionari au plecat în Siria, care se afla sub mandat francez, alții în gheturile Mă-

rii Baltice, contra armatei roșii, ce amenința să invadeze Finlanda și Polonia, după preluarea puterii de către bolșevici.

În garnizoană, recrutarea s-a modificat: germanii și rușii albi din armatele lui Vranghel sau Denikin se angajau în masă. Afluxul cavalerilor cazaci a permis crearea rapidă, în Tunisia, a primului regiment străin de cavalerie. Șeful lui, respectând tradiția, se întreținea rând pe rând cu fiecare legionar nou venit. Pe unul dintre ei, cu barbă stufoasă, cu mare prestanță, l-a întrebat: „Și tu, ce grad ai?” Legionarul și-a bombat pieptul și a răspuns: „General, colonelul!”

Odată cu venirea nazismului la putere în Germania războiul apărea din nou la orizont. Ca și în 1870 și 1914, Legiunea a trecut în metropolă, ca să apere Franța. Semibrigada 13 a Legiunii străine, constituită inițial ca să apere Finlanda atacată de Stalin, a debarcat în mai 1940 la Narvik, în Norvegia, pentru a-i alunga pe nemți.

În mai 1940 a urmat pătrunderea Panzerurilor în Franța. Cele câteva unități ale Legiunii, care erau prezente, s-au bătut cu vitejie, dar în zadar. Cei scăpați au fost trimiși în Africa de Nord. La armistițiu, Semibrigada 13 se afla în Marea Britanie. Unii au optat pentru fidelitate față de guvernul Pétain și au cerut să fie repatriați în Maroc; legionarii lor i-au urmat. Alții, la impulsul colonelului Magrin-Vernerey, au răspuns la apelul generalului de Gaulle.

Așa a debutat o epopee de patru ani de speranțe și aventură. Semibrigada 13 a debarcat în Gabon și a cucerit Libreville-ul, a înconjurat Africa, pentru a lupta cu italienii în Eritrea, a străpuns liniile inamice la Cub-Cub și Keren, s-a rostogolit până la Marea Roșie, punând mâna pe o grămadă de amirali și generali inamici. Siria a reprezentat o dublă dramă: pentru prinderea trupelor vichyste, francezii au tras asupra francezilor și legiona-

rii asupra altor legionari. Unii ofițeri au refuzat să dea asemenea ordine.

În mai 1942, în deșertul Libiei, Rommel s-a năpustit asupra Alexandriei, pentru a cuceri Egiptul și Canalul de Suez. Englezii, bătuți mătură, s-au retras. Un singur obstacol l-a împiedicat pe germani să-i dea gata: tabăra de la Bir Hakeim, a francezilor liberi.

În cele cincisprezece zile de infern, sub un potop de obuze și bombe, sfidând toate certitudinile inamice și respingându-le toate atacurile, cot la cot cu camarazii lor coloniali, legionarii Semibrigăzii 13 au oprit mai bine de două divizii și și-au permis luxul de a străpunge noaptea liniile germane, pentru a întâlni dispozitivul pe care englezii îl reconstituiseră, grație lor, în fața El-Alameinului.

Aici, la picioarele platoului Muntelui El-Himeimat, în timpul contraatacului aliat, a căzut protectorul Semibrigăzii 13, locotenent-colonelul Amilakvari, prinț georgian și mare senior în serviciul Franței.

După debarcarea aliată în Africa de Nord, Legiunea era pregătită de luptă pentru a-i izgoni pe germanii din Tunisia. Echipat cu material american, mitraliere și blindate ușoare, Regimentul 1 al Legiunii străine de cavalerie a fost integrat Diviziei 5 blindate franceze, în curs de constituire.

Semibrigada 13 a continuat să lupte în cadrul Diviziei 1 franceze libere. Au urmat debarcarea în Provence, eliberarea Toulonului și Marsliei, avansarea pe Rhon, eliberarea Belfortului, Alsaciei, Colmarului, trecerea Rinului... Cu Armata 1, Legiunea a pătruns în Germania, îndreptându-se spre Dunăre; în sudul Franței, Semibrigada 13 a curățat masivul Authion și a ajuns în Italia. Apoi, a venit sfârșitul războiului în Europa.

(Va urma)

În românește de
Beatrice KISELEFF

ISTORIA ȘI ȘCOALA

SPAȚII

Primum primul număr, 1, iunie 1994, al publicației cu titlul de mai sus scoasă de elevii Școlii Centrale din București. Redacția este formată din elevii (ale căror semnături le întâlnim și în paginile revistei): Radu Cărciumaru, Andreea Cerneanu, Simona Cucu, Ovidiu Achim, Ramon Cuti, Maria Dragulin, Anca Ghinea, Alice Gyemant, Oana Mateescu, Ruxandra Lazăr, Daniela Tambrea și Mircea Vâlcea; coordonator — prof. Ioana Drăgan.

În cuprinsul Spațiilor — poezii, schițe, însemnări, notații vesele (cu „impunsături” și la adresa profesorilor), cronici sportive, un interviu cu asul latinist al școlii, Traian Georgescu, premiul I pe țară la Olimpiada de latină etc.

Daniela Tambrea, din clasa a IX-a (acum a X-a) D scrie despre istoricul Școlii Centrale, așezământ de cultură care va împlini în curând 145 ani de la înființare. Intitulată inițial „Pensionul românesc de demoazele”, Școala Centrală a numărat printre directoarele ei pe Elena Cuza, Maria Delavrancea, Elena Rădulescu-Pogoneanu, iar printre absolventa a fost Ștefania Mărăcineanu (prima femeie din România licențiată în fizi-

Începe, un nou an școlar...

Cu noi incursiuni în Universul cunoașterii, cu noi întâlniri cu lumea Muzei Clio, cu noi pași pe drumul formării voastre, dragi prieteni de pe băncile școlilor și din amfiteatrele facultăților:

Scrieți-ne, deci, despre activitatea voastră în cercurile de istorie, despre prietenii și colegii pasionați de istorie, despre statornicii cititori și difuzori ai revistei, despre răspândirea Magazinului istoric, în localitatea voastră — într-un cuvânt despre tot ceea ce vă preocupă, legat de istorie și de Magazin istoric.

Și nu uitați să ne semnați cum merge difuzarea revistei, o găsiți sau nu, o doriți sau nu!

IMPORTANT! Au mai rămas puține zile până la încheierea Concursului Tănarului European.

PARTICIPAȚI — și veți putea fi beneficiarul unei **EXCURSII DE O SĂPTĂMÂNĂ LA BRUXELLES!**

Și în CURÂND UN ALT CONCURS!

că-chimie). Eliza Zamfirescu (prima femeie inginer de la noi, absolventă a Politehnicii din Berlin), Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Tamara Buciuceanu, Olga Tudorache, regretata Silvia Popovici ș.a.

Să reținem și aceste cuvinte ale domnitorului Barbu Știrbei, la inaugurarea școlii: „Dacă buna creștere și învățatură sunt neapărat trebuincioase băieților, cu atât mai mult trebuie să se aibă această îngrijire pentru fete, care sunt chemate a crește pe copiii noștri. Tinerimea trebuie înzestrată cu aplecări bune, deci mai întâi trebuie educate mamele lor”.

Felicitări elevilor-gazetari de la Școala Centrală și urări de noi și noi Spații.

DIN DRAGOSTE DE NEAM

ȘI CARTE

A coborât un dac: de pe Columnă este un inspirat titlu care a făcut vogă în presa italiană de acum un secol și prin care lumea a aflat că românul Badea Cârțan venise pe jos până la Roma, „fiindcă așa se merge la drăguțul împărat Traian”.

Născut la Cârțișoara în ziua de 24 ianuarie 1849 — deci acum 145 de ani —, ciobanul

Gheorghe Cârțan a pornit în lume să-și găsească rădăcinile de român. Hotărârea a luat-o după ce asistasese la procesul memorandumistilor de la Cluj și îi ascultase pe Vasile Lucaciu, Ion Rațiu și ceilalți frunțași ai românilor ardeleni dând glas năzuințelor fraților lor asupriți de autoritățile bicefalei monarhii.

Era un autodidact, învățând slova românească abia la 16 ani, după o biblie primită de la preotul din sat și nu de la învățător, cum s-a tot spus în ultimele decenii. Din autodidact a devenit un mare iubitor al cărții. Descifrând taina cuvântului scris, a devenit un om liber și doritor să-și ajute frații într-o unire și libertate. Le-a cărat ani de-a rândul în desagații săi cărți din Țară și de peste tot unde izvoara lumina adevărului despre neamul său. La Biblioteca Academiei se păstrează un registru cu cărțile ce i-au fost confiscate de autoritățile austro-ungare după ce le trecuse prin „Vama cucului” în anii 1904-1905. Registrul respectiv conștinea drept probă într-un proces care îi adusese un an de condamnare, dar care nu l-a determinat să întrerupă această acțiune.

Era un om uimitor, de o mare vitalitate, așa cum îl descriu cei care l-au cunoscut. Nepoata sa, Elena Cârțan-Albeanu (bunica mea), povestind cât de repede se deplasa, spunea: „Odată-și lua traisa și bățul și pleca la Roma!”. A călătorit mult, în Țară și Italia, dar și în Franța, Ungaria, Austria, Germania, ba chiar și la Ierusalim. În drumurile sale peste munte a fost ajutat de oamenii locului, între care și vărul său dinspre mamă, haiducul Andrei Budac, și nu era pedeapsă mai mare pentru el decât să-i fie confiscate cărțile. Căci uneori, vameșii „crăiești” i-au confiscat și ars sacii cu cărțile pe care le aducea de la București. Doar atunci, spunea bunica, a plăns Badea Cârțan. Câteva din cărțile care i-au aparținut se mai păstrează și azi în muzeul de la Cârțișoara, altele vor mai fi prin țară, pe la urmașii celor care le-au primit de la el. Căci Badea Cârțan avea mulți prieteni, de la elevi de școală până la mari personalități ale vieții culturale și politice. Cel care i-a spus prima dată Badea Cârțan a fost V.A. Urechia, președintele de atunci al Ligii Culturale, pe care a avut norocul să-l cunoască încă de la primul său drum la București, când venise să vadă statuia lui Mihai Viteazul și să „se închine la măritul voievod care i-a unit pe români”. V.A. Urechia l-a dus la Academia Română, unde Ion Bianu, pe atunci director al bibliotecii înaltului for de cultură, l-a primit cu multă dragoste, dându-i cărți. I-a cunoscut îndeaproape pe G. Tocilescu, O. Goga, G. Coșbuc și N. Iorga, a avut cinstea să fie primit la Castelul Peleş de către regele Carol I și regina Elisabeta, care i-au dăruit „doi saci cu cărți”. Marele I.L. Caragiale avea o deosebită stimă pentru el, iar în drumurile sale repetate peste Carpați a fost ajutat de I. Slavici, Duiliu Zamfirescu, I.I.C. Brătianu, V.

Braniste, I. Kalinderu, L. Cazzavillan, I. Lahovary, Smara Gheorghiu și mulți, mulți alții.

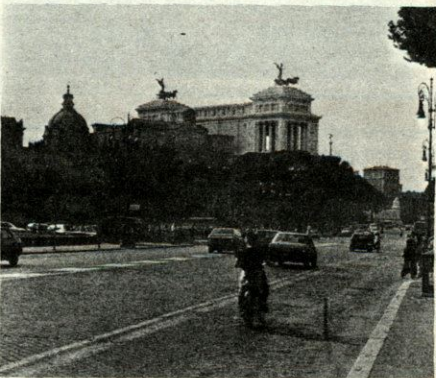
Viața lui s-a încheiat la doar 62 ani, la 7 august 1911. Toată agoniseala sa a fost cheltuită pe cărți pentru luminarea celor mulți. Așa cum și-a dorit, a trecut pentru ultima oară munții, pentru a muri și a fi îngropat în pământul țării. A fost înmormântat la Sinaia, sub o lespede pe care au fost gravate următoarele cuvinte: „Aici doarme Badea Cârțan, visând întregirea neamului”.

Locuitorii Cârțișoarei îi cinstesc memoria alături de nepoți și strănepoți la slujbele de pomenire de la cele două biserici ortodoxe de la Oprea-Cârțișoara și Streza-Cârțișoara, prin vizite la muzeul memorial sau la parastasele de la mormântul lui. Badea Cârțan este ciobanul intrat în legenda vie a neamului său cu putere de simbol.

Maria-Delia DOBROTĂ

TREI NOI PRIETENI

Gânduri de dragoste pentru istorie și pentru *Magazin istoric* primim din partea unor noi și devotați prieteni ai revistei noastre. Le

multumim și-i așteptăm cu noi corespondențe.

Astfel, **OTILIA MOVILĂ** este studentă a Facultății de drept din cadrul Universității ecologice din Timișoara și, de la bunicul ei, are o colecție completă *Magazin istoric*. Îi urăm să continue colecția, mulțumindu-i totodată pentru aprecierile adresate.

MIHAELA MERCHEA, elevă (absolventă acum) a Liceului „Unirea” din Focșani, ne scrie despre pasiunea ei despre istorie, trimițându-ne, totodată, câteva pagini traduse dintr-o lucrare tipărită la Roma în 1969, *Roma nel mondo — le grandi strade* (Roma în lume — marile drumuri).

Traducerea — câteva pagini referitoare la drumurile romane din Dacia —, însoțite de o fotografie sunt primite, scrie Mihaela, „de la

un prieten de-al meu din Italia".

Mulțumim și o felicităm pe prietena noastră pentru această colaborare... internațională, reproducând, în imaginea alăturată, fotografia trimisă și care reprezintă o imagine a Altarului Patriei din Roma, în septembrie 1993.

ROMEO DRULĂ, student al Facultății de istorie din București, bursier al Fundației Culturale Magazin Istoric cu bursa „Constantin C. Giurescu” (nr. 12/1993), ne împărtășește câteva gânduri privind preocupările tinerilor istorici legate de adevărata reflecție a istoriei românești peste hotare. „Este o datorie a generației de tineri istorici care, deși în formare, pot prin acumularea calitativă, prin tratare pertinentă să facă perceptibile, la adevărata lor dimensiune, realitățile și valorile românești, din care toleranța face parte integrantă”.

DE LA SIBIU

Primum noi vești din partea membrilor cercului de istorie „Astra” din cadrul Colegiului „Gheorghe Lazăr” din Sibiu, despre care am mai scris în nr. 2/1994. Scrisoarea este semnată de elevii **TITUS POPESCU** și **RALUCA SPIȚĂ**. Iată ce ne scriu prietenii sibiieni:

„Vineri 18 martie 1994, membrii cercului nostru s-au deplasat în localitatea Săliște, într-o excursie cu caracter istoric. Aici a avut loc, în sala festivă a Liceului teoretic «Ioan Lupaș» din această comună, o discuție a cărei idee principală a fost: *«Personalități ale culturii și științei românești din zona Mărginimii Sibiului — foști elevi ai Liceului «Gheorghe Lazăr»*, discuție realizată pe

baza unor documentare prezentate de elevii Titus Popescu, Laura Damian, Vasile Piloiu, Gheorghe Budrală de la Colegiul «Gheorghe Lazăr» și Hudîtescu Nadia de la Liceul «Ioan Lupaș» din Săliște. S-a subliniat contribuția dascălilor de la Liceul «Gheorghe Lazăr», în formarea conștiințelor numeroșilor tineri, în condițiile când la această instituție începuse predarea în limba română, după Marea Unire de la 1918, eveniment ce va fi prezent în activitatea cercului nostru de istorie.

Au susținut, de asemenea, intervenții profesorii de istorie Iuliu Cosma de la Liceul «Ioan Lupaș» din Săliște și Vasile Mihai Câmpeanu de la Colegiul «Gheorghe Lazăr» din Sibiu. S-a vizitat Muzeul personalităților culturale din Săliște, muzeu îngrijit de învățătoarea pensionară Ana Petruțiu, instituție ce adăpostește documente de mare valoare, cu referire la o serie de personalități științifice și culturale — Onisifor Ghibu, D.D. Roșca, Ioan Lupaș, Ioan Moga, Andrei Oțetea ș.a. — aceștia făcând cinste ca elevi, la timpul lor, instituției de azi, Colegiul «Gheorghe Lazăr».

Totodată cercul nostru a sărbătorit, în cadrul unui simpozion, 76 de ani de la unirea Basarabiei cu România, unde s-a subliniat contribuția remarcabilă a lui Onisifor Ghibu și Octavian Goga, foști elevi ai Liceului «Gheorghe Lazăr», în actul național de la 27 martie 1918. Această activitate a fost susținută cu contribuția elevilor: Spiță Raluca, Titus Popescu (cl. XI C), Corina Suciu, Ioana Coțofănea, Alina Cojocăriței, Cristina Suciu (cl. X F).

Felicitări „lăzăriștilor” sibiieni pentru activitatea din cadrul „Astreii” și urări de noi succese în acțiunile lor viitoare.

NOI APARIȚII LA EDITURA FUNDAȚIEI CULTURALE ROMÂNE

Am primit la redacție câteva dintre ultimele cărți și publicații apărute la Editura Fundației Culturale Române. O trăsătură comună este preocuparea pentru românii ce trăiesc dincolo de granițele statului român. Dar iată-le:

• **Victor Bărsan — THE ILAȘCU TRIAL. WHITE PAPER OF THE ROMANIAN HELSINKI COMMITTEE** (Procesul Ilașcu. Cartea Albă a Comitetului român Helsinki).

București, 1994, 134 pp., 4 082 lei: versiunea în limba engleză, ce își propune să contribuie la o mai bună înțelegere de către cititorul străin a tragediei românilor din Transnistria și la cunoașterea adevărului despre „grupul Ilașcu”.

• **Ion Alexandrescu — A SHORT HISTORY OF BASSARABIA AND NORTHERN BUCOVINA** (Scurtă istorie a Basarabiei

și Bucovinei de Nord; cu o introducere de **Kurt W. Treptow**).

Iași, 1994, 90 pp. + hărți: al doilea volum apărut în seria **Romanian Civilization Studies** (Studii privind civilizația românească), ce schițează trecutul teritoriilor românești anexate prima oară în 1775 (Bucovina de Nord de către Imperiul habsburgic) și 1812 (Basarabia, de către Imperiul țarist).

• **Anton Rațiu — ROMÂNII DE LA EST DE BUG** (cu o prefață de acad. **Vladimir Trebic**).

București, 1994, 175 pp., 2900 lei: rezultatele cercetărilor etno-sociologice efectuate între 1942-1944 în comunitățile românești de la est de Bug, până în Caucaz și bazinul carbonifer al Donbasului.

• **Neagu Udriou — ROMÂNII LA NORD ȘI LA SUD DE ECUATOR**.

București, 1994, 334 pp., 4 900

lei: dialoguri cu personalități ale diasporei românești, cât și cu nume ale culturii universale legate de spațiul românesc, reunite sub ideea de românitate și românism.

• **ROMANIAN CIVILIZATION.**

Vol. II, nr. 2, toamnă-iarnă 1993, 125 pp.: o revistă de istorie, literatură și cultură românească, ce a împlinit doi ani de apariție și care propune și în acest număr interesante subiecte.

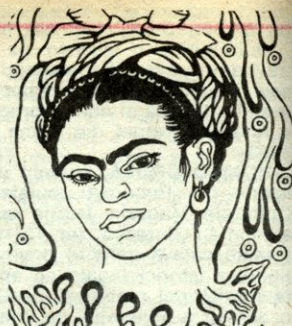
• **LETTRE INTERNATIONALES.**

EDIȚIA ROMÂNĂ — VARA 1994.

Nr. 10, 123 pp., 700 lei: și acest număr grupează, sub titluri incitante, contribuții semnate de Andrei Pippidi, Edgar Morin, Eric Hobsbawm, Max Frisch, Eugen Ionescu, Umberto Eco, Irving Stone, Ivo Andrić, Ismail Kadare, Jorge Luis Borges, Petru Dumitriu, Adam Michnik.

ULTIMA DRAGOSTE A LUI TROŢKI

În ianuarie 1937, când Leon Troţki a descins pe pământul Mexicului, în portul Tampico, după exilul său în Franţa (din 1933) şi Norvegia (din 1936), prima care l-a zărit a fost Frida Kahlo. Împreună cu soţul ei, pictorul Diego Rivera, ea l-a aşteptat la ţărm pe celebrul „disident”, pentru a-l însoţi cu ospitalitate la casa lor, ce-i va servi ca adăpost lui Troţki şi soţiei sale, Natalia Sedova, în timpul exilului lor mexican.

Frida Kahlo a fost ultima iubire a lui Leon Troţki. Agenţii GPU nu-l scăpau o clipă din ochi, iar el, bărbat de 58 de ani, care trăia într-o permanentă ameninţare a vieţii sale, era îndrăgostit până peste urechi de soţia prietenului său, Rivera. Frida era o talentată pictoriţă (ale cărei tablouri sunt estimate astăzi la 1,5 milioane de dolari fiecare), avea pe atunci 29 de ani – exact jumătatea vârstei lui – şi un temperament fierbinte.

Absolut totul era împotriva acestui târziu roman de dragoste. Frida era soţia unui prieten, Troţki era căsătorit de 35 de ani cu o femeie credincioasă, ce-i rămăsese alături în toţi anii grei ai exilului¹, iar

această legătură extraconjugală îl putea compromite în ochii întregii lumi pe celebrul propovăduitor al revoluţiei mondiale. Şi totuşi, Troţki a fost gata să jertfească totul. „Mi-ai adus înapoi tinereţea şi mi-ai răpit raţiunea, îi scria el Friedei. Cu tine mă simt un băieţandru de 17 ani”.

Scritorul rus Iuri Paporov, care studiază de câţiva ani în arhivele lui Troţki, a descoperit recent scrisorile intime trimise de Troţki Friedei, scrisori care ne revelează un om total necunoscut: un bărbat îndrăgostit nebuneşte. Paporov a lucrat în Mexic în anii '50 ca ataşat cultural al U.R.S.S., a legat prietenii cu multe cunoştinţe ale lui Troţki dinaintea asasinării sale şi pregăteşte o amplă lucrare despre aceste evenimente. În

16 februarie 1938, după ce intervenţia chirurgicală reuşise perfect, cu o zi în urmă.

Natalia Sedova era a doua soţie a lui Troţki. Prima Alexandra Sokolovskaia, împărtaşind aceeaşi idealuri cu Troţki, se căsătorise cu el înainte de revoluţia din octombrie 1917, iar după deportarea lui Troţki la Alma-Ata a fost internată într-un lagăr de deţinuţi politici, unde a şi murit. Alexandra şi Lev au avut două fiice: Zinaida, care, expulzată din U.R.S.S., s-a sinucis la Berlin, în ianuarie 1933, şi Nina, decedată de tuberculoză, în timpul exilului tatălui ei la Alma-Ata; în 1928. Cei doi gineri ai lui Troţki, profesorul Platon Volkov, participant la războiul civil, şi inginerul Nevelson, comisar în armata roşie, au murit în lagăr, din ordinul lui Stalin.

Aceeaşi soartă au mai avut Olga, sora lui Troţki şi fostă soţie a lui L.B. Kamenov (unul dintre fruntaşii partidului comunist intrat în divergenţă cu Stalin) şi chiar sora primei lui soţii, Maria Sokolovskaia. Singurul care s-a salvat de mânia lui Stalin a fost nepotul lui Troţki, Seva Volkov, fiul Zinaidei.

avanpremieră, el a publicat în patru numere din revista *Ogoniok* pe 1990 o povestire documentară despre asasinarea lui Troţki, iar mai recent, în luna iunie 1994, în revista mexicană *Cómo*, a dezvăluit această ultimă iubire a lui Troţki.

Frida a început prin a-l idolatriza pentru aureola lui romantică, de exilat şi martir revoluţionar şi a sfârşit prin a-l iubi cu pasiune. „Dragostea mea”, sau „Bărbuţă de tap” erau apelativele cu care îl răsfăta ea în epistole. Cei doi îndrăgostiţi se întâlneau în casa Cristinei, sora cea mică a Friedei, ce locuia peste drum de pictorul Rivera (cu 7 ani mai tânăr decât Troţki), care nu bănuia însă nimic de legătura lor. În schimb, Natalia Sedova a înţeles totul şi, într-o zi, a provocat un scandal cumplit.

Troţki a părăsit casa Rivera, mutându-se la moşia unui prieten, aflată la 130 km distanţă, pentru ca în singurătate să poată medita. Acolo a hotărât să se întoarcă la Natalia. Disperată Frida a plecat la Veracruz, începând să bea în fiecare zi până îşi pierdea cunoştinţa. „Sunt convins că vei găsi în tine forţa să te autodepăşeşti, a consolat-o Troţki. Trebuie să pictezi. Este singura ta salvare”. Şi Frida a pictat. Ca tratament contra suferinţei. Dacă în anii dinainte pictase 1-2 tablouri pe an, numai în 1937 ea a semnat 12 pânze. Toate disputate astăzi de marile muzee ale lumii. La 7 noiembrie 1937, Troţki primea cadou ultima ei pânză: cel mai bun autoportret al ei.

Florentina DOLGHIN

¹ Natalia Sedova, fiica unui negustor rus, studiasse ştiinţele naturii la Geneva, unde îl şi cunoscutese pe Troţki. Ea l-a supravieţuit, murind în 1962, în Franţa, fiind apoi înmormântată lângă soţul ei, în Mexic. Fiul lor cel mare, *Serghei Sedov*, a murit în U.R.S.S., fiind internat într-un lagăr ca deţinut politic; cel mic, *Lev*, fiind obligat să se opereze de apendicită, a ales în chip necugetat sau la sugestia unui agent GPU – cum sustine presa rusă de azi – o clinică de pe strada Mirabeau din Paris, ţinută de emigranţi albi, cumpărând de serviciile secrete ale lui Stalin. El a murit aici la

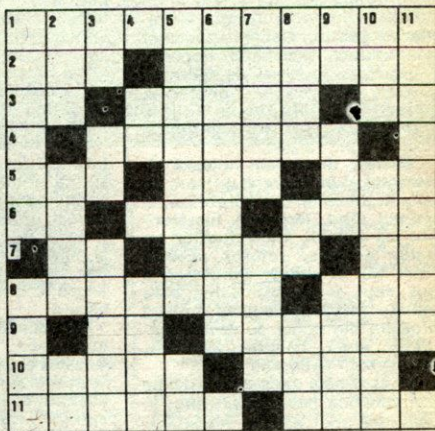
• REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS •

MITURI

ȘI TRADIȚII ROMÂNEȘTI

ORIZONTAL: 1) Semidivinitate supremă, crăiasa supuselor sale (bune sau rele), prezente în viața muritorilor prin acțiunile lor benefice sau malefice asupra destinului omenești (2 cuv.). 2) Mit primordial aflat și în mitologia românească, potrivit căruia acest nucleu de viață a fost spart de cleștarul cerului, iar din gălbenușul său s-a creat Soarele și din albuș norii lunecători (pl.). - Ritual popular îndeplinit în zilele premergătoare Crăciunului și identificat în unele locuri cu capra. 3) Radu Rosetti - Accesorii strălucitoare ale îmbrăcămintii, spre care privesc insistențios unele medii pentru a cădea în tranșă și a vorbi astfel cu spiritele morților (reg.). - Introducere la Eneida! 4) Obiecte de toaletă înzestrate cu puterea supranaturală de a se preface în păduri dese, interpusă între Făt Frumos și zmeul urmăritor (dim.). 5) Formulă incantatorie din colindele românești, a cărei origine controversată îi adâncește misterul - Lac în Suedia - Atribut acordat focului considerat ca ființă nemuritoare. 6) Perioadă de timp reprezentată mitic printr-un moșneag cu via pe rod și cu 12 feciori simbolizând lunile calendarului - „Skin test dosis” (abr.). - Scriitor și muzicolog (1796-1854) a cărui operă *O șezătoare la țară* cuprinde zicale și istorioare cu numeroase elemente mitice românești. 7) Element al scheletului, ținut la mare cinste în practicle vrăjitoresci - Mici piese de conexiune în electrotehnică - A exista. 8) Încălțăminte cu talpa groasă a actorilor din antichitate, purtată în prezent de interpreții Iroziilor - De dimensiunile lui Barbăcot. 9) Pomadă - Frumoasa Cosânzeana, salvată de Făt Frumos din ghearele Zmeului. 10) Izvoare de informație - Localitate în Rusia. 11) Mica zburătoare căreia i se atribuie un rol sapiential în cosmogonia operată de Dumnezeu - Participată la datina Drăgaicei, îmbrăcată sărbătorește, încinsă cu flori de sănzene și cu seceri și spice de grâu în ambele mâini.

VERTICAL: 1) Personificarea masculină a nașterii zilei în mitologia autohtonă, identificată cu Aurora la greci - Locuință ocrotită de un șarpe neveninos care dacă o părăsește, aduce semn de pustietate și nenorociri peste vatra de unde pleacă. 2) Metal prețios din care sunt alcătuite diferite simboluri mitice, ca pasărea, mărul sau părul zănelor din legende - Dialect vorbit în Chile - Udrea Leonard. 3) Pofțim - Cap de priculi! - Unul din atribuțiile cu care l-a înzestrat mitologia pe bătrânul pitic Statu-Palmă. 4) Intrarea în Betleem! - Strămoși totemici în religiile amiste, cărora mitologia românească le consacră o sărbătoare în a treia săptămână după postul cel mare. 5) Figură erotică, evocată de Eminescu în poemul Călin și prezentă în alte numeroase legende - Elena Negri. 6) Pomi sau crengi verzi, cu care se împodobesc porțile, ușile și ferestrele caselor, ca semn

că a venit primăvara. 7) Trif... divinitatea autohtonă, apărătoare a semănăturilor și livezilor de omizi sau lăcuste (neart.) - Sfânta Miercuri, Sfânta Vineri și Sfânta Duminică (pl.). 8) lezit, revărsat (arh.) - Începutul pețitului - Spiridus în mitologia scandinavă. 9) Nota diapazonului - Femeie primordială în mitologia biblică, identificată la noi cu Moașa Iova, născătoare a speciei umane - Mamifer domestic, pe care mitologia românească îl acuză de demonism și de calitatea sa de unealtă a diavolului (pop.). 10) Localitate în Franța - Fără început și sfârșit, ca Dumnezeu sau ca zeii. 11) Pasăre migratoare de bun augur, care conform tradiției orăle a fost binecuvântată de Maica Domnului pentru faptul de a fi vestit că Fiul Său va învia a treia zi după moarte.

Dicționar: ANN, OEZE, ELTI, ENOO, OIE

Andrei CIURUNGA

Soluția careului Take Ionescu: IONESCU - MM - OAC - ARAMIE - AM - EVA - INS - NESTAPINIT - NAA - ALESE - PICTATI - TR - A - RELICVE - REA - T - IERI - IR - POSTA - T - SENTIMENTE

Soluția jocurilor din numărul trecut:

p. 31: NUMIDIA (NU/MIDIA)
p. 58: ELAGABAL (E-LA-G-A/BA-L)
p. 91: INNOBILARE (IN-N-O-BI-L-ARE)

DIALOG CU CITITORII

CRINUL SATELOR

Din Târgu Jiu ne vine nr. 3-4/1993 al noii serii a revistei societăților cultural-științifice din județul Gorj, Crinul satelor, editată de Inspectoratul județean pentru cultură, Centrul județean al creației și Societatea culturală științifică „Jaleșul” - Stolojani.

Colegii de redacție al revistei este format din: Ion Sanda — director, Gheorghe Gărdu — redactor șef, Ion Cepoi — redactor șef adjunct, Constantin Popescu — secretar general de redacție, Teodor Dădălu — tehnoredactare, Petre Popescu-Gogan, Constantin Cojocaru, Alexandru Olaru, Ion Tarbac.

Revista, după cum notează directorul ei în editorialul în loc de alte argumente, „se adresează, în primul rând, țăranilor, lucrătorilor pământului, intelectualilor satelor noastre, tuturor aceluia care au constituit dintotdeauna un scut împotriva celor care ne-au atacat conștiința unității noastre din punct de vedere spiritual, etnic, cultural, lingvistic, economic, geografic etc”.

În cuprinsul revistei și articole cu tematică istorică, precum: V. Marinolu — Pandurii, Maria Dobres — Nume de vechi ocupații din Oltenia, V. Cărăbiș — Vasile Cernăianu, Iancu-Stan Toma — Începuturile sigiliilor sătești, Petre Simionescu — Clericii hirotonisiți în sec. XVIII pentru județul Gorj.

Remarcabile sunt eforturile editorilor de a tipări revista chiar dacă într-un tiraj de numai 500 exemplare, „datorită lipsei nu de cititori și nici de colaboratori, ci datorită lipsei de posibilități financiare”.

MORMINTE ROMÂNEȘTI

Din Oradea, vechiul și statornicul nostru cititor și colaborator, dl. VALERIU CHIȘIU, ne relatează:

La data de 15 ianuarie 1994 am făcut parte din delegația din Oradea și Bihor care a depus coroane de flori la bustul poetului național Mihai Eminescu de la „Centrul Cultural al României” din Budapesta. Se știe că, în anul 1866, Eminescu a debutat în revista Familia a lui Iosif Vulcan cu sediul în Budapesta. Am avut marea cinste să depun o co-

roană de flori, din partea filialei Bihor „Vatra Românească”.

Cu această ocazie, delegația din Oradea și Bihor a făcut un popas în cimitirul Kerepes din Budapesta, la mormântul marelui patriot român Emanuil Gojdu (1802-1870, născut la Oradea). E. Gojdu a luptat pentru emanciparea ortodoxiei românești din Transilvania și introducerea limbii române în școli. Gojdu a protestat, în senatul din Budapesta, împotriva unirii forțate a Transilvaniei cu Ungaria. Tot el a înființat o „Fundatie” pentru ajutarea românilor ortodocși, a fiilor de țărani români săraci, să urmeze studii superioare.

Spre regretul nostru, mormântul lui Gojdu este părăsit, în sensul că cripta necesită urgent reparații pentru menținerea ei. Este nevoie urgent ca M.A.E. și Ambasada Română din Ungaria să ia măsurile necesare. În caz contrar, osemintele lui Gojdu, să fie aduse la Oradea, orașul unde s-a născut.

Mă gândesc oare unde sunt mormântul mamei lui Șaguna, Anastasia (1785-1836) și al mult „discutatului” mitropolit Vasile Mangra, ambele morminte din cimitirul Kerepes?!

Am transmis cele semnalate de cititorul nostru forurilor competente, respectiv Ministerului Afacerilor Externe.

NEPLĂCERI REZOLVATE

După cum am mai consemnat și în alte numere, pe drumul Ma-

gazinului istoric spre cititorii săi apar nedorite (și neplăcute, atât pentru cititori cât și pentru redacție) poticneli, unii abonați neprimindu-și numerele cunvenite de revistă.

Cu sprijinul colegilor din cadrul regiei Autonome Poșta Română și ai Direcțiilor județene de poșta aceste neplăceri sunt, în marea lor majoritate, rezolvate, abonații noștri intrând în posesia numerelor de revistă lipsă.

Iată că recent am primit din partea Direcției de poșta Timiș (director — Corneliu Popescu, șef serviciu exploatare — Ion Marinescu) și Direcției de poșta Constanța (director — Gheorghe Spălățelu, și șef serviciu exploatare — Georgeta Stoica) scrisori prin care ni se comunică rezolvarea sesizărilor unor cititori care nu-și primiseră revistele la abonament.

Mulțumirilor cititorilor noștri le adăugăm și pe ale noastre.

DIN 1934

Prof. ION DEBOVEANU, din București, ne pune la dispoziție o fotografie inedită (în completarea celor publicate de noi în cadrul Albumului istoric din nr. 5, 9, 10/1993).

Ea a fost făcută la 26 iulie 1934, cu prilejul vizitei lui Alex. Vaida Voevod (x) la Eforie.

DIALOG CU CITITORII

MONUMENT TOPIT

DI. inginer **ADRIAN MATA-CHE**, din Craiova, pasionat colecționar de documente fotografice și filatelice privind, înedesebi, istoria veacului nostru, ne trimite copia unei fotografii rare: Monumentul Independenței din Craiova, ridicat în fața parcului Bibescu din acest oraș și care a fost topit în 1949.

Monumentul reprezenta o baterie de artilerie și pe regele Carol I, ridicat pe un bloc de piatră pe care se afla inscripția „Asta-i muzica ce-mi place!”

După cum consemnează corespondentul nostru, fotografia a fost executată prin 1930-1932.

DE LA CHIȘINĂU

Am prezentat, și cu alte prilejuri, măturii ale interesului cu care revista noastră este răspândită și citită și în Republica Moldova. Iată acum alte calde rânduri venite de la Chișinău.

Mă numesc **GABRIELA BURU-IANĂ**, luociesc la Chișinău și sunt funcționară.

Am aflat de existența revistei dumneavoastră acum câțiva ani, de când publicațiile românești au început să pătrundă în Basarabia. Acum avem posibilitatea să ne abonăm la orice ziar sau revistă.

Doresc să-mi exprim recunoștința față de redactorii și colaboratorii revistei pentru activitatea ce o desfășoară. Materialele publicate în paginile revistei dvs. ne oferă posibilitatea de a cunoaște istoria adevărată a românilor, deoarece ceea ce am învățat noi în școli și facultăți a fost o falsă istorie.

Magazin istoric este un bun sprijin pentru profesori, elevi, studenți, dar și pentru acei ce se interesează de acest domeniu.

În continuare, doamna Buru-

iană își exprimă dorința de a intra în posesia Caietului Magazin istoric nr. 1 — Ultimele zile ale marelui Ion Antonescu.

I-am îndeplinit solicitarea, cu mulțumirile noastre pentru frumosele gânduri transmise.

MĂRTURIE ORTODOXĂ

Primit, din Haga, volumul pe anul 1993 al revistei Mărturie ortodoxă, publicația Comunității Ortodoxe Române din Olanda. În cele 65 pagini ale revistei sunt publicate articole, documente, informații privind iconografia și gândirea patristică, învățătura și învățământul teologic, viața Bisericii Ortodoxe Române în deceniile dictaturii comuniste, românii ortodocși de dincolo de frontierele României, semnate de preot prof. Nicolae Petrescu, preot prof. dr. Nicolae Dură, prof. dr. Vladimir Trebici, Vasile Barbu și de redactorul-editor al publicației, preot. dr. Ioan Dură.

O rubrică de ecouri privind Mărturia ortodoxă consemnează și prezentarea pe care Magazin istoric a făcut-o, în ianuarie 1993, numărului 16/1992 al acestor reviste românești de la Haga.

CERERI ȘI OFERTE

DAN EUGEN DUMITRESCU, Aleea Înfrățirii, nr. 5, sc. A, et. 1, ap. 4, Slatina, jud. Olt, oferă colecția completă.

VERNEL RĂDULESCU, Calea Floreasca, nr. 148, sc. A, ap. 18, București, solicită: nr. 8/1993.

GHEORGHE OPRÎȘESCU, Calea Dorobanților, nr. 9, bloc 12 B, sc. 3, ap. 86, București, solicită: nr. 5/1987; oferă: nr. 3/1967; 9/1968; 5/1970; 7,9,11/1972; 10/1973; 2/1977, 6,9/1983; 3/1988.

ION LAȚEA, str. Horea, Cloșca și Crișan, nr. 94, Moreni, jud. Dâmbovița, oferă colecția completă.

ENACHE PRODEA, Șoseaua Pantelimon, nr. 225, bl. 66, sc. 3, ap. 110, București, solicită: nr. 5/1967; 9/1973; 4/1974; 2/1979; oferă: nr. 6-9/1967; 6,8/1974; 1/1977; 4/1983; 11/1989.

VICTORIA ANTOCI, str. B.P. Hasdeu, nr. 118, bl. H-8, sc. C, ap. 33, Constanța, solicită: nr. 28/1990; 1/1994.

VALERIU PETRESCU, str. Plantelor, nr. 58, București, oferă colecția completă.

Hârtia și cartonul pentru tipărirea acestui număr, precum și diferența de costuri pentru menținerea prețului abonamentelor la nivelul anterior, se datorează donației primite de la Fundația Soros pentru o Societate Deschisă.

CONTENTS (Romanian History) Al. Papu-Iliarian The Truth — the Sole Weapon of the Historian • I. Conea The God-Mountains of Dacia and Gallia • I. Hudîță 1944. Recollections (XII) • In Bucharest, 50 Years Ago • Gh. Iavorschi Unknown Data about the Communist Leader Emil Bodnăraș • Unpublished Correspondence between Nae Ionescu and A. Călinescu • C. Troncotă 1937-1940. Abwehr and the Secret Intelligence Service (III) • S. Rădulescu 1937. Titulescu — Recollections (III) • I. Ursu Stephen Fisher-Galați, Doctor Honoris Causa of the Craiova University • Dinu C. Giurescu Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government A Polish Document: Soviet Authorities deport Germans, Bessarabians and Inhabitants of Bukovina • Șt. S. Gorovei The Enigmas of Cetatea Albă (II) • P. Păltănea The Conachi Family • C. Prangati, D.T. Kirileanu 1946. Princess Ileana — G.T. Kirileanu (Epistolary Dialogue) • D. Hincu The Romanians in Unpublished Documents from Wien

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Al. Papu-Iliarian La vérité — la seule arme de l'historien • I. Conea Les montagnes-dieux de Dacie et de la Gaule • I. Hudîță 1944. Journal (XII) • A Bucarest, il y a 50 ans • Gh. Iavorschi Des informations inconnues sur le leader communiste Emil Bodnăraș • Correspondance inédite Nae Ionescu — A. Călinescu • C. Troncotă 1937-1940. Abwehr et les services de renseignements roumains (III) • S. Rădulescu 1937. Souvenirs sur Titulescu (III) • I. Ursu Stephen Fisher-Galați, Doctor Honoris Causa de l'Université de Craiova • Dinu C. Giurescu Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government Un document polonais: les autorités soviétiques déportent les Allemands, les Bessarabiens et les Bucoviens • Șt. S. Gorovei Les mystères de Cetatea Albă (II) • P. Păltănea La lignée Conachi • C. Prangati, D.T. Kirileanu 1946. La princesse Ileana — G.T. Kirileanu (dialogue en lettres) • D. Hincu Les Roumains dans des documents viennois inconnus

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Ал. Папу-Илиариан Истина — единственное оружие историка • И. Коня Горы-боги Дакции и Галлии • И. Худіца 1944. Дневниковые записки (XII) • В Бухаресте, 50 лет назад • Г. Яворски Неизвестные данные о коммунистическом лидере Эмиль Боднăраш • Неопубликованная переписка Нэе Ионеску — А. Кăлинеску • К. Тронкотă 1937-1940. Абвер и румынские разведывательские службы (III) • С. Рăдулеску 1937. Титулеску — Воспоминания (III) • И. Урсу Штефан Фишер-Галац, Doctor Honoris Causa Университета из Крайовы • Дину К. Джуреску Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government Подпольский документ: немцы, бессарабы и буковинцы, депортированные советскими властями • Шт. С. Горовой Загадки Четата Алба (II) • П. Пăлтăня Род Коначи • К. Прагати, Д. Т. Кирилиану 1946. Принцесса Ильяна — Г. Т. Кирилиану (диалог через переписку) • Д. Хинку Румыны в неопубликованных венских документах

INHALT (Rumänische Geschichte) Al. Papu-Iliarian Die Wahrheit — als einzige Waffe des Geschichtswissenschaftlers • I. Conea Die Gebirgs-Götter Daciens und Galliens • I. Hudîță 1944. Tagebuch (XII) • In Bukarest, vor 50 Jahre • Gh. Iavorschi Neue Auskünfte über den kommunistischen Führer Emil Bodnăraș • Unbekannter Briefwechsel zwischen Nae Ionescu und A. Călinescu • C. Troncotă 1937-1940. Die Abwehr und die rumänischen Nachrichtendienste (III) • S. Rădulescu 1937. Erinnerungen über Titulescu (III) • I. Ursu Stephen Fisher-Galați, Doctor Honoris Causa der Craiova — Universität • Dinu C. Giurescu Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government Ein polnischer Beleg: Sowjetische Behörden deportieren Deutsche, Bessarabien und Bukoviner • Șt. S. Gorovei Die Rätsel der Cetatea Albă (II) • P. Păltănea Die Familienchronik Conachi • C. Prangati, D.T. Kirileanu 1946. Prinzessin Ileana — G.T. Kirileanu (Briefwechsel) • D. Hincu Rumänen in unveröffentlichte Wiener — Quellen

SUMARIO (Historia romana) Al. Papu-Iliarian La verdad — el único arma del historiador • I. Conea Los montes-dioses de Dacia y Galia • I. Hudîță 1944. Diario (XII) • En Bucarest, hace 50 años • Gh. Iavorschi Informaciones desconocidas sobre el líder comunista Emil Bodnăraș • Intercambio de cartas inédito Nae Ionescu — A. Călinescu • C. Troncotă 1937-1940. Abwehr y los servicios de información rumanos (III) • S. Rădulescu 1937. Recuerdos sobre Titulescu (III) • I. Ursu Stephen Fisher-Galați, Doctor Honoris Causa de la Universidad Craiova • Dinu C. Giurescu Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government Un documento polaco: las autoridades soviéticas destierran alemanes, besarabios y bucovinos • Șt. S. Gorovei Los enigmas de la Cetatea Albă (II) • P. Păltănea Los Conachi • C. Prangati, D.T. Kirileanu 1946. La princesa Ileana — G.T. Kirileanu (diálogo epistolar) • D. Hincu Rumanos en documentos inéditos vieneses

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștale de la orașe și de la sate.

ABONEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,

telex : 11995 — Piața Presei Libere, nr. 1

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

